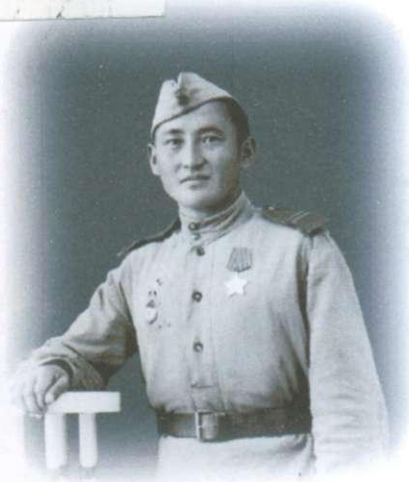

Я 92.2
Ж 73

Макар Жирков

УОЛ ОЗО УЪУКТААБА -
КИҢИ КИЭНЭ КИЛБИЭНИЭЭЭЭЭ

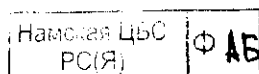
Я92.2
Ж73

Макар Жирков

Уол оџо унуктааџа,
киһи киэнэ килбиэннээџэ

57938

2010 * Нам

УДК 821.512.157-32 Жирков
ББК 84(2Рос=Як)-5
Ж 73

Жирков, Макар Николаевич
Ж 73 Уол оҗо уһуктааҗа, киһи киэнэ килбиэннээҗэ :
[кэпсээннэр] / Макар Жирков]. - Нам, 2010. - 90 с.

© Жирков М.Н., Нам 2010

*Ыстаал улахан уокка уонна күүстээх
сойутууга хатарыллар. Оччоҗо эрэ кытаатар,
туохтан да толлубат буолар.*

Николай Островский

САХА БИИР НЬУРГУН УОЛА ЗАХАРОВ МИТРОФАН ДМИТРИЕВИЧ

1996 сыл от ыйын 25 күнүгэр 82 сааһыгар уһуннук ыараханлык ыалдьан, биһиги кэккэбититтэн өлөн туораабыта. Митрофан Дмитриевич Аҗа дойдуну көмүскүүр Улуу сэрии актыыбынай кыттыылааҗа, Саха Республикатын норуотун хаһаайыстыбатын Үтүөлээх үлэһитэ, улуус Ытык киһитэ. Митрофан Дмитриевич Захаров тийэх суолугар атаарыыга оноһуллубут ахтыттан.

1915 сыл балаҗан ыйын 10 күнүгэр Куһаҗан ыал нэһилиэгэр дыаданы ыалга төрөөбүтэ. Төрөөбүт, олорбут сирэ билинни музыкальной оскуола тэлгэһэтэ. Оҗо сааһа итиннэ ааспыта.

Дьоно эрдэ өлөннөр, Митрофан аймахтарыгар Жирков Дмитрий Моисеевичтаахха - Чөөрө оҗоньордооххо иитиллибитэ. Чөөрө уонна Барыскай киһиэхэ ийэтин, аҗатын солбуйбуттара.

Икки кырдыаҗас кырдыар саастарыгар Миитэрэпээннээххэ олорон, иккиэн утуу - субуу уһуох көтөхтөрбүттэрэ.

Миитэрэпээн оҗо сылдьан Куонта - Кириэс оскуолатыгар үөрэнэн 3 кылааһы бүтэрбитэ. Оччолорго Илья Чабылҗаны кытта, биир кэмнэ бииргэ үөрэнэ сылдыбытын туһунан ахтан кэпсиир буолара. Илья Чабылҗан үөрэбэр

кыһамнытын, элбэҕи билэрин, ааҕарын сөҕөн кэпсиир буолара.

Кини бэйэтин туһунан ахтарынан оҕо эрдээттэн сытыы - хотуу, бэйэтин атаҕастанпат уонна балачча кыанар буола улааппыта. Олоҕун бу өттүн мэлдьи астынан, дьонугар махтанан ахтан кэпсиир буолара. Тоҕо диэтэххэ, хайа баҕарар үлэҕэ, эгэ эрэ сэриигэ сытыыта - хотуута, кыайыгаһа, олох ханнык баҕар түбэлтэтигэр булугас өйө, сатабыла мэлдьи тирэх көмө, тыын харбас түгэннэргэ абырал буолалларын бэлиэтээн эрэ буолбакка, бу түгэннэр эн инники олоххор өрүүтүн баар буола туруохтарын, онно эн бүдүрүйэн биэрбэт туруктаах киһи буолуохтааххын сүбэлиир, сэрэтэр хайысхалаах кэпсииринэн уратылааба.

Митрофан Дмитриевич сэриигэ сылдыбытын, сэрии уодаһынын сэрииттэн кэлиэбиттэн өрүү элбэхтик, киһи кэрэхсээн истиэн курдук кэпсиирэ. Кэллэҕин кыһын оскуола оҕолоругар кылааһынан, каникулга оҕолору мунньан, учууталларбыт кинини кытта көрсүһүүлэри элбэхтик тэрийэллэрэ. Дьэ, онно ити үөһэ ахтан аһарбыппын хайаан да тоһоҕолоон бэлиэтиирэ уонна үлэни таптыырга, күүстээх-уохтаах буоларга дьулуһарга үгүстүк сүбэлиирэ.

Митрофан Дмитриевич бэйэтэ сэриигэ ыңырыллыабыттан Кыайыы буолуор диэри сылдыбыт кэмин докумуоннарга олоҕуран, ааҕан таһаарбыта 2 сыл 8 ый курдук кырыктаах кыргыһыларга тохтоло суох быһаччы кыттыбыт, 1 сыл 2 анар ый госпитальга эмтэммит. Кини ити үс сыл курдук кыргыһыы толонуугар сылдьан, биэстэ араанныы буолбут.

Сэриигэ барар бэбиэскэни атырдыах ыйын 4 күнүгэр бааһынаҕа тыраахтарынан үлэли сылдьан туппут уонна сарсыннытыгар массыынаҕа олордон Дьокуускайга киллэрбиттэр. Кинини кытта Хамаҕаттаттан Харитонов Игнатий Васильевич, Пермьяков Хабырыыс, Соловьев П. уонна Харлампьев Иннокентий Егорович барсыбыттар.

Дойдутуттан хонноот, 18 хонон баран фронт линиятыгар Арҕаа Двинаҕа тийбит, маҕнайгы сүрэхтэниини онно ылбыт. Салгыы Сталинградынан, Донунан сэриилэһэн,

бааһыран, эмтэнэн үтүөрэ -үтүөрэ, Орловской - Курской тоҕойго алдьархайдаах кырыктаах кыргыһыы буолбут Прохоровка оройуонугар сэриилэспитэ. Кэлин Кировоградской уобалаһынан, Украина куораттарынан, Бессарабиянан, Румыниянан, Австриянан, Венгриянан, Чехословакияҕа Прага куораты босхолоһон, онно кыайыы парадыгар сылдьан, сэриини итиннэ түмүктээбитэ.

Румыния сиригэр Турда куораты босхолуур иһин кыргыһыы кэмигэр Митрофан Дмитриевич 16 фашиһы, ол иһигэр 2 офицеры билиэн ылбытын иһин Албан аат 3 степеннээх орденнынан, оттон Венгрия Мишколцы диэн куоратын босхолуур иһин кыргыһыыга немецкэй бронетранспортёр элбэх саллаттаах кинилэр кэннилэригэр эмискэ баар буолбутун, олус күчүмэҕэй быһыы үөскээбитин, Митрофан Дмитриевич противотанковой гранатанан бронетранспортёру суох гынан дьонун өрөһүйбүтүн иһин Кыһыл Сулус орденнынан наҕараадаламмытын туһунан фроннааҕы доҕоро Москва таһыгар Удельное станцияҕа олорбут Лабецкай Петр Иванович (1988 сыллаахха өлбүтэ) «Кыым» хаһыат редакциятыгар 1983с. суруйбут суругар ахтыбыта.

Ол суруктан быһа тардан билиһиннэрдэххэ: «Дорогая редакция! Очень убедительно прошу Вас, напишите в Вашей газете про моего фронтового товарища, чтобы после нас знали, что были такие замечательные люди.

Сам Митрофан Дмитриевич неграмотный, но очень замечательный человек», - диэн ис сүрээбиттэн иэйэн туран этиитэ хайа да наҕараадатааҕар сыаналаахтар, дьонуннар!

Сэриилэспит фронттары ветераннарын Сэбиэттэрин эбэрдэ суруктара, араас таһымнаах ыңырыылара, кинигэлэрэ ис хоһооннорун инэн-тонон билистэххэ, кырдык да киһи эрэ долгуйуох, киэн тутуох түгэннэрэ хас биирдии тылларыгар - өстөрүгэр иһиллэр. Саха хорсун буйунун бииргэ сэриилэспит дьоно - нууччалар умнубаттар, үрдүктүк сыаналыыллар, Саха саллаатынан киэн тутталлар!

1944 сыллаахха сэриилэһэ сылдьан, партияба ылыллыбыта.

Митрофан Дмитриевич 1934 сыллаахха колхозка кирибитэ. Сэриигэ барыар диэри биригэдьириинэн, сибиинньэ ферматын сэбиэдиссэйинэн, тракториһынан үлэлээбитэ. Оҕо эрдэбиттэн кара үлэҕэ эриллибит буолан ханнык да үлэттэн толлон, чаҕыйан турбат этэ.

Ити сылларга кэргэннэммитэ. Жиркова Евдокия Николаевнаһын холбоспуттара. Үстэ оҕоломмуттара. Очотообуга эмп-томп мөлтөбүттэн үс оҕолоро үһүн өлбүттэрэ. Сэрии кэнниттэн икки кыыстаммыттара. Икки бастакы сиэнин түһэҕэр көтөҕөн, сиэттэр мичээрдэрин көрөн, 82 сааһыгар бу дойду олобуттан арахсыбыта.

Сэрииттэн күһүн кэлбитэ. Кэлээт да үһүнүк сынньана олоҕотоҕо, тута колхозугар үлэлээбитинэн барбыта.

Кинини үрдүк үүнүү звенотун салайааччытынан анаабыттара. Тута тэрээһин үлэттэн саҕалаабыта. Хаар типтэриитэ, сири уоҕурдуу, ыһы сиэмэтин бэлэмнээһин үлэттэн саҕалаабыта.

Икки сыл үлэлээбитэ. Гектартан 12-лии центнер үүнүүнү ылары ситиспитэ.

1957 с. Нам оройуонугар 2 самоходнай комбайн кэлбиттэн бириин Захаров М. Д. биэрбиттэрэ. Самоходнай комбайнынан 5 сыл үлэлээбитэ.

Хорсун буйун эйэлээх олоххо, үлэҕэ өссө умсугуйан туран үлэлээн, аата-суола киэнник биллэн барбыта.

Сэриилэһэ сылдьан босхолоспут Прага куоратыгар тахсар ол дойду улахан сурунаала Митрофан Дмитриевич самоходнай комбайнын аттыгар туран түспүт хаартыскатын бэчээттээбит этэ. Ону райком үлэһитэ анаан - минээн аҕалан, бааһынаҕа комбайнынан бурдук быстара сылдьар Митрофан Дмитриевичкэ уонна онно баар дьонно көрдөрбүтэ. «Чехословакияны, кини киин куоратын Праганы босхолоспут хорсун буйун эйэлээх кэмнэ хорсун үлэһит», - диэн ис хоһоонноох курдук өйдүүбүн. Бу 1952 сыл быһыылааҕа.

1955 сылтан оччолорго эмиэ сана үлэлээн эрэр ДТ тракторга көһөрбүттэрэ. Бу тракторынан 1961 сыл ахсынньыга диэри үлэлээбитэ. Онтон оһоллонон, инвалид буолан, техникаттан букатыннаахтык туораабыта. Ол да буоллар, доруобуйата арыый да көнө түһээтин, кыайар үлэтигэр үлэлэһэн барбыта. Харабылынан, оскуолаҕа хачыгаарынан пенсияҕа тахсыар диэри үлэлээбитэ.

1970 сылга бочуоттаах сынньаланна тахсыбыта.

Митрофан Дмитриевич мэддьитин актыыбынай позициялаах коммунист быһыытынан олобун устата тэрилтэтин, нэһилиэгин, оройуонун олоҕор, араас общественной үлэлэргэ үтүө суобастаахтык кыттара. Олоххо, үлэҕэ баар, тахсар итэҕэстэри туоратыыга, оччолорго норуот сэнээритин ылыан ылбыт партийнай контуруол үлэтигэр үгүс сыратын биэрбит, өйүн-санаатын уурбут дьоннортон биридэстэрэ этэ.

Эдэр ыччаттарга үлэҕэ-хамнаска үтүө сүбэһит, көмөлөһөөччү, оччоотооҕу комсомольскай тэрилтэ инники күөҥнэ илдэ сылдьар наставнига этэ.

Революционнай, бойобуой, албан аат кулуубун актыыбынай уонна уларыбат чилиэнин быһыытынан элбэҕи онорбута. Төһө да үөрэҕэ суоҕун иһин, Митрофан Дмитриевич сэриигэ сылдыбытын туһунан соробун бэйэтэ суруйан, соробун дьонно суруттаран балай да элбэх ахтыны онорбута сорҕото кинигэ буолан тахсыбыта. Онно билигин Митрофан Дмитриевич суруйбут, суруйтарбыт, муспут, хомуйбут суруктара, ыңырыылара, хаһыат ыстатыйалара, кинигэлэрэ о. д. а баһаам элбэх матырыйаал мунһулла сытар. Бу сүдү кылаат кэлэр кэнчээри ыччакка туһалыы турарын туһугар кинини көрүү-харайыы, салгыы бэрээдэктээһин, күн сириин көрдөрүү Митрофан Дмитриевич оҕолорун, сиэннэрин ытык иэстэрэ!

Чулуу сэрииттэн эйэлээх олоххо да, үлэҕэ-хамнаска да син бири сэриигэ сылдьар курдук суолта биэрэрэ. Сэрииттэн икки уордьаннаах, хас да мэтээллээх, Гвардеец знакаах кэлбит, кэлин Аҕа дойду сэриитин I степеннээх орденынан

набараадаламмыт сэрии ветеранын Саха Республикатын норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэхитэ бочуоттаах аат, Саха АССР Верховнай Советын Президиумун Бочуотунай Грамотата, Аҕа дойду сэриитин (1941 -1945) сылларыгыр килбиэннээх үлэтин иһин, В. И. Ленин төрөөбүтэ 100 сааһын бэлиэтээн, Килбиэннээх үлэтин иһин о. д. а үгүс мэтээллэр, араас таһымнаах грамоталар, знактар кииргэтээллэр, кини аатын аар-саарга аатырдаллар.

Манньык Митрофан Дмитриевич курдук үтүө дьоннор үтүө ааттара, сырдык кириэстэрэ көлүөнэттэн көлүөнэбэ бэриллэ турар ураты дьылбалаахтар.

Мин Митрофан Дмитриевичи олох оҕо эрдэхпиттэн 1937 сыл бэс ыйыттан билэбин. Оччолорго биһиги Салбантан күһүн киирбиппит. Киирээппитин 2 хоннорон баран, Бардыалаах диэн сайылыкка таһаарбыттара. Ийэбит ыанньыксыттыыр буолбута. Биһиги оҕолор бэйиэ этибит. Эһэлээх эбээбит эмиэ бааллара. Онон биһиги ыал тохсуо этибит.

Бардыалаахха Манхараадай дьиэтигэр Митрофан Дмитриевичтээби кытта дьукаах сайылаабыппыт. Митрофан Дмитриевич колхозун сибиинньэтин көрөрө.

Онон оҕо эрдэхпиттэн билбит буолан уонна кини кэнники олоҕо, үлэтэ мин хараҕым ортотугар ааспыт буолан, Митрофан Дмитриевичи тийэх суолугар атаарыыга бу кылгас ахтыыны онорбутум.

*Үлэ, Тыыл, Педагогической үлэ ветерана
Касьянов Гаврил Степанович
Кулун тутар 2010 с., Кириэс-Кытыл бөһ.*

ТААЙЫМ СОТТОЙ ТУҔУНАН

Охлопков Тимофей Николаевич-Соттой 1899 с. ыам ыйын 17 күнүгэр төрөөбүтэ. 1922 с. кулун тутар 10 дуу 12 дуу күнүгэр бандьыттар илиилэриттэн Тулагы “Кумахтаах” диэн сиригэр сору-муну көрөн өлбүтэ. Мин ийэм уонна Түмэпий ийэтэ бииргэ төрөөбүттэр. Сибээс үөрэҕин бүтэрбит. Нам улуһун комсомольскай ячейкатын секретара этэ. Бандьыттар аанһыыр бириэмэлэригэр дружина чилиэнэ этэ. Тыллаах-өстөөх, сытыы-хотуу уолу Дьокуускайга ыныран ылан, akka үөрүйэҕин иһин ыраабынан-чугаһынан үрүннэри чуннуур соруудаҕы биэрбиттэр. Илин улуустарга сылдьан баран, Кангалааһынан, оччолорго Ытык хайанан, Тулагы сыырдааһын собуруу өртүгэр Кумахтаах (сорохтор Кумахтаах танаратын дьиэтэ дииллэрэ) диэн бэрт аҕыйах саха балаһаннаах сиргэ «бэйэм дьонум баар буолуохтаахтар», - дии санаан биир балаһан тиэргэнигэр көтүтэн киирээт, бандьыттар баалларын билэн, атын эргилиннэри тардан куотан эрдэҕинэ атын табан өлөрбүттэр. Соттой атыгар сөрүөстэ сытан ытыалаһан 4-5 киһини өлөрбүт, икки киһини бааһырдыбыт, бэйэтэ ыараханньык бааһырдыт. - Өнөй Ньюкуус уолун аатырдыт комсомолу тутар күннээх эбиппит. Дьоммутун өлөрбүккүн эккиттэн-хаангыттан иэстэһэрбит буолуо, - диэн сыгыннахтаан таһырдыа таһааран, ээҕин этитээри муннун сиирэ аспыттар, кулгааһын тырыта быспыттар. Ол былаһын тухары Соттой: - Бу миигин соботох Соттойу өлөрөн комсомолу барыаһыт диигит дуо? Мин оннубар сүүһүнэн комсомол үөскүөбэ, - диэн уоттаах-төлөннөөх тылы эппит, чолбонноох хараһынан өтөрү-батыры көрбүт. Кыһыйаннар харахтары тэһитэ аспыттар. - Сэбиэскэй былааһы эһиэххит суоҕа. Эһиги тыынныт уһуо суоҕа, сиик буолан симэлийиэххит, уу буолан устуоххут, туман буолан сүтүөххүт, - диэн кыланыталаабыт. Бандьыттартан биридэстэрэ Соттойу быһаһынан искэ анһан баран хайа тарпыт. Соттой аҕыйахта хардыылаат

охтон түспүт, сырдык тынаа быстыбыт.

1976, 1977 сыллардаахха икки сыл субуруччу Сыырдаах санаторийыгар сыппытым. Онно биир Сөдүөрэ диэн дыахтар баар этэ, ити Сыырдаахха озорор эбит. Кини бандыыттар Соттойу сордууларын көрбүт. Нууччалыы олус ыраастык сангарара үһү ол Соттой. Ол сиртэн Соттой атата уонна мин атам адаарыччы тонмут киһини, дыуолка курдук хаарга батары аспыттарын сыарбаа тиэйэн Намна иппиттэр. Намна Куонда-Кириэскэ таһааран дыибитигэр остуол үрдүгэр олоппостору ууран баран, үрдүлэригэр хоруобу уурбуттар этэ. Хоруоптан киһи илиитэ адаарыйан көстөрүн көрөн, соһуйан, олоппос үрдүгэр ытта охсон, өнгөйөн көрөөт сарылаабытынан таһырдыа ойбутум. Ити кэпсээбиттэрин курдук кэбилээбиттэр эбит этэ. Соттойу Хамафаттаа илдьэн “Халбанныах аана” диэн сиргэ көмпүттэрэ. Итиннэ ийэтэ Парасковья, атата Өнгөй Ньюкуус уонна балта Александра көмүс унуохтара баар. Александра фельдшер идэлээбэ, Дьокуускайга озорон өлбүтэ, ону Хамафаттаа таһаарбыттара. Убайа Роман Николаевич эмиэ сытыы-хотуу, тыллаах-өстөөх нууччалыы үчүгэйдик билэр, Нам улууһугар милиция начальнигынан үлэлии озордобуна, Бүлүүгэ милиция начальнигынан ыппыттара, онтон кэлэн Дьокуускайга үлэлээбитэ. Кэргэнэ Марфа эмээхсин баар. Улахан кыыстара Маарыйа Үөдэй киһитигэр кэргэн тахсыбыта. Онно өлбүт үһү. Өнгөй Ньюкуус куоратынан, тынанан сылдьан атыһыттартан табаар ылан атыылаан, ииттинэн озорбут. Ол идэтин бырабан, ат атыылаһан ат баайар идэлэммит. Унмат - тыыннаах аттары баайан, уһун сиргэ сүүрдүүгэ атын улуустар чулуу аттарын кыайара. Суухаранан, эбиэһи ууга бөскөтөн баран, саналыы хатаран сизэтэрэ үһү. Оннук аһаан бааллыбыт ат уһун сиргэ унмат диір эбит. Аттарын 5, 7, 10 биэрэстэ сиргэ сүүрдэрэ дииллэрэ. Сорох атын куораттан тахсан атыыласпыттар үһү. Бүтэһик ат сүүрдүүтүн Куһаҕан ыал нэһилиэтин киһитэ Бакыас Күөрээкин диэн киһи атын кытта сүүрдүүнү тэрийбит. Сүүрдэр сирдэрэ билигин ити Жирков Семен

Петрович дыиэтин анныттан Намна бэчээт (типография) дыиэтин аннынан салаа устун 6 биэрэстэ сиргэ сүүрдүүттэр. Бакыас ата Даадар сыырыгар диэри куотан испит, онтон Өнгөй Ньюкуус ата Атыһыт апаратыгар диэри куотан кэлбит. Дьэ ошонньор биһиги дыибитигэр дыон бөбөнү ыһыран, улахан аһылык тэрийбитэ. Кэлин мин аатым кэнэбэски ыччакка биллиэ диір эбит.

Мин таайым ол өлөр сэриитигэр барарыгар миһин көтөбөн озорон сыллыы-сыллыы: - Киһи кэрэтэ буола улаат, туохтан да толлубат буол,- дыибитэ өйбөр-санаабар хатанан хаалбыт. Ата дойду Улуу сэриитигэр күчүмэбэй күннэрбэр таайым Соттойу саныырым күүс-күдэх эбэрэ.

Бэйэбит олохтоох уолбут Дунаев Александр Григорьевич Соттой памятнигы оноробун, эйиэхэ таайын Соттой хаартыската баар дуо диэн ыйыппытыгар миэхэ суох буолан, таайым Арамаан кэргэнигэр Марфа баара буолуо дыибитим. Хантан булбутун билбэтим да, Александр Григорьевич Соттойу үүт үкчү онорбут этэ. Хороох бэргэһэтин сынаабын дыиэтигэр киирэригэр ити памятникка көстөрүн курдук нэлэччи кэтэ сылдьара харахпар бу көстөн кэлэр. Александр Григорьевич кэнэбэски ыччакка Соттой хомсомуол өлбөт-сүппэт сэбэрэтин онорон хаалларан, ыччаты Ийэ дойдуга бэриниилээх буоларга ыһыар.

Митрофан Захаров

КЫАЙЫ КҮНЭ

Тыһынча тобус сүүс
Түөрт уон биэс сыллаахха көрсүбүппүт
Кыайы өрөгөйдөөх үтүө күнүн
Кыр өстөөх өспүтүттэн үөрбүппүт
Күлүмүрдүү тыкпыта көмүс күн.

Кыайыга эрэллээх
Бу күнү түөрт сыл кэтэспиппит
Чугуйууттан абаран кистээн ытыы,
Кутуйах иинин кэнэппэтэхпит
Кыайтарыттан ыксаан, салҕаласты.

Балталы чин тыллаах
“Барыта фронтна” диэн ынырынан
Тыылга үлэ күөстүү оргуйара.
Оҕо, дыахтар көмүс көлөһүнэ
Кыайы кыстыгар ууруллара.

Сталинград таһыттан
Дойдубут киинэ - Москва куораттан
Өстөөбү тус арҕаа үүрбүппүт.
Кырыыстаах арҕаах - Рейхстаг үрдүгэр
Кыайы былааһын көрөн үөрбүппүт.

Ааспаттар, сүппэттэр
Ол ыар күннэр, сүүһүнэн өлбүттэр,
Оспот баас буолан сүрэххэ сөнпүттэр.
Сүрдээх да сытытык сороҕор көбөннөр
Сүтүктээх сүрэхтин дьөлүтэ кэйэллэр.

Адьаһын, хаһан да
Аан дайдыны атыяхтыы аймы
Алдырхайдаах сэрии аны буолбатын.

“Суох буоллун сэрии! Суох буоллун өрүү!
Туругур Эйэ! Эйэ! Эйэ!”

ХОҞОММУН АНЫЫБЫН

М.Д. Захаровка сэрии, үлэ ветераныгар

Адьяс кыра сааспыттан улаатыахпар диэри
Булан-талан аһатан киһи гыммыт,
Олох долгуннара охсор ыар кэмнэригэр
Үтүө санаабынан өйөбүл буолбут
Ыраас дууһалаах, сырдык санаалаах
Киһи кииллээбэр таптыыр күтүөппэр
Истин сүрэхтэн хоһооммун аныбын.

Сэриигэ Москва, Сталинград, Курск силлиэтин
Эн эт түөскүнэн тобута силэйтин.
Венгрия, Румыния, Молдавия сирдэрин угуордаан
Прага куоракка күүтүүлээх Кыайыны билбитин.
Саалаахтан самныбатах саргылаах саллаакка -
Ньургун Боотурга - таптыыр күтүөппэр
Истин сүрэхтэн хоһооммун аныбын.

Дойдугар кэлэннин лонугурас туораахтаах
Толуу бурдугу долгуччу үүннэрдик.
Бэйэтэ хаамар комбайны урууллаан
Күн көмүс туорааһын бар дьонгор биэрбитин.
Сүрдээх дьулуурдаах, сылайбат ингиридээх
Үлэһит бэрдигэр, таптыыр күтүөппэр
Истин сүрэхтэн хоһооммун аныбын.

Кырдыан да баран күүс үлэ үөһүгэр
Олорон хаалбакка инники сылдыспыт
Холобур онгостор киһим эн бааргын диэн
Дууһалыын долгуйан эйиэхэ этэбин.

Кырдыы ыар тыынын эрдээхтик көрсүһэр
Олоххо дылуурдаах таптыыр күтүөппэр
Истин сүрэхтэн хоһооммун аныыбын.

09.05.95.

ТОЙОН СЭРГЭ

Күтүөппэр Миитэрэпээңцэ, эдьийбэр Дьэбдысэйгэ

Модьу-таба маһы суоран
Тойон сэргэ онордубут.
Сырдык, күннээх сири талан
Алгыс этэн туруордубут.
Тойон сэргэ туоһулаатын
Үөрүүлээх үс бэлиэ кэми.
Энигини уруйдаатын
Күөх кырыстаах тиэргэннэ.
Орто дойдуга түстэнэннит
Сэттэ уон сыл олордугут,
Дьон сэргэ сирбэтинии
Олох туһун тутустугут.
Үөрүүнү, эрэи үллэстэн
Бизс уон сыл өйөһөн кэллигит.
Оҕо төрөтөн, сиэннэнэн
Олоххут төлөнүн биэрдигит.
Олох олорор эбэтэр өлөр
Улуу сэриигэ саспатаххыт.
Араас омук өйдөөн сөбөр
Амырын кэмин ааһыспыккыт.
Бииргит фронна олох иһин
Өлө-тиллэ кыргыспыта,
Эдьий тыылга Кыайыы түһүн
Уһансыһа хаалбыта.
Торбон өстөөбү кыайбыккыт

Түөрт уон сылын туолуутун,
Тойон сэргэбэ хааллардыбыт
Тонгуу охсон туоһутун.
Уоскуйбат эрчим сүрэххит
Көрүн, ол Сэргэбэ кыһар.
Улуу Кыайыы бэлиэтигэр
Уот төлөнү сүрэх ыһар.

09.05.1985.

УОТТААХ СЭРИИГЭ АТТАНЫ

Аан дойдуну атыһахтаах уу курдук аймаабыт алдьархайдаак сэрии буолар күнүгэр 1941 с. Ленин аатынан колхоз ыһыабын Кириэс Кытыл дэриэбинэтин аттыгар баар Кириэс турар кытылыгар ыспыта. Дьон бөбө тобуоруспута. Ол бэс ыйын 22 күнэ сылаас, ыраас күн этэ. Ол сағана күөрэгэй олус элбэх этэ, хардары-таары түһэ-күөрэйэ күрэхтэспит курдук дыурулас-дырылас ырыаларын үрдүк күөх халлаантан тохтоло суох куталлара, ханна эрэ кэбэ кэрээбэккэ этэрэ, өрүс уута күн уотугар көмүс курдук күлүмүрдүү устара.

Дьон баар суох мааны танастарын кэтэн, хас да түөлбө буолан төгүрүһэн олорбуттарын кэннэ үтэһэлээх эт, кымыс түнэппиттэрэ. Аһаан баран илии-атах оонһуутун, оһоохайы тэрийбиттэрэ. Оһоохайга элбэх бағайы киһи кыттыбыта, биһиги оһолор оһоохай эргиирин иһигэр киирэ-тахса иэс баайса оонһообуспутун өйдүүбүн. Күтүөтүм Миитэрэпээн Дмитриевич Захаров кэпсииринэн кылыыга Үөдэйтэн кэлбит И. Ядревы олохтоох киһи Гаврил Дмитриевич Пермяков кыайан, өссө биир үчүгэй кылыһыттаммыппыт диэн үөрсүбүттэр. Ол курдук көрүлүү сырыттаһытына сэрии буолбут үһү диэн. дьон бары уку-сагы тарбаспыттара, барыбытыгар туох эрэ биллибэт куттал суоһаабыта. Элбэх киһиэхэ сэриигэ барарга бэбизскэ кэлбитэ. Сэриигэ

Намская ЦБС
Ф. АБ

57938

барааччылар, атаарааччылар ыһых буолбут сиригэр түүнү быһа күүлэйдээбиттэрэ, оһуохайдаабыттара. Оһуохайы көбүлүттэн туппут киһинэн Аргунов Гаврил Иванович диэн сып-сырдыгынан арылаччы көрбүт, хойуу икки өртүнэн силэйиллибит баттахтаах коммунист этэ. Бастакы хомуурдарга барбыт 28 киһи өлөн-сүтэн эргиллибэтэхтэрэ.

Убайдарым Макар Иннокентьевич Жирков, Леонтий Васильевич Жирков сэриигэ баран сураба суох сүппүттэрин биллэриилэрэ кэлбитэ. Кэнники Макар Иннокентьевичи кыһа докумуонун көрдөтөн Орловской уобалас Толгинской оройуонун Савинково дэриэбинэҕэ көмүллүбүтүн булларбыта. Соторутаабыта тахсыбыт Ржевы босхолоһун туһунан кинигэҕэ Леонтий Васильевич унуоҕа Ржевкэ сытара билиннэ.

Күтүөтүм ити күһүн атырдыах ыйын 5 күнүгэр повестка тутан армияҕа барбыта, кинини кытта бииргэ барбыттар И.В. Харитонов, Б.Ф. Соловьев, К.Д. Харлампьев. Миитэрэпээн Дмитриевич сэриигэ тийиэр диэри хайдах айаннаабытай? Сатыы Нам оскуолатыгар, Намтан бортовой массыынанан Дьокуускай военкоматыгар, үргүлдү сатыы Даркылаахха, “Киров” борохуотунан Ускуукка, массыынанан Заярскаяга, Заярскытан Ангараанан Иркутскаяга, оттон поһынан айанныр. Саха биллиилээх поэтэ Илья Чабылҕан Миитэрэпээн оскуолатаабы, оҕо сааһын доҕоро биир вагонга түбэһэн уһун суолу билбэккэ кэпсэтэн (кини Москваҕа баран иһэр эбит) аһарбыттар. Куйбышев куоракка тохтоон, байыаннай бириэсэҕэ биэрэн баран, поездка олон Москваҕа тийэр. Москва байыаннай балаһыанһаҕа олорор эбит, ааһа көтүтэн, Москва арҕаа өртүгэр сүөкэнэн, күннээх түүн сатыы сэрии буола турар сирин чугаһыгар тийэр. Араанныы буолбут дьону: аһар атахтаах, быстыбыт илиилээх, сирэйэ көстүбэт гына кэлгилээх төбөлөөх, арыычча атабын соһон хаамар саллаат танастаах дьон элбэхтэриттэн, урут итинниги көрбөтөх киһи этэ саласпыт. Ити эвакууун эбит. Төрөөбүт-үөскээбит дойдутуттан тэйбитэ 18 эрэ хоноотун кытта Ийэ дойдутун иһин

уньуктаах уһун, түөрт сыл устата уоттаах сэриигэ Москва аһыттан кыттан барбыта. Уол оҕо уяана-хатана биллэр кэмэ кэлбитэ.

Макар Жирков

УОТ БУДУЛҔАНЫ ОРТОТУНАН

Биллиилээх ини-бии Вайнердар диэн суруйааччылар «Эра милосердия» диэн кинигэлэрин ис хоһоонунан «Место встречи изменить нельзя» диэн киһини кэрэхсээн көрбөтөх киһи суоҕа буолуо. Ол кинигэ сүрүн геройа Шарапов, ньиэмэстэр трофейнай танкаларын быыстапкатын көрөн баран, урут сэриигэ сылдыбытын туһунан манньк саныыр: «Вместе с якутом Митрофаном Захаровым мы быстро поползли по обе стороны эстакады к перекрестку навстречу танку - он ведь, проклятый, уже разворачивался, готовясь нырнуть в переулок». Дьэ бу! Миитэрэпээн Сахаарап диэн саха саллаата «Пантера» диэн ньиэмэстэр дьулаан таанкаларыттан куопакка, өссө утары сыылбыт ээ! Танка кэнниттэн өссө икки бронетранспортердар биһиги чаастарбыт кэтэх өттүлэриттэн саба түһээри былааннаахтар эбит. Бу бириэмэҕэ, Миитэрэпээннээх иннилэриттэн, алдыаммыт маҕаһыын иһиттэн, биир Парахин диэн нуучча саллаата кинилэри уруттаан ойон тахсан, баайыылаах гранаталарынан таанканы тоҕо тэптэрэр уонна бэйэтэ геройдуу охтор. Парахин суоҕа буоллар, Миитэрэпээннээх Шарапов эмиз оннук геройдуу охтуохтара эбитэ буолуо. Биһиги киһибит, Хамаҕаттаттан сылдыар саллаат, Миитэрэпээн Сахаарап түөрт сыл сэриилэһэн, онтон да атын хорсун быһыылары онорбута чуолкай.

1976 с. мин Миитэрэпээнни кытта Сэдэнэ арыытыгар баар Мэндэ Хомото диэн күөл үрдүгэр, совхоһу кытта дуоҕабардаһан 10 тонна оту оттообуппут. Улахан баҕайы, куйааска сөп-сөрүүн, халҕаннаах, түннүктээх гына от отуу

онгостубуппут. Оччолорго Миитэрэпээн оту охсорунан, кэбиһеринэн киһи сөбөр гына хотуулаахтык үлэлиир бэрт тэтиэнэх киһи этэ. Үлэлээн баран, киһэ утууаары сытан, сэриигэ сылдыбыт сындалбаннаах, мүлчүргэннээх сырыыларын туһунан бэрт элбэби кэпсиирэ. Дьаһала суохпунан, суруйар тэрилэ суох буолан, онтон тугу да бэлиэтэммэккэ хаалбыппыттан олус хомойобун.

Улуу сэрии сагаланыабыттан бүтүөр диэри уот будулбан ортотугар буһан -хатан, Миитэрэпээн чэхчы ньургун буйун буолбута, историяба киирбит улахан кыргыһыларга кыттыбыта. Кини сэриини Арбаа Двинаттан сағалаан, Калининскэй туһаайыыга, Сталинградка, Доннаабы фронна, аатырбыт Курскэй Тоҕойго, Харьков, Полтава, Одесса иһин кыргыһыларга, онтон Румынияны, Венгрияны, Австрияны, Чехословакияны босхолоһун кыргыһыларыгар кыттыбыта. Ыам ыйын 9 күнүгэр Праганы босхолоспута уонна куорат киин уулуссатынан бэйэтин чааһын кытта парадтаһан ааспыта. Бэрт элбэх мүлчүргэннээх, хорсун быһыыларыттан бастакытын кини Калининскэй уобаласка онорбута. Биир кэмнэ нейтральной зонаба турар оскуола мас дьэтигэр хорҕойбут ньиэмэс снайпердара биһиги дьоммутугар бэрт элбэх сүтүгү таһаарбыттара, онуоха командир Миитэрэпээни кытта икки саллаакка оскуоланы суох гыналларыгар бирикээс биэрбитэ. Түүн буолтун кэннэ, Миитэрэпээннээх оскуолаба үөмөн сыбдыһан тийэйллэр, икки киһитэ харабыллыы диэн хаалаллар, оттон Миитэрэпээн оскуола аанын ордуу аһаат, уматыктаах бытыылканы көрүдүөр уһугар кыратаат, төттөрү ыстанар, дьонноро хайы-үйэ куотан хаалбыттар. «Хаарыан оскуоланы, оҕолор барахсаттар үөрэнэр дьэилэрин...» - диэн Миитэрэпээн улаханник уйадыһан кэпсиирэ. Хайыаҕай, сэрии сокуона кытаанах, бирикээс туолуохтаах буоллаба. Ол ньиэмэс снайпердара төһөлөөх саллааты, оҕону-дьяхтары өлөрүөхтэрин тохтоттобо.

Биирдэ Румыния биир куоратыгар сэриилэһэ сылдьан, олбуор иһинээби бадыбаалга саһа сытар 16 өстөөбү

үрдүлэринэн автоматынан ытыалаабытыгар, дьонноро сааларын-сэптэрин тамныы-тамныы тахсан кэлбиттэр. Олору сүөһү курдук үүрэн штабка илдьэн туттарбыт. Онтон да атын элбэх мүлчүргэннээх түбэлтэрлэри кэпсээбитин соробуун умнан кэбиһээхтээтэҕим.

Түөрт сыл өлөр-тиллэр мөккүөрүгэр сылдьан, хаста даҕаны араанныы буолан, эмтэнэн үтүөрэ-үтүөрэ кыргыспыт хорсун саллаат Албан Аат III степеннээх, Кыһыл сулус уордьаннарынан, элбэх бойобуой уонна юбилейнай мэтээллэринэн наҕараадаламмыта, дойдутугар эргиллэн кэлээт, үлэ фронун биир эрэллээх байыаһа буолбута.

Ини-бии Вайнер суруйааччылар мөлүйүөнүнэн сэбиэскэй саллааттартан булан ылан, чуолаан биһиги Миитэрэпээммит хорсун быһыытын ахтан аһарбыттара мээнэбэ буолбатах, хантан эрэ булан, кимтэн эрэ истэн суруйбут буолуохтаахтар.

Бүгүн, муус устар 25 күнүгэр, бу ыстатыйаны суруйан бүтэрэрбин кытта, ини-бии Вайнердартан биирдэстэрэ, Аркадий Вайнер өлбүтүн туһунан хомолтолоох сурабы телевизорунан эттилэр. Дьэ олус дьикти уонна хомолтолоох түбэлтэ буолла! Онон кинилэргэ биһиги Миитэрэпээммитин айымньыларыгар ааттаан үйэтиппиттэйгэр махталы кытта кутурҕаны биллэрэргэ тийийллэр.

Сэки

СЭРИИГЭ КӨРСҮҮҮЛЭР

Сэрии сагаланыабыттан бүтүөр диэри сылдыбыт дьоннор бэрт аҕыйахтар. Нам улууһугар В. Винокуров-Халадаай уонна Захаров Митрофан Дмитриевич бааллара. Ити усталаах туоратыгар диэххэ дуу, сэриигэ саха киһитин көрсүү бэрт сэдэх түбэлтэ буолар эбит. Оннооҕор бииргэ сэриилэспит нуучча киһитин да кэлин көрсүү аҕыйах. Митрофан Дмитриевич ахтыларыттан үс суолу

бэлиэтибин:

«1942 с. сэтинньи 2 күнүгэр диэри Алтайскай кыраай Барнаул куоратыгар госпиталтан тахсыбытым. Итинтэн тимир суолунан фронтта баран иһэн биир саха кийитин булсубутум. Ол Охлопков Николай Иванович диэн Уус-Алдан Баатавайыгар Молотов аатынан колхозка үэли сылдыбыт киһи этэ.

Дьэ, биһиги Дон өрүһү туоруурга уонна арҕаа өттүгэр үрдүк хайа үрдүгэр баар өстөөбү үлтүрүтэргэ бирикээс ыллыбыт. Ити иннинэ мин хаһыа да буолан өрүһү туораан разведкаҕа сылдыбыппыт. Ол сағана Дон ситэ тонмокко сибиһиэс курдук мөлбөөркөй, муустаах уунан уста сытара. Аһыйах хонук иһигэр бачча элбэх киһини уйар гына тонмото ини диэн салла санаабытым. Киэһэлик өрүскэ киирдибит. Дьэ доҕоор, хайа икки ардыгар бэлэмни охсубуттара буолла, өрүһү туора араамаларга саайыллыбыт хаптаһыннарын унуоруга диэри тэлгэтэ охсубуттар. Биһиги ол муостанан тыаһа суох туораатыбыт. Биһиги утарыбытыгар аппа баар эбит, онон барар сатамат, бүтүннүү миинэлэммит. Онон, үстүү киһиэхэ ананан эрдэ бэриллибит, анар төбөтүгэр күрүчүөктээх быанан, мастан маска быраһан тардыһан, хайа үрдүгэр этэннэ таһыстыбыт. Өстөөх хайа унуор холкутук олорор быһыылаах. Өмүтүннэрэн күүстээх уоту аһан кимэн кириэхтээхпит.

Сарсыарда халлаан сырдыта икки өттүнэн харса суох ытыалаһы буолла. Били туораабыт муостабытын өстөөх үлтү буюмбалаан кэбистэ. Күн ортото буолууга бастакы нүөмөрдээх пулеметчигым нуучча өлөн хаалла. Икки өттүтэн сүтүк үгүс. Саамай ыарахан сүтүгүм, били сахам кийитэ. Кинини кытта бииргэ сылдыар эдэр нуучча уола миэхэ сүүрэн кэллэ: «Табаарыһын, саха саллаата өлөн эрэр, кытаат түргэнник, бара орус», - диэн ыйан биэрдэ. Буулдыа быһынан сүүрэн, сыылан тийбитим түөһүгэр улаханньык бааһырбыт, өрүһүллүбэт буолбутун тутта билбитим. Миигин көрөөт, тугу да этэр кыаҕа суох киһи, аһыйахта тыынан хаалбыта. Ол аһыта олус улахана.

Кэлин сэрииттэн кэлэн баран дойдутугар суруйбутум да, хомойуох иһин, эппиэт туппатаҕым.

Куурускай Тоҕойго буолбут түбэлтэ.

Ойуур тыаны быһа түһэн таанкаларга олорон, сорохтор сатыы киэн нэлэмэн истиэп курдук сиргэ хатыылаах боробулуохалары тоҕута кэһэн кимэн киирбиһпит. Өстөөх пулемет, миномет, автомат уотунан көрсүбүтэ. Икки өттүтэн чаас анара курдук ытыаласпыппыт кэннэ халлаанна уонунан мессершмит халаатаһан кэлбиттэрэ. Ханна бэлэм олобуттара буолла биһиги истребителлэрбит утары көтөн элэннэспиттэрэ. Биһигиттэн арҕаалы мэнэ халлаан үөһэ өттүгэр бэйэ-бэйэлэригэр уотунан уһуура-уһуура суптурута түһүстүлэр. Самолеттар халлаанна киирсиилэрин урут көрө илик этим, дьэ дьулаан хартыына эбит этэ. Самолет халбархайын сөхпүппүт. Ити летчиктар сатабыллара, расчёттара эбитэ буолуо. Халлаантан табыллан 4-5 мессершмит хара буруонан уһууран сууллубута. Биһиги биир самолеппут биһиги аттыбытыгар бытааннык түспүтэ. Летчик бааһырбыт этэ. Утары сүүрэн тийиэн, летчигы таһааран санитардарга туттарбыппыт. Араспаанньата Иванов диэн этэ. Аатын, аҕатын аатын өйдөөбөппүн.

Иккис күн итиннээбэр үгүс сүтүктээх сиринэн, халлаанынан кыргыһы буолбута. Өстөөх бомбардировщиктара алларанан кырайан кэлэ-кэлэ буюмба түһэрэллэрэ, ытыалыллара. Мин биир самолету бронейнай буулдыанан кыны-кыны үстэ ыппытым, көрөн турдахпына умса хойуостан сиргэ сууллан түстэ. Летчиктара парашютунан түстүлэр. Атын сиртэн ким да ыппатаҕа, онон мин сууларбытым чуолкай. Ону көрбүт командирым таанкаҕа тиэллэн иһэн буюмбалааһынна өлбүтэ. Онон туох да докумуона суох таах хаалбыта.

Үһүс күн 1943 с. балаһан ыйын 3 күнүгэр сир-халлаан синнэр хабыр хапсыһы буолбута. Өстөөх самолеттара буюмбалыллара, таанкаларга харса суох кимэн киирэллэрэ. Биһиэннэрэ артиллериянан, минометунан күүстээх уоту аспытара, биһиги да таанкаларбыт, самолеттарбыт үгүс

этилер. Сэриигэ сылдыбытым тухары итинник хаан тохтуулаах ньһыйсыны көрсө илигим. Снаряд, миинэ, бомба түһүүттэн сир биир кэм титири турбута, тух да көстүө суовун курдук тумарык буолбута. Таанкаларга олон утары атаакаҕа кирибиппит, өстөөх оборонатын тобу көтөн кириэн үлтүрүтэр соруктаах этибит. Биигини тизээн киллэрбит таанка алдыаммыта, командирым онно өлбүтэ, мин бааһырбытым. Полтавской полевой госпиталга кирибитим, били Иванов диэн летчикпын онно көрсүбүтүм. Салгынна кыргыспыттарын кэпсэппиппит. Онно Сивцев Афанасий Дмитриевич диэн саха уола баара. Нууччалыы олус үчүгэйдик кэпсэтэрэ. Балачча эмтэммиппит кэннэ комиссиялаан таһаарбытара. Араанныы буолбуттар наһаа элбэхтэрэ, бокуойа суох кириэ тураллара, санитардар тийбэттэрэ, онон Сивцев биигини аҕыйах хонукка көмөлөһүннэрэр буоллулар. Илиилэрэ, атахтара суох, бэйэлэрин кыаммат дьону аһаты-сиэти, утуйалларын кэтээһин олус ыарахан этэ. Кинилэр санааларын көтөбүү олус уустуга. Нэдиэлэни кыайбат үлэлээбиппит кэннэ фронтта атаарбытара. Дьиктитэ баар, ити кэнниттэн сэри бүтүөр диэри араас хапсыһыларга, оннооҕор илиинэн кирисиигэ сылдыбытым да олох бааһырбатабым.

Сэрииттэн кэлэн баран А.Д. Сивцев Дьокуускай куоракка үлэли сырыттабына көрсүбүтүм. Кэлин Дьокуускайга 1985 с. Кыайы күнүгэр Кыайы болуоссатыгар көрсүбүппүт.

Кировоград куоракка түүн муостаны туораан истэхпитинэ бииги армиябыт бири чаһа төттөрү иһэрэ. Куораты унуор тахсарбытыгар утары оҕо-дьахтар, оҕонньоттор, ким оҕо көтөхпүт, сиэппит, ким таһаҕас сүкпүт куораттан күрэнэн иһэллэрэ. Ити кылгас сынньаланна тахсан иһэн муостаҕа көрсүбүт чаасытыгар мин бири дойдулаабым. Хамаатта киһитэ Москвитин Николай Николаевич баар эбит. Ити үлүгэр будулҕанна, түүн элбэх киһиэхэ, төһөлөөх саха бэйэ-бэйэтин билсибэккэ аһыспытара, баҕар кэккэлэһэ да сэриилэспиттэрэ буолуой. Николай Николаевичтын сэриигэ сылдыбыт сирдэрбитин чуолкайдаспыпыт. Онно

ити Кировоград муостатынан утарыта аһыспыпыт кырдык буолбута».

Дэ, бу суруйуу Митрофан Дмитриевич ахтытыттан кылгатыллан оһоһулунна. Манна мин эбиим суох, барыта кырдыктаах диэн этэrim оруннаах.

Митрофан Захаров

МИИТЭРЭПЭЭН САХААРАП МҮЛЧҮРГЭННЭЭХ СЫРЫЫЛАРЫТТАН

*Сизинэрин, оҕолорун, бар дьон туһугар
Сибиниэс ардаҕын түөстэригэр түһэрбит
Сүдү буюуттар сырдык ааттарыгар
Сүһүөхтээх бэйэбит сүгүүйэбит.*

Сэки

Кыһынҕы киһэ. Таһырдыа тыал хаары ытыһар, тигинэччи умайа турар оһох турбатынан тахсар буруону сабыта охсон, тула ыһар. Чугастаабы ыал түннүгүн сырдык уота сүтэ-сүтэ сандаарар. Эдьийим Дьэбдьэйи киһээни аһылык иһитин сууһар-сотор тыһа иһиллэр. Мин күтүөппүнээн Миитэрэпээннин, кыракий хос истиэнэтин кыһа турар ороннорго олон сэхэргэһэбит. Миитэрэпээн оронун үрдүнэн истиэнэҕэ үөрүүлээх түгэннэргэ кэтэр көстүүмэ ыйанан турар. Онно орден, мэтээл бөҕө кэчигирээбит. Аҕа дойду сэриитин I степеннээх, Албан аат 3-с степеннээх, Кыһыл сулус орденнар, араас мэтээллэр, Жуков, Ленин юбилейнай, онтон да атыттар бааллар. Оҕонньор ыарытыһар. Онон, санныгар ичигэс халаатын саба бырабынан, ньилбэгэр дьобус сыттыгы ууран, бүк түһэн олон, бэйэтин олоһуттан араас түбэлтэлэри кэпсээбитинэн барда. Сороҕор бэйэтин кэпсээниттэн өрүкүйэн, хонос гына көнө түһэр, тыһын нэһилэ ылардыы эҕирийбэхтиир, оттон эмиэ бүк түһэн, кэпсээнин салгыр.

Ол быһыгар мин боппурус биэрэ охсон, соробор бэйэм кыратык кэпсии түһэн, сэхэммит-сэппэммит дьэ таһыттан тэйэн, ааспыт сэриигэ, оттон эмиэ дьэ эргин эргийэн, уһун киэһэни билбэккэ аһардыбыт. Оттон сорох түгэннэрин сааһылаабыта буолан эһиэхэ тиэрдэбин.

Оскуолаҕа арааһа сааһыран баран киирдэҕим буолуо ээ, адьас орой мэник этин дииллэрэ. Бөлөбүс арыттан Нам сэкийиэмигэр сатыы сылдьан үөрэммитим. Аллар атаһым, талыы табаарыһым Ылдьаа Винокуров - Чабылбан миигин кытта бииргэ үөрэммитэ. Мин биирдии кылааһы иккилии-үстүү сыл лигийэн бүтэрэрим. Оттон Ылдьаам буоллабына биирдии сыл иккилии кылааһы бүтэрэн куоракка үөрэнэ барбыта. Дьэ туран, мин 3-с курууппабын тиниктэһэ сырыттаһына оҕолор да, учууталлар да кэпсэтэллэр: Сана учуутал кэлэр үһү. Аата Винокуров Илья Дорофеевич диэн - дэһэллэр. Бай даа! Атаһым, Ылдьаам, миигин үөрэтиһи, кыбыстыга да бэрт буолсу - диэн мин оскуолаттан уурайан хааллым. Хата онно Хамаҕаттаҕа сэбиэт бэрэссэдээтэлинэн үлэлиир Еремеев Иван Сидорович - Дьабара бэйэтин кытта илдьэ сылдьан суруксуттаппыта. Ээ, оттон бу баай оччо ынахтаах, субаннаах суруй, - диэтэҕинэ кумааһыга бэлиэтээн иһэрим. Бэйэбин кытта илдьэ сылдьар мас холбукалааһым. Онно кумааһым, мас бүөлээх кыракый бытыылкалаах чэрниилэ, уруучука, харандаас бааллара. Уйбааным түргэн аттааҕа, касыапка сыарҕатыгар бараанка сонуну уура сылдьара. Онтукатынан наар миигин: Тонун, танаһын чарааһа бэрт-диэн сабара, үллүйэрэ. Чэ, тукаам, бу бүгүнгү баайдарбыт бука аһаппат дьон буолуо. Эбэтэр, бүгүнгү ыалбыт аһатыахтара, үчүгэй аҕайдык эдэр киһи кимириэтэ түһээр, - диэн күлэрэ. Ылбытыгар тийэн дорооболоһоот, дьэ эргин сонунун кэпсэтэ түһэрэ уонна сүөһүлэрин туоһулаһара. Сыыппараны төбөтүгэр тутта сылдьарыттан сөҕөрүм. Ыл эрэ, итиннэ бэлиэтээ, барыта баар, сөп буолар диэн эбэтэр: Итиннэ биир сүөһү итээбит, ордук сизэбиттэр. Сэбиэккэ көрүөхпүт. - диэн ыйан суруйтарара. Сүрдээх судургу,

сымнаһас майгылаах, кыһыгар диэни билбэт киһи этэ. Мунньахтарга уоттаах, төлөөннөөх араатар, тугу саныырын, сыһаны-халтыны кириитикэлэһэн тахсара. Дьэ эмиэ дьабара курдук чардырҕаан ээрэ диэн кыһыйбыт дьон санараллара, устунан Дьабара диэн ааттаабыттара. Эн эдьийгиниин Дьэбдьэйдийин холбоһон ыал буолан сэриининнэ үс уол оҕоломмупут. Утуу-субуу ыалдьаннар, эм-томп суоһуттан үһүөннэриттэн маппыппыт. Ити үс уолтан биирин өлбүтүн кыһынҕы муус түннүк аттыгар, остуол үрдүгэр сытыарбыттарын, мин, бу суруйа олоһор тойооску, тонно диэн сонунан түннүгү сабарбын көрбөппөр ылан кэбиспит буолаллара. Көмүллэригэр иинин өгөйөн көрөн баран, этим тардан, хайдах эрэ буолбутум уонно адьас тохтообокко күл да күл буолбутум ким эрэ мөхпөккө эрэ туора илдьэн уоскуптугар, аны ытаа да ытаа буолбутум. Ону быраатын аһыан ньиэрбинэйдээтэҕэ диэн быһаарбыттара. Оҕонньорум иһин түгэйдэтэн үөһэ тыыммыта, тугу эрэ толкуйдаабытты биир сири дьөлө көрөн олоһохтообута уонна кэпсээнин салҕаан барбыта. Сэриининнэ колхозка Сындыыстаахха баар сибииннэ ферматыгар биригэдьириинэн сибииннэ аһын асты-асты үлэлээбитим. Фермабыт улахан ампаар хотон этэ. Сибииннэни аһатааччы Авксентьев Никита. Төрүөх бөбүнү ылбыппыт, барытын тыннаах иппиппит. Хайҕал бөбө, өрө дэбдэти баһаама. Миэхэ - биригэдьири киһиэхэ Москваҕа быыстапкаҕа путевка биэрээри гыммыттарын дэбдэйэн ылбатаһым. - Быйыл Никита бардын, мин эдэр киһи кэнники да барыам, - диэн өрүкүнэйдим. Путевканы Никитаҕа биердилэр. Москваттан мэтээл иилинэн кэлбитэ. Биһиги үлэҕэ дьэ эбии умса түстүбүт. Эһилигэр эмиэ ситиһи, эмиэ быыстапкаҕа путевка. Бу сырыыга миигиттэн ыйыта да барбатылар. Былырын салайааччыга биэрбиппитин ылбатаҕа, быйыл хара үлэһиккэ ананан кэллэ, онон Авксентьев барар буолла диэтилэр. Никитам эмиэ Москвалаата. Сэриин буолан аараттан төннөн кэлбитэ. Итинтэн өр буолбакка миэхэ аармыйаҕа барарга бэбиэскэ

кэллэ. Өйдүүр инигин, били Бурдыагы сайылыгар олодохпутуна, колхоу кытта аахсан, көлөхүн күммэр араас аһы таһааран, үөрдүбүппүн. Миитэрэпээн оччотообуну өйдөөн хараба чабылыннаата, хоноччу собус тутунна, мичээрээтэ. Аны мин өрүкүйэ түстүм. - Оо, дьэ өйдөөн бөбө. Били ХТЗ диэн кэлин көлүөһэтигэр килиин сүгэлэри сыһыарбыт курдук уһуктардаах тыраахтаргын олбуор иһигэр туруорбутун дии. Дьэ ол онно оонньоон, онтун-мантын тардыалаан, талыгырата сырыттаһына ыгырбыккыт. Ыгыран ылбыккытыгар киирбитим остуолга ас бөбө тардыллыбыт. Оурсу, үчүгэйкээн бабайы ойуулаах төгүрүк хаптабай хаалаах саахардаах чэйгэ угуллар лимон төгүрүктэрэ энин бааллара. Саамай үөрбүтүм биир дьааһык, чаччы, сылай биир дьааһык, саамай сөбүлүүр кэмпиедим, ортотунан өнгөөх икки дьураалаах подушка кэмпиеттээх дьааһык остуол аттыгар көстөр сиргэ, аһыллан баран турара. Оо, онно үөрдэхпин эриэхсит. Адьас кыырт курдук үрдүгэр түстүм, иккени ылан айахпар уктум, минньигэһиттэн харахпын быһа симтим. Ол турдахпына: - Сыллыый, мин сэриигэ барар буоллум, бу билигин оройуонна киирэбин. Мин оннубар дьонгор эр киһи эн эрэ хаалабын. Дьонгор күүс-көмө буолаар, - диэбиккин кулгаабым таһынан иһиттим быһылааба. Эппиедим олус судургута, кылгаһа бэрдэ, билигин да кулгаахпар иһиллэргэ дылы: "Эх, сөп. Бар, бар." Акаарычаан арааһа, куруук кэмпиед ажалтараары чабаардабым буолуо. Оо, онно кэнники түөрт сылга төһөлөөх эрэй-кыһалба күүтэн турарын оройдотуом баара дуо.

Оонньоорум олодохтоот: - Одоком сыһа олох да өйдөөн-дьүүллээн истибэккэ эрэ эппиеттээтэ. Сэри уһаабат ини, сотору эргиллиэм буоллаба дии. Онуоха диэри хайдах туох олоорохтуургут. Колхоз кыахтаах, көмөлөһүөбэ, - дии санаабытым. Оройуонна сатыы киирбитим. Аармыйаба барааччылары Сэкийиэмнэ муньан баран, 4-5 массынаба олортулар. Сайылыктан киирээт, эһигини күүтэн көрбүтүм да биллибэтэххит. Атыттарга кэргэттэрэ, аймахтара кэлэн, бырастыылаһан ытаһы бөбө. Ону көрөн, кэллэхтэринэ

эмие итинник ытаһахтара-соһоһоохтара, чэ, бабар, кэлбэтиннэр диибин да син биир олбуор аанын кэтиибин. Массыналар хонуннулар. Даадары аһан Сындыыстаахха тийиитигэр Дьэбдыэйим эйигинниин бааһынаны сана тахсан суолга чугаһаан эрэгит. Мин: - Дьэбдыэй, быраһаай!- диэн хаһытаан далбаатырбын кытта массыналарга баар дьон эмие далбаатаабыттара. Дьэбдыэйим эрээдээх илиитин ууммутунан туран хаалаахтаабыта харахпар тыннаах хартына буолан өйбөр-санаабар өр сылдыбыта.

Дьэ, инники кирбиигэ кириэхпит иннинэ аһаах хонук үөрэппитэ буолбуттара. Балаһанньа олус ыарахана. Биэсти киһиэхэ биирдии бинтиэккэ, биэсти ботуруон. - Өстөөхтөн былдыан, онон ытыалаһын, - диэн буолла. Инники кирбиигэ кирибит. Оргуйа турар аат дойдута дьэ онно баар эбит этэ. Снаряд, миинэ эстиитэ, буудьа чыбырдааһына, адьас эйигин эрэ бултаһар курдук. Сиргэ охтон түһэн баран, турар аат диэн суох. Сир маһыныыт курдук тардар. Турдум да өлөбүн диэн куттал. Биир 18 саастаах уол, нуучча уола ити кырдыаһас 4 киһи хаһан өлүөхтэригэр диэри мин бинтиэккэтэ да суох өлөр эбиппин. - Айыы-танарам, көр, өрөһүй,"- диэн ытыыр. Сорохтору командирдар тэбиэлээн туруораллар. - Ээ чэ, син биир туруохха, сүөһүгэ диэри тэбиэлэнэн турар айыыта бэрт, туруохха, - диэн бэйэбин күүһүрдүнээт ойон турдум. Өлбөтүм, буудьа да таппата. Өлбөтүм! Атыттары кытта инним диэки ыстанным. Ити бастакы туруум сүрдээх ыарахан этэ. Кэнники, хаһан тураргын, хаһан хаххаланан сытаргын толкуйдуу да барбакка оноробун. Дьэ, ол биэс ботуруоннарын кизһээ аайы бэрэбиэркэлииллэр: - Ханна ыттын, тугу ыттын, - диэн туоһулаһаллар. Кэнники бэтиэккэлэммитим, син өр илдэ сылдыбытым. Москва арбаа өттүгэр сэриилэһэ сырыттаһына, сабыс-сана танаастаах, толору сэптээх-сэбиргэлээх саллаат бөбө кэллэ. Сибииртэн сылдыабыт, Москваба парадтаатыбыт, онтон үргүлдү бу кэлибит. Сталины көрдүбүт, Мавзолейга турар,

өстөөгү кыайахпыт, биһиги дьыалабыт кырдыктаах - диэн эттэ дииллэр. Биһиги үөрүү бөбө. “Ол аата сымыйанан немецтар Москваны ылбыттар дииллэр эбит,” - диэн. Ити иннинэ биһигини биир отделение саллааты хайыһардаан баран өстөөх кэтэҕэр таһаардылар. Биһиги хаһыа да буолан, ойуур устун баран иһэн, өссө хайдыстыбыт. Хаар чараас, онон хайыһардарбытын уһулута тэбэн аргый чуннаан баран иһэн, боробуот тардыллыбытыгар кэтиллэ түстүбүт. Сүбэлэһэн боробуоту батыһа бардыбыт. Эмискэ иннибитигэр землянка көһүннэ. Биричинэй быһаҕынан икки боробулуоханы быһа соттум. Дьонум миигин землянканы киирэн көр, биһиги манна хаалан кэтиэхпит диэтилэр. Мин землянка ааныгар үөмөн тийэн, ааны аһаат утуу-субуу икки гранатаны бырахтым, тыас дэлбэритэ бараатын кытта иһирдьэ ойон киирбитим үс киһи өлө сытар. Остуол хотойорунан ас бөбөтө. Уолаттарым сырсан кэллилэр, ити үлүгэр астан аһаабакка да бардыбыт, билигин немецтар кэлиэхтэрэ диэн ыксаттылар. Ити кэнниттэн хас да немеци көрбүппүт да, мин ытыалаары гыннахпына: “Акаары, тыаһы таһаарыма, эккирэтэн кэлэн өлөрүөхтэрэ”, - диэн тохтотон иһэллэр. Икки хонон дьоммутугар эргийэн кэлэн тугу көрбүппүтүн, гыммыптытын кэпсээбиппит да, хайҕал да суох, мөбүү да суох. Сорохторбут хайдах дьылҕаламмыттарын быһаарса да барбатылар. Кэнники истибиппит ити аата өстөөх күүһүн разведкалаан билии үһү. Онон биһигини сиэртибэ оҕостубут курдукка тахсар.

Сэриигэ саллаакка ыарахан кэм чугуйуу уонна кимэн кирии эбиттэр этэ. Чугуйуу түгэнигтэн аһыннахпына, немецтэртэн куотан иһэбит. Хаһыа да буолан дэриэбинэ ортотун диэки турар дьибэҕэ киирдибит. Сэрии буолбут сибикитэ биллибэт, үп-үрүн оппуохалаах хоп курдук дьибэ. Дьибэлээх дьахтар толору хортуоскалаах чугууну, туустаах солуонканы остуолга уурда. Мин хас да хортуосканы ылан сиэппэр угуннум, оһох сылаас. Атахтарбын сыгыннахтанан бачыыҥкаларбын кураанахтыы кэттим уонна обмуоткаларбын куурда уурдум, өр буолбакка кууран

буруолаан эрдэҕинэ биир саллаат таһырдыаттан өнөйөн туран: - Товарищи, немцы! - диэн хаһытаат, мэлис гынна. Мин оммуоткабын туппутунан, бэнтиэпкэбин харбаат, таһырдыаны былдыастым. Хата, ойуур чугас буолан ол саҕатыгар киирэн сытан, ытыалаһарга бэлэмнэннибит. Мин онно мас күлүгэр олорон атахпын тангынным, хортуоскабын дьэ сиэтим. Немецтар ойуурга чугаһаабатахтара. Оччоттон куттанар эбит этилэр. Ойуур устун илин диэки салланнаһа турбуппут.

Оттон кимэн кириигэ өстөөгү сынһаппакка, бөбөргүтүнэр бокуой биэрбэккэ тилэҕин үктээн, тынын кылгатаан иһиэхтээххин. Онон күнүстэри-түүннэри утуу уугун умнан, сынһанар диэни билбэккэ иннин диэки баран иһиэхтээххин дииллэр. Колоннанан иһэр саллааттар түүн утуктаан атын колоннаҕа киирэн хаалар түбэлтэлэрэ үгүс этэ. Оборонаҕа, сана чаастары тэрийиигэ сынһата түһэллэрэ. Истэ сылдыар буолуохтааххын Миитэрэппэн киһиргээн: “Оччо киһини өлөрдүм, ангар илибинин таанканы салгынна көтөхтүм, самолету бинтиэпкэннэн суулардым,” - диэн чабыланар диилэрин. Итини барытын оҕорбут суолум. Ыгыта киирсэн илиинэн да силиктэһии баара, биир дьибэ араас мэндимэннэригэр немецтэри кытта быысаһан харанаҕа хонон турар түбэлтэ эмиэ баара. Ыстыгынан киирсиигэ бинтиэпкэ ыстыгына наһаа батары киирэн төттөрү ыларга сүгүн кэлбэккэ ыксатара. Ол оннугар бинтиэпкэ сүллүгэс курдук туттарга табыгастаах. Кынчаал курдук ыстык үчүгэй быһыылааҕа. Биир итинник ыгыта киирсии түбэлтэтин үс сыл бииргэ сылдыбыт табаарыһым Петр Иванович Лавецкай хаһыакка таһааттарбыт этэ.

Оттон таанка манньык. Арай биир куорат уулуссатыгар сытан, көстүбүт немецтары автоматынан күттэрэ сыттыбыт. Ол сытан көрбүтүм анараа, кэккэлэһэ уулуссанан немец бөбөнү тиэммит биир танка элээрэн иһэр. Ити танка кэннибиттэн кэлэн сиир буолла дии санаатым да төттөрү сүүрэн тийэн биир дьибэ муннугар противотанковой гранатаны туппутунан тоһуйан турдум. Өр буолбатылар,

бу мэнгитэн кэлээт эргийээтин кытта танка анныгар гранатабын кыраттым. Автоматынан дьонун ытыалаатым, Өлбүттэрэ эрэ, куопуттара эрэ утары сүүрэн кэлбэтэхтэрэ. Ити туһунан полковой хаһыакка “Митрофан Захаров одной правой поднял фашистский танк в воздух” диэн суруйбут этилэр. Ону кэпсээбиппин ити күлүү гыналлар.

Оттон самолет туһунан. Чахчы сууларбытым. Арай биир самолет биһигини наһаа сордоото. Адыас алларанан кэлэ-кэлэ ытыалаан тибигирэтэр. Биһиги халтайан баран сытабыт. Кэнникинэн бирээмэ киһитэ бу көстөр гына кэлитэлээтэ. Мин абаран, тобуктуу түһээт, бинтиэлкэннэн кынаабыта буолан хаста да ытан субуруттум. Таппытым эбитэ дуу, өс киирбэх ол баран иһэн суулан, дэлби ыстаммыта. Командирым үөрэн наһараадаҕа түһэриэх буолбута да, күн бүгүнүгэр диэри суох. Онон күлүөхтэрин сөп курдук.

Сэрии бүтэһик сылыгар биир дэриэбинэҕэ подвалы аһа баттаат автоматынан ытаары гыммыппар хас да саллаат илиилэрин өрө ууммутунан тахсан кэлбиттэрэ. Олору хомбуойдаан истэхпинэ биир дьийэттэн немец икки офицера илиилэрин өрө уунан тахсан, ол дьонно холбоспуттара. Штабка чугаһаан истэхпинэ икки нуучча саллаттара: - Эн чааскар төнүн, балары биһиги штабка илдьиэхпит, - диэн былдыаан ыллылар. Бүттэҕим ол. Өрөлөһө барыам дуо?

Кыайыы күнүн Чехословакия киин куоратыгар Прагаҕа көрсүбүппүт.

Күтүөтүм барахсан самай баҕарар баҕата эйэ этэ. - Сэрии үтүөкэннээх да дьону сиэбитэ, аны сэрии буолбатын, дьоллоох буолун, өлүмэн-сүтүмэн. Тыннааххыт тухары доҕотторгутун өйөөн, харыстаан, өлбүттэри үйэтитин, - диэхтиирэ.

Макар Жирков
Салбаң

КЭРИТИИЛЭР ТУСТАРЫНАН

Миитэрэпээн истэригэр кэритии туһунан кэпсэттэххэ соччо сэнээрбэт, кырдыктаммат да курдук туттара. Сэрииттэн кэпсээбин утаа таанканы алдыаппытын, дьонун өлөртөөбүтүн кэпсээбитин итэҕэйбэккэ күлүү гыммыттара. Сэрийин туһунан кэпсээ эрэ, түөрт сыл тухары ханан-ханан сырыттын, тугу-тугу көрдүн диэтэххэ, күлүү гыналлар дии, тугу кэпсиэхпиний? - диэн кэбиһэр буолбута.

Дьэ биирдэ эмиэ кэритии, абааһы туһунан кэпсэттибит. Кыра кылааска үөрэнэригэр Миитэрэпээннээхэ Аргунов Коля диэн аймахпыт уол, Никольскай оҕото ололорбута. Биирдэ кини оскуолаттан кэлэн баран, таһырдыа наадатыгар сылдьан баран, дьийэтигэр киирээри туран истибитэ, детдом диэкиттэн элбэх баҕайы оҕо саната айманан кини диэки кэлэн иһэр үһү, бэйэлэрэ көстүбэттэр эбит. Онтон куттанан, дьийэҕэ сүүрэн киирээт, ааны хатыы охсубут да оһох кэннигэр ыстаммыт. Арай, доҕоор, ааны тардыалаан халыгыратаат айманан аһа турбуттар. - Ааны хатаабатаҕым буоллар туох буолуо эбитэ буолла, - диэн Коля саллан кэпсиир этэ. Ол кэритии эргэ оскуола диэки тийэн, арҕаа диэки халыйан Садыакка диэки бара турбут. Ити кэритиини биир киһи — Полищиков Иван-Балдыа, таһырдыа мас хайыта туран көрбүт. Кини көрдөбүнэ детдом диэкиттэн оҕолор бөлөхтөрө, атахтара көстүбэккэ, аймалаһан кини аттынан ааспыт. Уйбаан сэриигэ оннооҕор буолуоҕу көрбүт киһи салла санаабыт. Ити кэнниттэн икки-үс хонон баран детдом биир кыһа эмискэ ыалдьан өлбүт. Ол кэритиитэ буолуо.

Дьэ, мин итиннэ эбэн, биир түбэлтэни кэпсээбиппэр Миитэрэпээн дьэ сэнээрбитэ, саллыбыта. Салбаңна Догдуун - Харлампьев Егор Алексеевич I диэн оҕонньор өлөр ыарытыгар охтон сытан, биир сарсыарда оҕонньор ханнык эрэ сиргэ тийээри гыммыта суолун аартыга уот туран, мастары охторон, бүөлэнэн хаалбыт. Ол аартыгы көрдүү сатыыр эбит да кыайан булбакка: - Олус да сордоон эрэллэр, - диэн үлүгүнэйэр үһү, - диэн кэпсээтим.

Миитэрэпээн балачча сангата суох олоро түһэн баран, ходьох гына түстэ: - Оо, дойдутугар ырааппакка олорор киһини өлөрүгэр кэритэн эрэйдиир буоллахтарына миигин иэдэтииһиктэр дии, мин ханан-ханан сылдыбыппын ааттарын да өйдөөбөппүн. Бээ-эрэ, толкуйдаан суруйан көрүөххэ баар эбит, - диэн айманна. - Ээ, сылдыбыт сиргин өйдүөххэр диэри төннөрө туруохтара, туохха ыксаатын, - диэн күлбүппэр. - Мээнэ тылга тииһимэ. Кырдык буолан былыргыттан кэпсэнэр ини, - диэн кэбиспитэ.

Ол кэмтэн ылата доборугар Лабецкий Петр Ивановичка уонна билсэр полковнигар В. Гусевка суруйан, ханан-ханан сылдыбытын ыйыталаспыт быһыылаах. Сэриигэ сылдыбыт сирдэрин "Атлас мира" диэн сэбиэскэй былаас сабана тахсыбыт атласка бэлиэтээбит этэ. Биир эр киһи сэриигэ сылдыбытын сылдыбыт, эт тилэбинэн Москва анныттан диэри, чугуйан Орел-Курск, Сталинград сибиниэс ардахтаах, толооннорун, куораттарын эт түөһүнэн бүөлэтэлээн, Молдавияны, Румынияны, Венгрияны, Чехословакияны босхолоһон дойдутугар тыыннаах эргиллэн кэлбитэ. Ити сирдэри кэрийтэрэн ол көстүбэт күүстэр сөрү диэн сөхтөхтөрө, саха киһитэ хайдахтаах киэн сирдэри эрэйи энэринэн кэһэн сылдыбытын.

Макар Жирков

АРААС САНААЛАР, ТҮБЭЛТЭЛЭР ТУСТАРЫНАН

ҮЛЭҕИТ БУОЛАН ТЫЫННААХ ХААЛБЫТЫМ

Сэрии диэн сылаалаах, сыралаах, күүстээх үлэ буолар диэн сэриигэ сылдыбыт киһи үксэ этэр буолуохтаах. Сапердар - өстөөх ытыалааһынын, буомбалааһынын анныгар муоста онороллорун тохтопоттор, муоста бириэмэтигэр бүтэ охсон сэрии чаастара өрүһү туоруохтаахтар. Сибээс тардааччылар эмиэ оннуктар, сааларын сүгэ да сырытталлар ытыалаһа барбакка сибээһи түргэнник хааччыйахтаахтар. Артиллеристар инники кирбиигэ буускаларын кыһыл илиилэринэн соһон, туруора охсон өстөөххө уоту аһахтаахтар. Пехота тохтоотор эрэ окопа, траншея хаһыммытынан барар. Окопа диэн адьас кылгас кэмнэ туттуллар хахха. Бэйэн сытаргар ойовоскуттан, иннигиттэн өстөөх көрбөтүн, ытан таппатын диэн иин хастабын. Мантыкан баһар уһуннук да туһалыан сөп, онон дириг гына хаһыннаххына табыллар. Сороһор түүн хараһаҕа таанка, танкетка, массына үрдүнэн барыан сөп. Окуопан чычаас буолаһына, ибили тэпсилиниһин ол. Оттон траншея туран эрэ ытыалаһарга, оруонаһа наадалаах. Киһи үксүн киһи быарынан дириг, ол оннугар аһара уһун буолар. Траншея уһа, ханас өртүгэр бөкчөччү туттан баран, сүүрүүнэн сылдыһын. Атаакаһа барарга командир: - "Вперёд за Родину! За Сталина!" - диэтэ да траншеяттан ойон тахса охсуохтааххын. Траншея туруору буолан кыайан тахса охсубакка кыра унуохтаах саллааттары соруйан хаала сатыыллар, диэн ытан кэбиһээри ыксатааччылар. Мин траншеяһа түбэстэхпинэ хайаан да куудумньулуу туора хаһааччыбын. Ол хаспыт окуопабыттан түргэнник ойон тахсар гына, кирилиз курдук үктэнэр онхойдору хаһабын, ойовос өттүгэр дириг долбуурдары хаһан аптамаатым диискэлэрин, кырынааталарбын тус туһунан уурабын. Ол

олус абыраабыта. Өстөөхтөр атаакаалаахтарына аптамаат диискэтин уларытарга, гранаталары эһэ тардан ыларга чугастар. “Ураа! Вперед!” - диэтэхтэринэ кирилизс онхойдорбор үктэнэн начаас ойон тахсан инним диэки ыстанабын. Өссө биир улахан уонна кылаабынай үчүгэйдик буомба түспүтүгэр билбитим. Өстөөх сөмөлүөттэрэ көтөн элээрэн кэлэннэр буомба быраҕаттыыллар. Кинилэр көтөн кэлиэхтэрин эрэ иннинэ төрдүө буолан биир сиргэ мустан, күлэ-үөрэ полевой куухунаттан кэлбит аспытын аһаабыппыт. Аһаат мин били куудумньулуу хаспыт окуопабар киирэн тураппын кытта ити сөмөлүөттэр буомбалаан бардылар тула өртүбүт дьигиһийэн, улуйан-орулаан олорор, ысыбыдаан. Адыас аттыбар дэлби тэбии ньиргийдэ, сир өрө дьигиһийдэ, үрдүбэр буор бөҕө кутулунна. Эмискэ уучуумпу буолла. Буорбун тэбэнэн траншеяны өнгөйөн көрбүтүм алдыархайдаах улахан анхай аңайан турар. Дьонум суохтар, бруствер үөһээ өртүн өнгөйөн көрбүтүм, биир саппыкылаах хааннаах анар атаах сытар. Билигин аҕай үөрэ-көтө аһаспыт доҕотторбуттан ити хааннаах анар атаах эрэ ордубут. Киһи куйахата күүрэр харгыыната. Онтон ыла траншеяҕа түбэстим да күтэр курдук буор хаспытынан барарбын, сөпкө гынар эбиппин дии санаабытым. Ханнык да буор буоллун, таастаах да буоллун, тохтобул кылгас да буоллун окуопа хастыбытынан барар этим. Төһөлөөх буору кыра сапернай лаппаахы сыһынан хаспыппын ол дойдунулар хонуулара биллэхтэрэ. Онон үлэһит буолан тыыннаах орпутум диир толору кыахтаахпын.

ХАЙҔАНЫЫ

Сэриигэ аан маннай киирэрбитигэр 3-5 киһиэхэ биир бинтиэкэни, биэстии ботуруону биэрбиттэрэ. Кэнники ботуруон дэлэй аҕай буолбута, өссө тоҕо ыппаккыт диир буолбуттара. Өстөөбү көрбөккө да эрэ ытыахтааххыт, толуннарыахтааххыт дэһэллэрэ. Ботуруон аҕыйаҕар хомуйсарбар үөрэнэн эбитэ дуу мөһөөччүкүр ботуруоннары,

аптамаат диискэлэрин, араас пехота утары, таанкалары алдыатар кырынааталары укта сылдыар буолбутум, төһө сүгэрбинэн мунньунарым. Өстөөхтөр кимэн киирдэхтэринэ туһанарым. Сорох саллааттар араас малы-салы, таһаһысабы, оннообор өтүүгү, хобордообу уктан сүгэ сылдыаллара, онтукаларын дьонноругар баһыылкалыыллара, соробор ол сүгэ сылдыан өлөллөрө. Биирдэ хамыһыһа кэллэ. Вещмешоктара толору таһаҕастаах саллааттары строй иннигэр таһаартаатылар, миигин эмиэ. Строй иннигэр турааччылары биир-биир мөһөөччүктэрин сүөкэттилэр. Сорох саллааттар уларыттар танаастарын кытта аптамаат диискэлээхтэр эбит. Биир саллаат, дьахтар ис-тас таһаһын кытта өтүүк, кыра үчүгэйкээн хобордоох, губной гармошка курдук маллары сүөкээтэ. Ол саллааты тутта “мародер” диэн туһунан туруорбуттара. Кэлин мин уочаратым кэлбитигэр куттана-куттана сүөкээтим. Эппитим курдук аптамаат үс диискэтэ, пехотаны утары туттуллар туттаахтаах бизс кырынаата, алта лимонка, буолунай ботуруон буолла.

Командирым строй иннигэр хайҕаата, бары бу саллаат курдук сэбилэниэхтээххит диэтэ. Анараа киһини ханна илдэ барбыттара буолла. Мин итинник хаһаанарбын кэлин да тохтоппотобум.

КУТТАНЫЫ

Куттаныы ханна баҕарар, хаһан баҕарар баар. Биллэн турар сэриигэ куттал ордук күүстээх, тыыннаах хаалар эбэтэр өлөр дьыалата буоллаҕа дии. Маннай сэриигэ киирэргэр сиргэ умса түһэн баран, “Инники диэки!”, - диэн хамаанда буоллаҕына тура охсон биэрбэккэ издэйэ сыһабын. Тула өттүгэр буомба, миинэ барыта эн үрдүгэр түһүөх курдук, буулдыа эйигин эрэ көрдүүр курдук ыйылыыр, сир маһыныыт курдук хам кууһан сыһыаран баран туруорар аат диэн суох. Хамандыырдар кэрийэ сылдыан саллааттары “Турун!”, - диэн тэбиэлиллэр, ытан кэбиһээри куттууллар. Сүөһү курдук тэбиэлэнэ туруох, миэстэбэр ытыллыах

кэриэтэ тура охсуохха наада. Ити кинилэр тура сылдыаллар дии, мин да хайдах эмэ тыыннаах ордор инибин дии санаат ойон турбутум. Өлбөтөбүм, буулдыа таппатаба. Онтон ыла наада буолла да ойон турабын.

Аржаа дойдудары босхолооһунна тохтоло суох инники барабыт. Өстөөхтөрү чугутан дьыэбэ көтөн түстүбүт. Ыраас баҕайы дьыэ, истиэнэбэ хартыына бөбө. Аптамааппын туппутунан ортоку турар үрүн сабыылаах орон у эргийэ көтөн иһинээби хоско ойон кириэх курдук гыммытым, орон анныгар туох эрэ мөбүстэ, ынчыктыырга дылы гынна. Мин олус куттаным, баттабым турарга дылы гынна, сүрөбүм парк гынна: “Хэндэ хох!”, - диэн хаһытаан бытарым, аптамааппын орон аннын диэки туһаайдым. Орон анныттан муус манан баттахтаах кырдыбас эмээхсин салҕаластаан туран илиитин үөһэ уунна. Мин сиргэ силлээт, таһырдыа ойдум. Арай онно ньиэмэс саллаата баар буоллун өлүү дии.

Омук сирин хайаларын дабайабыт, өстөөх соторутаабыта куоппут сирэ. Биһиги хаһыа да буолан намтал собуус хайа сырайынан сыаптаан үөһэ диэки хаамсабыт. Онон-манан бинтиэпкэ эстэр, аптамаат тачыгырыыр. Убаҕас мастаах, бөдөн көһөнө таастардаах өстөөх тоһуйан ытыалыан сөп хаххалаах. Балайда барбахтаат икки өртүбэр иһэр саллааттарым ити тааска (валун дииллэр) саһан сынньана, табахтыы түһүөхэйин дэстилэр. Мин кыратык олороот: “Сыабы быһаары гынныбыт мин бара турдум?” - диэт күлүктэн тахсан инним диэки хааман истим. Ол-бу мас, таас күлүгүн көрө сатыбын. Туох эрэ куттал суоһуур курдук. Биир сонос мас кэннигэр биир киһи төбөтө быкпыт, миигин саанан кыһы сытар эбит. Туох эрэ диэн хаһытаат, аптамааппын кини диэки туһаайаат чыыбыспын баттаан кэбистим. Өс киирбэх өрө дьигиһийэ түһэр аптамаатым олох эстэ да сатабата. Өстөөбүм. саатын туора илгээт. сыры таннары сүүрэ турда. Мин дьонум таастарын кэнниттэн ойон туран. ытыалаан типтэрдилэр да ол киһи мастар күлүктэригэр түһэн мэлийдэ. Баран мас төрдүн

көрбүппүт син балайда сыппыт, ытыалаабыт, саатыгар биир да ботуруон суох. Дьоллох киһи эбит дэстибит, үс аптамааттаах нууччаттан куотар. Мин эмиэ маныха тыыннаах хаалар быабар саата ботуруона суох буоллаба. бинтиэпкэнэн кыһы сытан тобо сыһыай. Мин курдук сиэннэригэр ити түбэлтэни кэпсиирэ буолуо.

ЧӨӨРӨ

Сэрии кэнниттэн дойдубар Өктөөп бырааһынньыгын эрэ иннинэ кэлбитим. Онно Өктөөп бырааһынньыга кулуупка буолбута. Дакылааты Ленин аатынан колхоз председателэ Бурнашев Иван Николаевич онордо. Миигин президиум остуолугар олорпуттара. Иван Николаевич эңсэн түһэн этэрдээх киһи эбит этэ. Улуу кыайыны уруйдаан баран, сэрииттэн тыыннаах эргийэн кэлбит дьоннору эбэрдэлээн баран, мин дьыэ кэргэммин өйөөн, миэхэ колхоз аатыттан уулаах тыһаҕаһы бэлэхтээтэ, күүстээх үлэбэ ыһырда. Харда тылбар үлэһит буолан тыыннаах ордон кэлбиппин, эйэлээх үлэни олус ахтыбыппын, күүһүм кыайарынан үлэлиэм диэн эрэннэрдим, махтал тылы эттим. Эрэннэрбиппин толордобум буолуо дии саныбын. От үлэтигэр звеноводунан, Үрдүк үүнүү звенотун биригэдьиirinэн, тракториһынан таһаарылаахтык үлэлээбитим.

Колхозка үрдүк үүнүүнү ыларга кыһынын оҕолорунан сиэмэни талларбыппыт, хаар типтэриитин, балбаабы таһыны күүскэ ыппыппыт. Саас сирин таһаарыны кичэйбиппит, ыһыны бүтэрэн баран, сайынын буочуканан ууну бастаран бааһынаҕа куттарбыппыт. Ууну баһан бааһынаҕа ыстарыны миигин ииппит, итэбэйэр киһибэр Жирков Дмитрий Моисеевичка сүктэрбитим.

Миитэрэпээн Дмитриевич ити кэпсээнигэр сыппаратыгар болҕомтобун уурбатахпар бэйэбин сэмэлэнэбин, кэпсээн курдук күдээринэ истибиппин. Онон, уопутунай звено буолан бааһынатын иэнэ кыра буолан, ууну буочуканан баһан куттулар ини. Үүнүүнү баҕас ылбыт

буолуохтаахтар, хайҕабыл бөҕө этэ да ити звенону тохтоплуттара. (Ж.М.Н.)

Дэ бу Миитэрэй Моисеевич миигин ииппит киһи. Миигин кытта өссө Киэскэ диэн уолу, Хобороос диэн кыһы ииппиттэрэ. Уоллара Ржев куорат анныгар өлбүтэ, колхоз удаарынньык үлэхитэ этэ. Мин сэрииттэн этэнгэ кэлэн дьоммун бэйэбин кытта илдьэ сылдыбытым. Иккиэн тэбис тэн кыра унуохтаахтара, олус эйэлээхтик, кыһырсар диэни билбэккэ, дьонно холобур буолар олоҕу олорбуттара. Ииппит ийэм Барыскай барахсан хараҕа суох буоллар да кэргэнин кэнниттэн балачча уһуннук олорбута. Кэпси таарыйа кэпсээтэххэ Чөөрө-Миитэрэй хотурунан оту охсорго ананан төрөөбүт киһи эбит этэ. Баай Баһылайап от үлэтэ сабаланытыгар окко дьону кэпсэтээри байтаһын сүөһү өлөрөн, дьону ыныран аһатар идэлээх эбит. Аһы олодохторуна кэрийэ сылдьан ким хайдах аһырын, эти төһө сиирин көрөн, толкуйдаан талар эбит. Хас сыл аайы. Ол иһин эт сиэри үгүс киһи үмүөрүһэрэ үһү. Ол дьонтон имири-хомуру аһыыр дьону талан “эн окко кэлээр” диэн этэр эбит. Чөөрө кырата, аһылыга кылтаҕа сирдэрбит, Баһылайап аһы эрэ кэлбит киһинэн ааҕан ааһа бараары гыммытын билэр дьон: - Ити Чөөрөнү охсууга ыл, сыһыан суоҕа диэн эппиттэригэр, саары-саары “Чэ кэллин даҕаны”, - диэбит. Бу Баһылайап баай үлэхиттэригэр барыларыгар үтүлүк, кыаммат өртүлэригэр этэрбэс биэрэн үлэлэтэр эбит. Эти аһара элбэди икки-үс күнгэ анаан биэрэн ытар эбит. Арыга киирэн эти төһө сиэбиттэрин бэрэбиэркэлиир үһү. Эттэрэ орпут буоллаҕына мөҕөр үһү. Ол иһин эт киирээтин кытта биир киһини киэһэ хойут дэриэбинэҕэ ытан, онно баар дьонноругар эттэриттэн анарын түгэтэн кэбиһэллэр эбит. Баһылайап баай өлүөн иннинэ сүөһүтүн, сылгытын эспит, отчуттарыгар уулаах ынаҕы, сылгыны түгэппит үһү. Чөөрөҕө сүөһү төрдө оһоһун диэн торбостоох ынаҕы биэрбит. “Аччаан-аччаан баран аһары үлэхит киһи эбиккин”, - диэн хайҕаабыта үһү.

СОРОХТОР ТУОРАТАР ЭТИЛЭР

Бастаан утаа нуучча эдэр саллааттара туоратар курдуктара. Чугуйуу кэмигэр дэриэбинэҕэ киирдэхпитинэ саллааттар кууруссалары тутан, эбэтэр ытан ылан буһара охсон сииллэрэ, сымыыты сиикэйдии иһэллэриттэн сиргэнэрим. Биирдэ котелокпар сымыыт буһаран сиэри олодохпуна икки нуучча өтөҥнөһөн кэлэн үстүү сымыыты былдьаан бардылар, хата, хамандырым чугас буолан, көрөн: - Сымыыттары төттөрү биэрин, кини эһиги курдук сиикэйдии сизэбэт, биирдэ буһарбытын тоҕо былдьыгыт! Кини кырдыаҕас саллаат, киниттэн сэриигэ хайдах тыыннаах хааларга үөрэнин, - диэн көмүскэспитэ. Иккилии сымыыты төннөрбүттэрэ, ол сымыыты сизэн тото аһаабыппын өйдүүбүн.

Биирдэ оборонаҕа таҕыстыбыт. Дэриэбинэ тас өтүгэр землянка хастан олоробут. Харабылга наар миигин таһаараллар. Олус үчүгэй адьас бийиги дэриэбинэбитигэр майгынныыр дойду. Мин харыбыллаан турар сирбиттэн чугас собус хатын чаран сэриини мэлдьэспитти суугунуур. Сэри буола турар сириттэн тэйиччи буолан уу-чуумпу. Олорон эрэ кыратык нуктаан ыллым. Уонча мүнүүтэ утуйбуппун быһыылаах. Чаранмын көрбүтүм биир аарыма улахан бэйэ улар мөтөллөн ахан олорор эбит. Ытыахха дуу, ытымаахха дуу? Бу ааттаах чуумпуну саа тыаһынан уйгуурдар хайдах эбитэ буолла. Ыттахпына сыһарын баҕас сыыспаппын бинтиэпкэбин билэр аҕай сэбим, тэбэрэ көнөтө сыттаҕа. Хамандырым туох диэй? Хааһыга сөп буолбут дьон эт сииллэрин сирбэт инилэр. Дойдубар эбитэ буоллар баччалаах аһы мүччү тутуом этэ дуо. Чэ-чэ ытыахха! Кынаат, ытан хабылыннардым. Чуумпуга саам тыаһа эчи улаханан. Уларым сууллан түстэ. Сүүрэн тийэн моонньуттан ылан сыһаастаһан истэхпинэ дьонум дьэ: - Туох буолла? Ким ытта? - диэн өрөкөччүһөн таҕыстылар. Өлбүт улары көрөн, миигин хайҕаатылар: - Захаров молодец! Давай еще постреляй! Пока покарауль, позовем на суп, - дэстилэр. Уларбын ылан бардылар. Балайда өр турдум.

Землянкам диэки көрөбүн. Дьонум киирэллэр-тахсаллар да ынырбаттар. Кэмниэ кэнэбэс биир саллаат котелок түгэзэр миин сыһа уонна улар биир кынатын ажалан биэрдэ. Кыһыйбытым иһин хайыам баарай. - Өссө харабыллыыр үһүгүн, көгөр кэллэбинэ ытар үһүгүн, - диэн хамандыыр соруудабын биэрдэ да төттөрү барда.

Кэнники куртуйахтар түһэ сылдыбыттара да мин бултаспатабым. Барахсаттары өлөрөн да диэн тугу туһанаары.

Петр Иванович Лабейкай диэн нуучча уолун көрсүөхпүттэн ким да миигин атабаастыы сатаабатаба, улахан хаххалаах курдук санаммытым. Хахха да буолбута мэлдьэбэ суох. Илиинэн хапсыһыыга биир ниэмэни ыстыгынан искэ түстүм. Ниэмэним саатын ыһыктан кэбистэ, бинтиэпкэм стволуттан тутан баран, айабын атыабынан атан, харабын быччаччы көрөн, саабын төлө таттарбакка соһулла сылдыар. Ити кэмнэ кэннибэр туох эрэ тыһа улахан бабайытык “харк” гынна, мин эмискэ кэнним диэки ыстанан, саам ыстыгынын ньылбы тардан ыллым, өстөөбүм умса баран түстэ. Кэннибинэн тэйэрбэр өлбүт киһиттэн иһнэн охто сыстым. Бүөтүрүм биир киһини кытта охторсон тиниктэһэ сылдыар эбит. Өстөөбү ыстыгынан анньар куттала бэрт буолла. Ньэмэс миэхэ көхсүнэн буолаатын кытта прикладынан төбөҕө саайан киһибин өрүһүйдүм. Бүөтүрүм миэхэ кэннибиттэн сүүрэн кэлэн ыстыгынан түһэн иһэр ньиэмэни прикладынан төбөтүн хайа охсубут эбит уонна тутта ыстыгынан да анньар, прикладынан да охсор бокуой бэрдэрбэккэ үрдүгэр саба түспүт ньиэмэстиин уолуктаһыы, сутуруктаһыы буолбут, ону ити мин дьууктаатабым. Онон доборум Петр Лабейкай суоҕа буоллар ыстыкка үөлүллэн өлөрүм хааллаба.

ГУСЕВ В. И. СУРУГА

Дорогой боевой друг,
Митрофан Дмитриевич!
В славную 64-ю годовщину
Великого Октября
Поздравляю с праздником
Всю Вашу семью!

Всем желаю

Крепкого здоровья,
Больших успехов, семейного счастья и
Праздничного настроения!
Митрофан Дмитриевич!

Непосредственно в боях под Сталинградом наш корпус назывался 13 танковым корпусом и входил в оперативном отношении в состав:

57 армии с 8.11. по 3.12.1942, командующий армией генерал-майор Толбухин Ф.И.

51 армии с 4.12. по 1.2.43г. командующий армией генерал-майор Н.И. Труфенов.

В это время в состав 13 т.к. входили следующие бригады.
17, 61 и 62 механизированные бригады.

17 мех бр. в мае месяце 42г. была сформирована под Рязанью (селецкие лагеря).

61 и 62 мех бр. в сентябре-октябре в Саратовской обл. Ртащенский р-н.

С 18 января 43г. бригада соответственно переименованы в 13, 14, 15 гвард. механ. бригады.

13 танк. корпус был переименован в 4 гвардейский механизированный корпус, а за стойкость, мужество и отвагу личного состава в боях, корпусу было присвоено почетное название «Сталинградский», т.е. корпус стал называться 4 гвард. Сталинградский мех. корпус, а позднее произошло еще ряд изменений.

Что неясно пиши, постараюсь чем могу помочь.

Митрофан Дмитриевич! Может быть сможешь

сборником очерков и воспоминаний «Они сражались за светлое будущее».

Желаю больших успехов в повседневной трудовой жизни!

Обнимаю В.В. Гусев 04.11.81г.

Как живет Яковлев В.И. и другие однополчане?

—●—

**ЛАБЕЦКАЙ ПЕТР ИВАНОВИЧ
ФРОННААБЫ ДОБОРУГАР
ЗАХАРОВ МИТРОФАН ДМИТРИЕВИЧКА
СУРУКТАРЫТГАН**

Добрый день, уважаемый Митрофан Дмитриевич и Евдокия Николаевна и все ваши родные и близкие.

Митрофан Дмитриевич, искренне благодарим за заботу и внимание ко мне. Деньги я получил, большое спасибо фронтовой мой товарищ.

Извини за долгое молчание, на что была причина, очень я болел, перенес вторую операцию с трудом, два дня был без сознания, но наверно нужно мне еще жить. Сейчас немного стало лучше.

Митрофан Дмитриевич, хозяйка моя Александра Сидоровна тоже очень больна и бабушка Анна Петровна тоже. Но сейчас все на ногах, а это главное, что себя обслуживать. Вот так и живем. Очень у нас в этом году холодно, к морозам мы не привычны.

У нас все без перемен, если не считать, что нынче у нас все очень дорого. Овощи не уродились, все лето были дожди. Картофель сгнил. Картошка на рынке дорогая, а в магазине гнилая.

Митрофан Дмитриевич, как ты добрался домой? Мы очень довольны, что наша встреча состоялась. Мы увиделись!

... Митрофан Дмитриевич, мы вместе воевали с ноября 1943 г. по май 1945 г. во втором Украинском фронте в 3-й отдельной противотанковой огнемётный батальон,

впоследствии Трансильванский ордена Александра Невского ПТОБ. Батальон начал боевой путь от г. Богодухи Харьковской области и до конца войны находился во II-й Украинский фронт. Батальон передавался Армиям, дивизионам. В Венгрии были на Дунае под Будапештом, охраняя переправу, бывшую в районе озера Балатон.

Участвовали в боях в Румынии г. Яссы и вели наступление на Плоешты, после вышли к подступам г. Клуж и г. Турда.

В Венгрии вели бои за обладание г. Мишкольц и Дебрецен.

Границу Чехословакии перешли г. Римаевская

Насчет льгот. Митрофан Дмитриевич я ничего не хочу сам. Я очень болен, еле таскаю ноги. Льгот у нас никаких нет, что дали, настоящая чепуха. На нас не обращают внимания, а сколько я видел унижений и просьб с квартирой, то можно написать книгу.

Жму твою руку с приветом Лабецкий.

... Добрый день с приветом к тебе твой фронтовой товарищ!

Письмо получил, спасибо за память!

Здоровье мое не очень хорошее, но креплюсь, время уходит и все делается труднее, но жить надо.

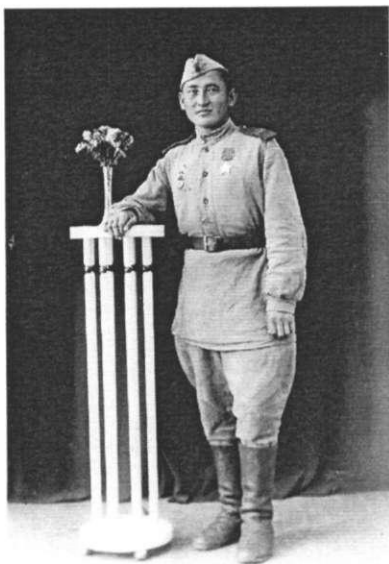
У нас особенно фронтовиков не балуют, внимание на нас плевое и привилегией никакой не пользуемся. Это у вас считаются, а у нас только на бумаге. Я особенно и не переживаю, главное, что живу и хожу.

Медалей за Будапешт и Прагу мне не дали, по всему их и не дадут. Кому это нужно заботиться о нас...

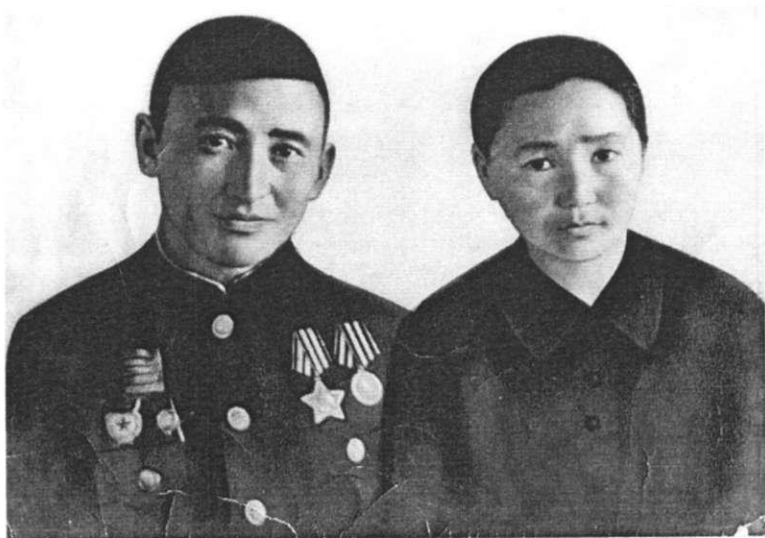
... Квартира у меня сейчас хорошая, две комнаты, теплая, есть и газ, и вода. Больше мне ничего и не надо.

С приветом твой фронтовой друг Лабецкий.

—●—

Прага куоракка Кыайы парадын кэнниттэн. 1945 с.

Кэргэнэ Дьэбдьэйи кытта.

Разведчиктар. 1945 с., ыам ыйын 2 күнэ. Австрия.

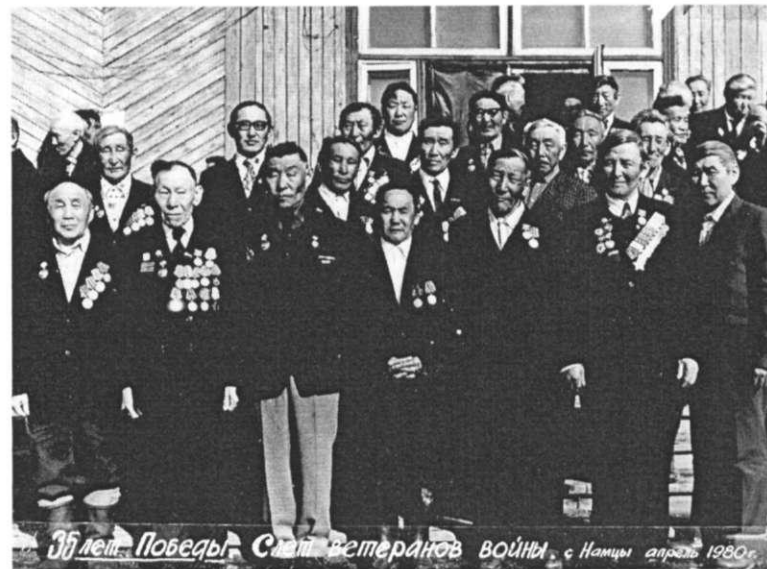
Иваново куораттан госпитальтан сэриигэ бараары туран

Петр Иванович, Александра Сидоровна Лабецкайдары
кытта көрсүлүү кэмигэр. 1980 с., ыам ыйын 30 к. Москва, к.

Сталинград оборонатын кыттыылаахтара

Ветераннар слеттара. 1980 с., муус устар. Нам с.

Кыайы болуоссатыгар Афанасий Дмитриевич Сивцевы кытта.
1985 с. ыам ыйын 9 к. Дьокуускай к.

Кыайы юбилейин остуола. Хамадатта.

Оџолорун, сизннџрин кытта. 1995 с., атырдыах ыйын 4 к., Хамадатта.

Хамадатта ыһыаар

Сыдыам, уйуктаах тыгынан арыттан тахсан иһэллџр

Тойон сэргэ таһыгар кэргэнэ Дьэбдьэй,
аймаҕа Гликерия Павловна Авксентьеваны кытта

Оттуу баран иһэр

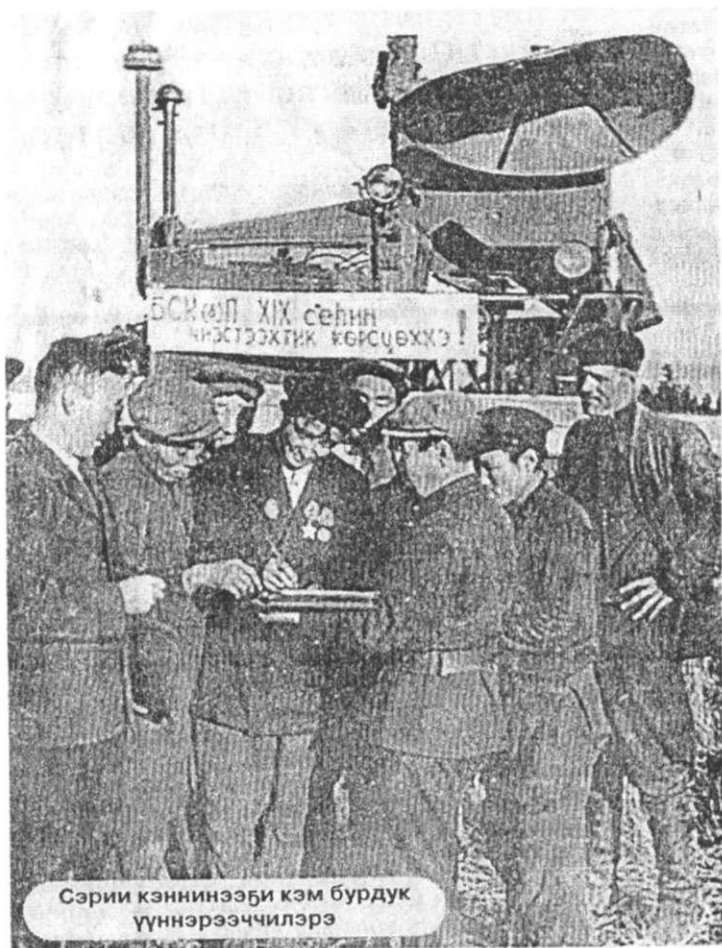
Доҕоро Наум Николаевич
60 сааһыгар

Орто Лааска отоннуу, бултуу сылдьан. 1984 с.

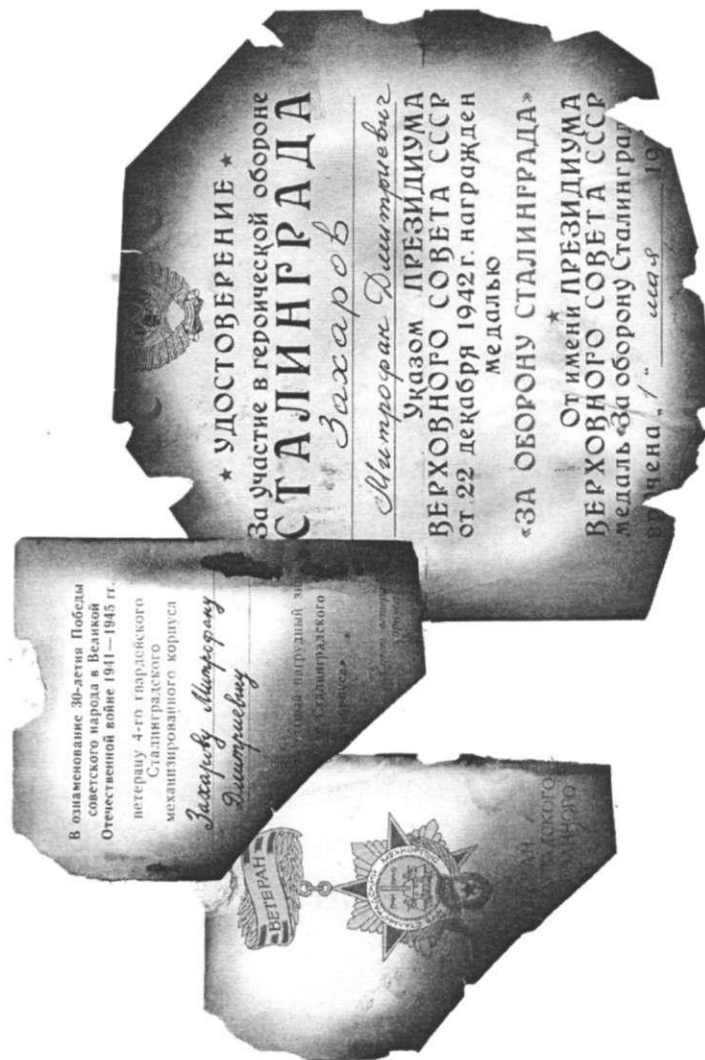

Ветеран-буойун хараҕа биллгин да кыраҕы.

Сэрии кэннинээби кэм бурдук үүнэрээчилэрэ

Чехословакия сурунаалыгар тахсыбыт хвартыска

Кыайыы 45 сыла. Дам ыйын 9 к., 1965 с. Хамагатта

Кыайыы 50 сылыгар умуллубат уоту уматар. Хамагатта.

противотанковый б-н в котором и дошел до Полтавы, и пришедшем к нам пополнении я встретил Митрофана Дмитриевича, и со 2-ым украинским фронтом через Украину в Румынию около г. Яссы 2 месяца отбивали атаки немецко-румынских войск, и снова наступление, но уже на чужой земле, границы наши позади. На душе стало спокойно, чтобы овладеть г. Клуж в Румынии нужно было взять небольшой г. Турда, где шли тяжелые кровопролитные бои, много наших товарищей сложили головы и в их числе герой Советского Союза Жувасин Федор Николаевич, сибиряк смелый и отважный ст. сержант. Митрофан Дмитриевич в этом бою взял в плен 16 фашистов из них 2 офицера, за что был награжден орденом славы III степени. В Венгрии в одном из боев по овладению г. Мишкольц в уличном бою бронетранспортер с пехотой немцев вышел к нам в тыл, сложилась очень тяжелая обстановка и Митрофан Дмитриевич противотанковой гранатой уничтожил его. За этот бой был награжден орденом «Красной звезды».

Много было боев но судьба была к нам милостива и день Победы мы встретили в Праге.

Сейчас Митрофан Дмитриевич на заслуженном отдыхе и в 1981г. он приехал ко мне в Подмоскowie через 36 лет мы с ним встретились. Трудно описать нашу встречу, в общем плакали и смеялись оба.

Дорогая редакция очень убедительно прошу Вас напишите в Вашей газете про моего фронтового товарища, что бы после нас знали что были такие замечательные люди.

Сам Митрофан Дмитриевич неграмотный, но очень он замечательный человек.

С искренним к Вам уважением

Московская об. п.о. Удельная

Октябрьская ул д. N51 «в» кв 7

Захаров Митрофан Дмитриевич
 Проживает Якутская АССР
 Намский р-н п.о. Крест-Кытыл
 Хамагатта.

ГЛАВНОЕ
 УПРАВЛЕНИЕ ПОДГОТОВКИ
 И РАСПРЕДЕЛЕНИЯ КАДРОВ
 МИНИСТЕРСТВА ОБОРОНЫ
 РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

27 сентября 1994г.

тов. Захарову М.Д.

N173/3/12707

678043 Республика Саха (Якутия)

Намский улус, с. Крест-Кытыл

Уважаемый Митрофан Дмитриевич!

Ваше письмо, адресованное Президенту Российской Федерации Б.Н. Ельцину по его поручению рассмотрено в Главном управлении подготовки и распределения кадров Министерства обороны РФ.

Сообщаю, что ваше письмо внимательно изучено и очень взволновало всех нас. Оно показывает Вашу горячую любовь к своей Родине и большую заботу о своих товарищах и воспитании подрастающего поколения. Большое Вам спасибо. Ваши предложения вместе с предложениями других ветеранов, участников войны, будут обобщены, систематизированы и доложены руководству Министерства обороны РФ, с последующей передачей их Правительству Российской Федерации для реализации.

Желаем Вам долгих лет жизни,
 здоровья и успехов в Ваших делах

С уважением

Зам. начальника Управления

В. Ласточкин

ЭБИЛИК ЭТИИЛЭР.
 САМСААҢЫН САНААЛАР

Мин Москваҕа бара сылдьан Петр Ивановичтаахха тийэ сылдыбытым. Александра Сидоровналыын иккиэн эрэ этилэр. Биир хоско олороллоро. Иһинээҕи арыый обургу хоско биир нуучча эмээхсинэ соботобун олорор эбит этэ. Петр Ивановичтаах миигин дууска сырытыннаран баран, чөйдөспүтүрэ. Куухуналара уопсай эбит. Аан чанчыгар, киирэ түһээти кытта, истиэнэҕэ сыһыары остуол сыһа турар. Онно кэргэниниин ыга анныһан олордубут, Петр Иванович туорайыгар ааны бүөлүү олоппоско олордо. Кылгастык чөйдөспүтүрэ ол эмээхсин куухунаҕа үстэ киирэ сырытта. Арааһа азиаты көрөөрү тиһиннэҕэ. Хас кэллэҕин аайы Петр Иванович туран олоппонун туппутунан аантан тэйэн биэрэр. Ол эмээхсини соруйан эйигин көрөөрү биһигини эрөйдээтэ диир. Уопсайынан да куруутун иннэ гынар дииллэр. Экирэттиһи, сыра-сылба баранан, көрдөһүү бөҕөнөн ити эмээхсини атын дьибэ көһөтөрөн, ол хохун ылан квартиралара кэнээбитигэр ити атахтара сири билбэт буола үөрбүттэр эбит. Кэнники сырыбар, ол хоско киирэн олороллоро. Петр Иванович ийэтэ Анна Петровна Украинаттан күһүн кэлбит этэ. Аһара үтүө санаалаах киһи этэ. Уолун доруобуйатын туһугар долгуйара: - Уһуохпун көтөбүөхтээх киһим ити мин иннибинэ бараары гынна, Айыы танара баар буоллаҕына миигин урут харайара буоллар, - диэхтиирэ. Анна Петровна чүмэчи умайан бүтэрин курдук түргэнник уостан өлөөхтөөбүтүн биллэрбиттэрэ. Ол кэнниттэн Петр Иванович өр буолбатаҕа. Митрофан Дмитриевичи хорсун буйун, эрэллээх доҕор, киһи кэрэмэһэ, диирэ.

СЭРИИТТЭН ТӨННӨН КЭЛИИТЭ

1945с. сэттинньи ый 4 күнүгэр сэрииттэн эргиллэн Хамаҕаттаҕа кэлбитэ. Кини сэриигэ өлбөтөбүн

биричинэтинэн таайа Соттой кэс тылын, Куутук биһиги куолаан суруйар сурукпутун уонна сэрии үөрүйэбин этигэр-хааныгар инэринэн, сатабыллаах үлэһит буолан мүччү-хаччы туттара сылдыбытынан ааһар. Ыалы кытта дьукаах олордохпутуна, биир үтүө күн биһиги дьэибитигэр чиккэлдьийбит нууччалыы хааннаах киһи саптыкылаах атабын тыаһа лиһирдээн киирдэ да, сыгынньахтаммакка да эрэ, эдьийбин Дьэбдьэйи хам кууһан сыллаамахтаан ылла. Харабым мунунан көрөн туран, күтүөтүм Миитэрэпээн кэлэн турарын дьэ өйдөөтүм. Үөрдүм да этэ, көмүскэтэр киһилэммиһиттэн, ачыктыаабат буолбуппуттан (урут кини баарыгар ас дэлэйэ). Нуу-һаа буолбуппут арыый ааһан, ону-маны баллыгыраһа түһэн баран күтүөтүм кэһиитин ороото. Эдьийбэр куопта курдугу, ийэбэр былаат, эдьийдэрбэр Барыскайга илии чаһыта, Таркаева Шураҕа көмүс араак курдук тимэхтэрдээх кылапаччылар таҥастан тигиллибит куопта, Куутукка немецкэй френч, миэхэ икки алдьаммыт быычыкайкаан илии чаһыта, биир устуука икки өртө уһуктаммыт анара от күөҕэ, анара кыһыл өҥнөөх харандаас аҕалбыт. Мин чаһыларга наадыбатым, “Бэйэн ыл,” - диэтим. Харандааһыгар олус үөрдүм. Бэйэтигэр икки өртүгэр өҥнөөх бисеринэн сибэкки ойуулаах табакеркалаах этэ, онно наһаа ымсыырбытым, наһаа үчүгэй этэ. Ону кэлин ийэбэр биэрбитин, ойуутун үтүгүнэрэн уруһуйдуур этим. Ол Миитэрэпээн биэрбит харандааһын билигин да дьиктиргиибин. Муус түннүк сэнйэтигэр уурдахха икки өртүнэн паастаны ыкпыт курдук ньалбайан тахсан кэлэрэ. Оһох үрдүгэр уурдахха хатан адьас иһирдьэ киирэн хаалара. Тылгынан илитэ-илитэ соттоххо акварель кыраасканы санатааччы, олус үчүгэй хаачыстыбалаах этэ. Оскуолаҕа ким эрэ уорбута. Оттон Шура Барыскайдыын кэһиилэрин атастаспыт этилэр.

Күтүөтүм төннөн кэлбитигэр колхоз бэрэссэдээтэлэ Иван Николаевич Бурнашев уулаах тыһаҕаһы бэлэхтээбитэ, ону мин эмиэ үүтүн иһэр буолан киниэхэ эмиэ махтана

санаабытым. Үтүөкэн киһи үөрэҕэ суох буолан үрдээбэккэ хааллаҕа. Итинтэн ыла мин тот олоҕум саҕаламмыта.

ЭБИИ ЭТИИ

Ити Куутук биһиги сурукпут көмөлөстөҕө диирбин манньк быһаарабын. Суругу баҕас аадырыһа билиннэ да бокуойа суох ытар этибит. Үчүгэй буочардаах киһи Куутук - Жирков Дмитрий Николаевич суруйара. Мин эбии этиилэри холбуурум. Ол саҕана ыал киэһэ аайы Говоров оҕонньор «Бүдүрүйбэт Мүлдү Бөҕө» олонхотун оскуола оҕолорунан дорҕоонноохтук аахтаран истэрэ. Урукпутун бүтэрдибит да биһигини эмиэ аахтараллара. Ол олонхоттон күтүөппүтүгэр алгыс тыллары «Охтоохтон охтума, саалаахтан самныма», - диэн биир сурукка суруйарбыт. Тыылга төһө да ас суоҕун иһин, сэрингэ сылдыар киһини санаарбатыман диэннэр, биһиги «Мин норуот уолабын» диэн поэматтан «От-бурдук үүнүүтэ үчүгэй, ас-танас дэлэгэй», диэн тыллары суруйарбыт. Хас сурук бүтэһигин аайы мин өстөөх таанкатын кырынаата дэлби тэппитин, саллаат максим пулеметынан ыта сытарын, прикладынан фашист төбөтүн охсон эрэр киһини, кыһыл сулустаах сөмөлүөтү эһин уруһуйдуурум. Ол суруктары күтүөтүм нууччаларга көрдөрөрө үһү. «Молодцы» - диэн биһигини хайгыыр эбиттэр.

Күтүөтүм барахсан сэрииттэн кэлэн баран олоҕор усулуобуйабытын көрөн сөхпүтэ. ...Албыннаан суруйар эбикиит, - диирэ. Кырдыгы суруйдаахха байыаннай цензура син биир хараардара. - Ол иһин да кырдыгы суруйбуту сотор эбиттэр. Барыскай - Жиркова П.М. - абаҕам Лөглөрүйэ кыра кыһа - эдьийим суруйбута үксэ хара строкалар үһү. Сэрии кэмигэр дьэ оннук этэ.

БАСТЫН ТАБААРЫҢА НАУМ

Офонньорго куруук сылдыар табаарыстардаах этэ. Дьяконов Иван Ильич диэн, доп-доруобай, монгол курдук көрүгнээх, кэпсээнэ табыстагына күлэ түһэ-түһэ кэпсиир идэлээх, Корея сэриитин кыттыылааҕа этэ. Киирэ көтөбүүтүгэр кимиэхэ да иннин биэрбэтэбин, илиинэн тутуһууга атыттары баһыйарын кэпсиирэ. Иккис табаарыһа, бастын табаарыһа, Протопопов Наум Николаевич диэн, эмиэ кэпсээн баран кэлээр диэбит киһилэрэ этэ. Наум Николаевич кэпсээнинэн сүүрүк, саахыматчыт, дуобатчыт. Биридэ төрөппүт кыһын оскуолаҕа киирэ илигинэ ахсаанна хайдах үөрөспитин кэпсээтэ. Оҕо хартынанан көрөн интэриэһиргиир, хаарты-ойуу, хаарты-ахсаан, мин онон интэриэһиргэтэбин, кыыспын кытта хаартылыбын. Кулут-икки харах, Хотун-ус, Тойон-түөрт, Туус-уон биир харах буоларын быһаарабын, ханнык хаарты кыайтарарын көрдөрөбүн. Оонньоон бүттэхпитинэ барыта хас хараҕы-очукуону ылбытын аахтарабын, бэрэбиэркэлибин диир, кыһым адьас сыыспакка ааҕар диир, олус астынар. Ахсаанна баҕас сөп буолара буолуо.

Күтүөтүм Науму кытта Кэнкэмэҕэ балыктыы тахсааччы. Дьэ, кинилэр балыктыы барыахтарын икки хонук иннитэн илим бэрийиитэ, эрэмиэнэ, танас-сап, салпыкы көрүнүүтэ, сааны сууйуу-сотуу, ботуруону бэрийии, ас-үөл бэлэмэ түбүк-табык, сүпсүлгэн бөҕө буолар. Кэнкэмэҕэ Наум Николаевич массыынатынан наҕылыччы айаннаан тийиэн, илим түһэрэ охсон, хонор-өрүүр сирдэрин оностоллор, чугас сир аһа хайдах-туох туруктааҕын көрөллөр. Талбыттарынан аһаан-сиэн, суунан-тараанан, кэпсэтэн-ипсэтэн, балыктарын тууһаан астынан ахан киирэллэрэ. Биридэ Миитэрэпээн Табаар Уйбаанна кус мончууга онортордо, онтукатын кинигэттэн көрөн кырааскалаата. Дьэ астык кестүү! Кус да кус. Куоҕайбыт уһун моонньулаах, араас үрүн, күөх өгүнэн күлүмүрдүү оонньоур моонньофон бэртэрэ. Наума көрөөт да сирдэ, астына көрө олорор доҕоро Миитэрэпээн

курус гынна.

- Тоҕо пахай диигин бачча үчүгэй мончуугу? - диэн Миитэрэпээн соһуйар.

- Бастакытынан, - диир Наум, - бу сааскы кус ойуута, иккиһинэн, кустарын көтөөрү сэрэхэччийэ олорор курдук уһун моойдоохтор. Маннык куттана олорор куска хайа кус түһүөй? - диэтэ. Офонньоро саарбахтаата.

- Чэ, бээ, мыраан аннынааҕы ууларга биир-икки киһиэ олорон боруобалаан көрүөм, - диэн эрэһиинкэ оҥочолонон барда. Хонон-өрөөн кэлиэхтээх киһибит ол киһиэ эрдэ соҕус кэллэ. Мончуугуттан кэлэйбит аҕай.

- Кустар кэмэ суох кэлэллэр да, түһээри гынан баран өрө мэтэриһэн көтөн ааһа тураллар. Күөрэтэн көрдүм да мөлтөхтүк ытар буоламмын сыһан кэбиһэбин. Дьэ, атаһым, Наум сөпкө эппит эбит. Бу мончууктары оһоһхо быраҕарым буолуо, - диэтэ.

- Кэбис, доҕор, күһун ойуута үчүгэйэ бэрт, сааскы куска барыа буоллаҕа дии. Хата, моонньун быһа охсон кылгатын баран ууран кэбис, - диэтим. Офонньор олорбохтоон баран, сөбүлэһэн мончууктарын хоспоҕор таһаарда. Ону истэн баран Наум «киһи этэрин истээчигэ суох, тыла суох үөрэх өй уктаҕа», - диэн күлэн кэбиспитэ.

Офонньор сааскы куска, ол мончуугун моонньун быһан, кылгас моойдоон олорпуг этэ, кус бэркэ түһэр диэн хайгыыра. - Табаар удьуор уус, оннооҕор саа маһын онорооччу. Мончуук маһын хаһан көндөй гына чэпчэтэн оноруу киниэхэ судургу буоллаҕа диирэ. Бэйэтэ эмиэ мас ууһа, үчүгэй асчыт (фирменнай аһа кыра шашлык), оҕуруотчут бастына, балыксыт, сааһыт. Арай иистэнэрин көрбөтөбүм. Фронна снайпер, автоматчик, пулеметчик, минометчик, разведчик быһыытынан хорсундук сэриилэспитэ. Уол оҕо үс кырылааҕа этэ. Науму үчүгэй киһи, эрэллээх доҕор диирэ, ол аата Наумнуун разведкаҕа барыахха сөп эбит.

Макар Жирков

НУУЧЧАЛЫЫ ЫҢЫАХХА

Быраатты Вайнердар айымныларыгар кэпсэммит чулуу саллаат Митрофан Дмитриевич Захаровы кытта хайдах бултаабыппын кэпсээри гынабын.

1961 с. Өймөкөөнтөн дойдубутугар Хамаҕатта Кириэс Кытылыгар көһөн кэлбиппит. Оччолорго урукку детдом хотугу өттүгэр биир эрэхэнкэ күрүө иһигэр үс дьиэ кэккэлэһэ турара. Согурууну дьиэбэ Новгородов Н.Г. дьиэ кэргэнэ, ортоку арыыда күлүктээх дьиэбэ Габышев Ф.Н. дьиэ кэргэнэ, хоту саамай кыра үп ампаарыттан тутуллубут дьиэбэ мин дьиэ кэргэттэрбинээн олорбуппут. Биһигиттэн чугас хоту диэки Захаров М.Д. олорбута.

Биирдэ Митэрэпээн миэхэ дьиэбэр кэлэн көрдөстө:

- Иннокентий Романович, эн үөрэхтээх киһи быһыытынан миэхэ көмөлөс эрэ - диэтэ.

- Ол туохха? - диэн мин тугу эрэ суругтараары гыннаҕа дии санаатым.

- Сэриилэһэ сырыттаһына хаста да мэтээлгэ наҕараада түһэрбиттэрэ, ол сағана ылбакка хаалбытым, ону оборона министерствотыгар суруй эрэ, баҕар докумуона көстөн ытыахтара - диэбитэ. Мин ол аадырыска суруйбутум. Миитэрэпээннэ икки мэтээл кэлбит этэ. Ол онтон ыла Митрофан Дмитриевич миигин бэйэтигэр чугаһата тутар буолбута.

Биирдэ уопускам күһүн түбэстэ. Миитэрэпээнниин Салбанна куобахты барарга кэпсэттибит. Ол сағана куобах мэнээктээбит кэмэ этэ. Мин хамнастаах, уопускалаах киһи быһыытынан, өйүөнү үчүгэйдик тэриниэххэ диэтим. Арыыны дьааһыгынан, сылаа таһаарар да аһы киһи мыымматынан, араас бытархай аһы да ыла сатаатым.

Салбан бөһүөлэгиттэн биир көс согуруу диэки Алыы диэн киэн алаас ортотугар үүтээннэ түһүүлэннибит. Алыы тула өртө сана үүммүт ыккыйдардаах, ону дьон Чыхаал Сүөдөр куруна, ыккыйа дииллэр.

Иллэн дьон быһыытынан ыксаабакка, күн ортотун сағана

туран, ойуурбутугар бултуу тахсабыт. Ойуур иһэ туртанас куобах. Элбэбэ бэрт буолан адыс сыыспаппыт. Биирдэ эмэ сыһа тутуннахпытына ботуоруну аһыан суланы-кэлэни. Икки-үс чаас бултаан сүгэһэрбитинэн куобахтанабыт. Сана курун куобаҕа буолан эмиһэ сүрдээх, бүтэй бүөрдээх. Киэһэ аайы иккиэн биирдии куобаҕы буһаран кыайарбытынан сиибит, сорҕотун үтэ оностобут. Киһи сымыйаргыан, сөбүөн курдук 2-3 чаас устата биирдии бэйэбит уон биэстии, сүүрбэлии куобаҕы өлөрөбүт. Мин биирдэ 13-14 истээх куобаҕы сүгэн иһэн, сана тонмут хонуу уутун туораан иһэн, халтарыан тиэрэ баран түстүм уонна кыайан турар аат диэн суох. Бу халтархайын, бу таһаҕаһым ыараханым. Ол сытан: - Оо, бу үлүгэри, бу курдук кыайан турбакка киһи өлөн да хаалыан сөп эбит — диэн санаан ыллым. Бу сырыыга киһи-киһим өтөн, үрүксээҕим быаларын сүөртэлээн нэһиилэ турдум.

Киэһэ аһылыкпытын ону-маны кэпсэтэ-кэпсэтэ набылыччы аһыбыт. Биир киэһэ Миитэрэпээнни дьиэбэлиэх санаам киирдэ.

- Миитэрэпээн, эн биһи иккиэн да аһыырдаах ыал оҕолоро буоллахпыт дии, дьэ үчүгэй аҕайдык аһыах эрэ. Адыс чыыста нууччаларды аһыах - диэтим.

- Ол аата хайдах? - диэн киһим дыктиргээтэ.

- Биһиги сахалар бастаан аһы түһэн баран арыгыны иһэбит, онтон нууччалар арыгыларын аан бастаан ыстакаанынан, куруусканан иһэллэр ол эрэ кэнниттэн аска түһүнэллэр - диэтим.

- Чэ, боруобалыах даҕаны - киһим сөбүлөстө. Дьэ нууччалы аһаатыбыт да өр-өтөр буолбакка утуйар аакка бардыбыт.

Сарсыныгар уһуктубутум, Миитэрэпээн эрдэ турбут, арбы-сарбы дьүһүннээх. Мин бэтиэкэлэмиппиттэн кэмсинним.

- Иннокентий Романович, аны нууччалы аһаамыах - диэтэ. Сөбүлөстүм.

Бурдук аспыт бүтэн хаалла. Ахтылҕаннаах ас буолар

эбит. Миитэрэпээним килиэп аҕала барда, мин үүтээммэр хааллым. Киэһэ буолла, үүтээммэр соботоҕун хонор буоллум. Оностон сыттым. Уум кэлбэт, килэччи көрөн баран сытабын, тыаһы-ууһу иһиллибин. Үүтээним тула тыас-уус бөҕө. Сылгы сылгыны экирэтэргэ дылы, тыал араастаан куугунуур. Соботохсуйуу буулаата. Аны эһэ кэлэн майаачылыа диэн, ол-бу иччи энин кэлиэ диэн куттаны тууйда. Бэйэм уонна Миитэрэпээн саатын ииттим, сүгэни булан аттыбар уурдум, икки саха быһаҕын төбөм диэки уурталаатым. Дьэ ол эрэ кэнниттэн утуйдум быһыылаах. Сарсыныгар бултаан кэлбитим Миитэрэпээним кэлбит, үөрэ-көтө, уруйдуу көрүстэ, хайҕаата.

- Хайдах хоннун? - диэн ыйыппытыгар, Үчүгэйдик хоннум - диэтим, хайдах дьаабыланан хоммуппун кыбыстан кэпсээбэтим.

- Тыаҕа соботоҕун сылдыа үөрүүэвэ суох киһини соботохтуу хаалларбыккын диэн сэмэлээтилэр, - диэн кэпсээтэ. Күн аайы куобаҕы буолунай кыайабыт. Мин 12-13 куобаҕы нэһиилэ сүгэбин, Миитэрэпээн 19-20 истээх куобаҕы таһаҕас оностубат. Бултаан бүтэн куобахтарбытын Арбадай ампаарыгар таһабыт. Иһэ ылыллыбыт куобаҕы мин 18-һы, Миитэрэпээн 30-ту сүгэн илдьэн ампаарга ыйыыбыт. Барыта 300 куобаҕы өлөрбүппүт. Бултаан бүтэн дэриэбинэҕэ кэлбиппитигэр түспүт ыалбыт уруйдуу көрүстүлэр. - Булчуттар сылайан-элэйэн дьүдэйдэхтэрэ диэбиппит, хата саһаччы уойбуккут дии - диэн соһуйбуттара. Уойумуна итиччэ эмис куобах этин сии-сии, аҕыйах чаас хаамарбытыгар туох улахан күүс-күдэх эстиитэ кэлиэй. Ама да ааспытын иһин дьэ Байанай барахсан дэлэйдик бэрсибитэ. Үтүө үлэһит, булчут бэрдэ, кэпсээннээх кэрэмһэ киһини кытта бултаабыппын өрүү өйдүүбүн.

И. Москвитин

22.03.10.

МИИТЭРЭПЭЭН ОЛУС ЧЭНЧИС

Биир сайын Хамаҕатта нэһилиэгин Орто алааһыгар оттуу сылдыабыт. Звеноводпут Захаров Митрофан Дмитриевич олус ирдэбиллээбэ. Колхоз биэрбит этэ бүтэн, аһылыкпыт килиэп да хааһы. Эт сибэккэ туоххаһыйы бөҕө, кус оҕото улааппыт кэмэ. Илиинэн от охсооччулар күннүүлэр быһыылаах, сорох киэһэ хааһыларын да нэһиилэ сииллэр. Күнүс кинилэр сылдыар сирдэрин диэкиттэн дөрүн-дөрүн саа тыаһа иһиллээччи. Биһиги Миитэрэпээннэ: - Кус бөҕө күөлгэ элбэх, оҕото улааппыт, биир эмэ киһини көңүллээн кыратык куска ыт, кус этэ сиэхпит этэ - диэтэхпитинэ, - Кустуу сырыттаһытына ким оттуур, былааны толорор, - диэн буолуммата. Кыһыйы бөҕө.

Биир киэһэ эрдэ соҕус кэлэн чэйдии олорон көрбүтүм, эргэ хотон таһыгар хаппыт маска мэкчиргэлэр хоһуласпыт курдук чөмөхтөһөн олодолор эбит. Мин саабынан төрдүөннэрин түгнэри ытан түһэрдим. Үһүө буолан түүлэрин үргээн, сууйан-сотон эт буһарар солуурчахха буһаран кэбистибит, бурдук ылан сэлийдээн бэртээхэй мин онордубут. Мэкчиргэлэр төбөлөрүн үтэһэ курдук маска үөлэн саха балаҕаныгар киирэр аан үрдүгэр хороччу анһыталаан кэбистибит. Дьэ сөп. Миитэрэпээннээх кэлбиттэригэр күөспүтүн ороотубут. Миитэрэпээн: - Кустаатыгыт дуо? - диэтэ, мин саната суох дьэ аанын ыйдым. Миитэрэпээн мэкчиргэлэр төбөлөрүн турута тардан ылан ойуурга таһааран быраҕаттаата уонна биһиги эт сиэн ыланнатарбытын, миин иһэн суубурҕатарбытын көрөн, кэлэйбитти: - Ас булан аһаатахтарыан, - диэн чыпчырынан кэбистэ. Тото аһаан утуйдубут. Сарсыарда турбуппут Миитэрэпээн били биһиги мииннэммит биедэрэбитин быһаҕынан кыһыйан, кумаҕынан аалан иһин кылбаччы ыраастаабыт этэ. Сарсыарда аһы олорон Миитэрэпээннэ: - Биир эмэ киһини кустата ытаҕын дуу, ити көтөрдөр да үгүстэр, киэһэ эмиэ күөстэниэхпит - диэн эппиитигэр сөбүлэһэн, 2 киһини биир омурҕан көңүллээбитэ. Киэһэ

отчуттар бары кус этэ сизэн астыныы бөвө.

Миитэрэпээн онтон ыла биир киһини биирдии омурбан куска көнүллээн ыытан, күн аайы кус сизэн абыраммыппыт.

- Эрдэттэн да итинник дьаһаныахха баар эбит - диэн Миитэрэпээн бэйэтэ да билиммитэ.

Бу Салбаг бэтиэхэлээх киһитэ Охлопков Анемподист Прокопьевич кэпсээнэ.

ТАЙАҒЫ БУЛТААҒЫН

Ленин аатынан колхозка ыһыы сизэмэтигэр наадыаннар түөрт эр бэрдин Покровскайга ыппыттар. Корякин Бүөтүр-Тынырах, Москвитин Көстөкүүн-Күөттэкэ, Харлампыев Сүөдэр-Ньорбо уонна Захаров Миитирэпээн диэн дьону. Кумахха араас оройуоттар дьонноро түөлбэ-түөлбэ балаакканан түһүлэнэн олорбуттар. Ыраас баҕайы халлаантан күн уота тэһэ тыган, балаакка иһэ олус итии буолан, Миитэрэпээннээх таһырдыа аа-дьуо кэпсэтэ олодохторуна, чугастарынан биир бэйэ тайах ууга киирбит да унуоргу биэрэк диэки харбаан ньолойбут. Оччону көрөн баран, Миитэрэпээн:- Итиччэ аһы көрөн туран куоттарабыт дуо? Бултуу охсуохха, - диэн ойон турбут, өрүкүйбүт. Ньорбо Сүөдэр: - Дабаай - диэбит да иһирдэ балааккалар диэки ойбут. Төрдүөн сырсан киирэн балааккалартан саа көрдөөбүттэр. Биир сааны булбуттара ботуруона суох, патронгаһы хаба тардан ылан, сүүрэн иһэн ботуруоннарын сааҕа укпугтара үргүлдьү ааспыттар. Маатырылаат, сааны кумахха быраҕаат, илим куурдар мастары турута тардыбыттар, быһахтарын үнүү курдук баайталаабыттар да биир обургу оңочо турарыгар ойуоккалаһан киирбиттэр. Сүөдэр эрдиигэ олорбут, Көстөкүүн куормаһыт буолбут. Миитэрэпээн Дьөгүөрдүүн “үгүүлэрин” туппутунан тобуктуу түспүттэр. Ити барыта кэпсээтэххэ, суруйдакха уһун курдук да биһи дьоммут туттуулара түргэн-тарбан буолбут. —

Тайаҕы күөйэ тут,- диэт Сүөдэр тура-тура түһүөлээн эрдэн силлиргэппит. Өр гымматахтар. Тайаҕы ситэн, иннин күөйэн, унуор тахсарын бопсон кэбиспиттэр. Оңочо тайахха чугаһаатын кытта Миитэрэпээннээх Дьөгүөр, тайаҕы биирдэрэ көбдөххө, иккиһэ быттыкка аспытынан барбыттар. Тайах өрө тэбэн, оңочону чуут туннэрэ сыспыт, оңочо иннэнэнэн ууну баспахтаабыт. Күөттэкэ:- Айыы танарам абыраа! Бу акаарылары кытта киирэммин өлөр буоллум,- диэн аймаммытыгар Ньорбото:- Мыыт-маат, ол бу буолбакка тайахха чугаһат, атуо, эрдиинэн төбөбүтүн хампы охсуом,- диэн күргүйдээбит. Күөттэкэ ньыхаччы туттан баран, оңочону тайахха ыга кэлэр гына куормалаабыт. Дьөгүөр ойбоһоско аспыт, быһаҕа тайах эмискэ хамсанытыгар, унуох икки ардыгар кыбыллан, эһиллэн хаалбыт. Дьөгүөр кылгас мастаах быһаҕын оңочо түгэбиттэн хаба тардан ылан харса суох анныалаабытынан барбыт. Тайах өрүтэ мөхсөрө биллэ бытаарбытыгар: - Адьас ыксатыгар аҕал,- диэн Күөттэкэбэ хаһытаабыттар, оңочо тайах ойбоһугар сыстыбыт. Икки быһаҕынан агдатын кэйиэлээбиттэр. Тайах чычаас ууга кэлэн, аҕыйахта атыллаат суулан түспүт. Бастаан ууга киирбит сирдэриттэн адьас ырааппыттар эбит. Сүүрүк утары соһон, ыран-сылайан, түһүлэммит сирдэригэр кэлиилэригэр күн киэһэрибит. Мааһыны:-“Акаары Намнар, ууга өлөөрү өрүкүчүһэллэр”- диэн үөхлүт дьоно, “Дьэ харса суох, хорсун эрэттэр эбиккит,- диэн сөбө көрсүбүттэр. Тайахтарын сүлэн, эттээн, кумахха олорор балааккалаах дьонно, дэриэбинэттэн киирбит олохтоохторго түнэтэн үллэннэспиттэр. - Хараны сизэбэтэппит ыраатта, дьэ эт сизэтэппит үтүө дьон баар буолан,- диэн махтамыттара ахан, - диэн кэпсээбитэ күтүөтүм Миитэрэпээн. -Уот оттон, эт буһаран, мыһас сизэн абыраммыппыт. Аал уоппугар арыылаах килиэп бэрсибиппит, байанайбытыгар махтамыппыт. Киһи ууга-уокка куттаммакка киирэр сөптөөх дьону кытта сылдыар эбиппин диэн киэн тутта санаабытым. Онно Намнар дуо?- дэппиппит. Миитэрэпээн ол кэми санаан хоннос гына түспүтэ, билигин да

мүччүргэннээх хапсыһыга киирсиэх курдук туттубута, харахпар бу баар.

Макар Жирков

УОТ АЛДЪАРХАЙА

Кыһынғы киэһэ хараната саба халыйан турар. Харананы сырдык фаратынан дьөлүтэ тыган ДТ тыраахтар гараж ааныгар кэлбитэ. Тракторист Миитэрэпээн бырысыапсыга Дьөгүөр тыраахтаран ыстанан түһэн, гараж аанын аһан биэрбитигэр тыраахтар дьигис гынаат, тимир тиһиликтэринэн тэбинэн лиһигирэтэн киирэн, дьэ сынньанар сылаас сирбин буллум ээ диэбиттии өрө тыынан таһыгыраат, үлэлирин тохотон уу чуумпу сатыылаата. Миитэрэпээн тыраахтарын тиһилигиттэн үктэнэн аллараа ыстанан түһэн, чүмэчи уматан, тыраахтарын бааһар солярка кутунна уонна тыраахтарыгар ыттан тахсан, чүмэчитин тыраахтарын аһынаах буолбут баата сабыытын үрдүгэр олобун буллараан олорто, муннукка турар уһааттаах бензинтэн ингнэри тутан биэдэрэ анарын сүүрдэн ылла. Тыраахтарын тиһилигэр үктэнэн туран, пускаһыгар бензинин кутан чырылатта. Ити кэмнэ Дьөгүөр үөрүйэжинэн тыраахтарын баата суорбан сабыытын быһа суох гына хайа сырытта. Угуоргутун хайан бүтэрэн, Миитэрэпээн турар өртүгэр кэлэн эмиэ хайбытынан барда. Иккиэн да куруутун үлэлиир үлэлэрэ буолан чуумпутук холкутук тутталлар. Дьөгүөр биир хамсанытыгар сабыыны хамсатта быһыылаах чүмэчи түөрэ баран умайбытынан буор муостаға элэс гынна, ону кытта даһайсыбытынан тыраахтар анныгар тохтубут бензин умайан, “һуп” гына өрө көтөн, Миитэрэпээн тутан турар биэдэрэтин салаан күлүмнэппитинэн барда. Миитэрэпээн: - Тыраахтар, гараж умайар буолла, биэдэрэни таһырдыа, - дии санаат, биэдэрэтин туппутунан тыраахтарыттан ыстанан түһэн, таһырдыаны былдыһаары гыммыга, сырайа уот аһыйа

түстэ, Миитэрэпээн ыксаан, биэдэрэтин аан диэки кыыратан, бүтүннүү уот буолан сиргэ суулан түстэ. Дьөгүөрэ куоппут. Аанын аһаһа көстөрүн диэки сыылынна, аанна тийээт таһырдыа муус буолбут чигдигэ сырайын анньыалыы сытта. Сирэйин аллараа өртө умайара тохтоотобуна үөһээ өгтө күлүм гына умайбытынан барар. Дьолго хас да тырахтарыыс, бырысыапсык ыраах барбатах эбиттэр. Сырсан кэлэн икки уол чылыгырыайкаларын уһула охсон, Миитэрэпээн умайа сылдыар таһаһын үөһээ өртүн, сирэйин саба бырахпыттар салгын киирбэт гына бүрүйбүттэр, сорохторо, биэдэрэ умайа сытарын туора садыйан, хаарынан көмөн умуруорбуттар, иһирдэ кыра уот турбутун сабыта туппуттар. Күтүөтүм уолуһуйбат кытаанах санаата алдырхайтан өрүһүйбүтэ.

Күтүөтүм сирэйин төһө да быһыта сиэттэр, үтүө сэбэрэтэ сүппэтэбэ. Үтүөрэн үлэтигэр төннүбүтэ. Умайбытыгар кэппийкэ да харчыны судаарыстыба утары уумматаға, страховката суох үһү. Ити түбэлтэ кэнниттэн колхоз гаражтарыгар, дьэ “летучая мышь” диэн лаампалары биэрбиттэрэ. Күтүөппэр эһэ сыатын, хаас хабаһын сыатын булан эмп онгостубуппут.

«Хорсуну уу да ылбат, уот да сиэбэт» диэн итини этэн эрдэхтэрэ.

Макар Жирков

МИЭХЭ ҮТҮӨТЭ ҮГҮС

Мин адьас кырабыттан Митрофан Дмитриевичка атаахтаабыт ахан киһибин. Кыра эрдэхпинэ мас ынахтарбын Миитэрэпээн, эдьийим Огдооччуйа (кэлин Дьэбдьизэй) таһас сыһынан кумааһыны эрийэн куукула онороллоро. Онно эбии собо төбөтүн угуобуттан кус, орус төбөтө оонньуурдаабым, баға батаһа сибикииттэн биэ, кулунчук онгостон, олус баай этим. Биирдэ күтүөтүм суон талахтан орус онордо, халаачык муостаах, саадыаһай «атыыр орус»

- диэтэ ситиинэн былаан тутгарда. Аны оџустаннын, харыстаан оонньоо, - диэтэ. Мин хас да күн оонньообохтоотум. Эмискэ төбөбөр идэһэ сиир санаа көтөн түстэ. Үгүһү толкуйдуу барбакка күтүөтүм от тиэйэ барбытын кэннэ, быычыкаайык оонньоур чохороон сүгэлээх этим, онтукпунан оџуспун сүүскэ саайдым оџуһум муоһа үлтү барда, оџуһум (олохтоох баҕайы талах) охтон биэрбэккэ мин саай да саай. Тиэрэ эргитэн сүлбүтэ буолан, мас сыһынан хатырыгын субатын суйдаатым, олус өр тиниктэһэн хайыттым, күөстэнэн аһаабыта буоллум. Тохтуу түһэн баран ынахтарбынан оонньоотум, оџуспун аһатаары көрбүтүм, арба, сиэбит этим дии, хайдах эрэ курус гынным. Киэһэ күтүөтүм үлэтиттэн кэлбитигэр: - Оџуста онорон кулу эрэ, - диэбиппэр: - Өлбүт оџус оџону төрөппөт, алдьатаайабын диэн сэрэппитим дии, - диэн akkaаcтаан кэбиспитэ. Онтон ыла оонньоурдабын олус харыстыыр буолбутум.

Кийиитэ Варвара Алексеевна биһиэхэ сыаналамMAT көмөнү эдьийбинээн Дьэбдьиэйдиин онорбуттара. Кэргэним Салбанна ыанньыксыттыра, мин киинэ көрдөрөрүм (алаастары, фермалары) кэрийэ сылдьан, онон иллэнмит суоҕа. Онно Миитэрэпээн муударайдык быһаарбыт: - Дьэбдьиэй, биһиги иллэн дьон Макаардаах оџолорун көрүүххэ, Балбаара үлэтинэн эрэ дьарыктаннын, дьон кэккэтигэр сырыттын, - диэн. Инньэ гынан алта оџолорбутуттан биэһин кинилэр көрөн-истэн улаатыннарбытара. Ол иһин оџолорбут күтүөтүм ааха олус бэртэр этэ. Кэнники кыыспытын - сана төрөөбүт кыра оџону күтүөтүм Салбанна тахсан көрөн баран: - Аһара кыратык аһатар эбиккит, оџобут аччыктаан ытыыр быһыылаах, ону ытанньах диигит, - диэн сэмэлээн аллараа Хамаҕаттаҕа илдэ барбыта. Любушкабыт онно киирэн того аһаан, үүтүн истэ да утуйан буккураан хаалар буолбут этэ. Кэлин, оскуолаҕа киирбитэ ырааппытын кэннэ биэрбиттэрэ. Онно мин бири бэлиэти көрбүтүм. Ийэ оџотун кыратыгар көрбөтөх буоллабына оџотугар сыһыана

тонгуй буолар эбит. Ону биирдэ икки эдьийэ Рита, Мотя: - Эн ийэн Балбаара, аҕан Макаар, - дии турдахтарына күтүөттээх истэн кыһыйбыттар үһү. Ити кыыс билигин да эдьийдэригэр Маайалаах Айтаҕа тардыһар. Ларисабыт эмие күтүөттээххэ өр олорбута. Ыалдьан оџо балыһатыгар сыппыта. Ол кэмгэ Балагыай диэн Бөтүнтэн мин Балбаарам эдьийэ, кыра кыһынаан оџо балыһатыгар сыппыт. Арай оџото утуйбутугар биир кыра кыыс саната суох киниэхэ кэлэн тобугар аалын да аалын буолбутугар: - Чээн, арааһа мин курдук ийэлээх оџо быһыылаах дии санаан: - Сыччыай, ким оџотобун, хантан киирдин? - диэн ыйыппыт. Онуоха кыһа: - Маамам Балбаара, паапам Макар - диэбитигэр - Айабын! Бэйэлээх бэйэм балтыбын билбэккэ олорор эбиппин, ол иһин ийэтигэр майгыннатын, хаана тардан аалынар эбит. - Кэбиис, бу оџону аттыбар сытыардахпына табыллар диэн, оџо оронун бэйэтин чугаһыгар көһөттөрбүт. Ларисата: Миитэрэпээн - күтүөтүм, Дьэбдьиэй - эдьийим, ону мин папа, мама диибин диэбит. Улахан кыыспытын Ританы Балбаарам Хамаҕаттаттан таһаар диэбитигэр, массынанан киирэн, ылан бараппын кытта, Айталаах Маайа оскуолаттан кэлэн балтылара Рита Салбаннаабытын истэн, суумкаларын муостаҕа илгээт ытаан марыласпыттар үһү. Улахан уолум Саша ордук күтүөтүгэр убааммыт этэ. Тохсус кылааска үөрэнэ сылдьан, күһүн Юмшанов диэн милиционеры кытта тайахтаспыта. Онно өлүүтүн биир бууту биэрбитин куһуоктаан, кууллаан күтүөтүгэр киллэрээри хоспоххо уурбутун уоран ылбыттар этэ, онно, хомойбутуон! Эһилигэр оскуолаҕа киирэригэр күтүөтүгэр анаан биэс көџөннөөх барбыта. Салбантан массынанан киирбиттэр. Массынаттан түһээт, дьибэ сүүрбүт. Күтүөтэ чэйдии олорон көрдөбүнэ, аан аһыллыбыт да ким да киирбитэ биллибэккэ эрэ көџөттөр көстүбүттэр, онтон дьэ Саша үөрбүт сирэйэ көстүбүт. Күтүөт ойон туран көџөтгөрү ылбыт, үөрэн уолун уруйдуу көрсүбүт. - Бу оџом улаатан бултаан аһатар киһи буолбут, - диэн һуу - һаа бөџөнү түһэрбит, икки өртүттэн астыныы улахана буолбут.

Балбааралын сыбаайбабыт Хамаатта Кириэс Кытылыгар эргэ кулуупка буолбута. Варя биһи былааннабыппыт курдук буолбатаҕа. Аһын барытын күтүөтүм буһарбыт этэ. Варя биһиги икки өртүбүтүтгэн чугас аймахтарбытын испииһэктээн Миитэрэпээнгэ биэрбиппит. Сыбаайба күнүн болдьоһон, мин колхозтан массына ылан Салбаннаатым. Арай Балбаарам бэлэм. Чэйдээтибит да төнүннүбүт. Аара буор балаһантан, Өлөксөй оҕонньору ылан кириэхтээх этибит. Арай чугаһаан иһэн көрбүтүм Өлөксөй оҕонньор атын миинээри турар. Мин массынаттан ойон түһээт, Өлөксөйгө тийэн: - Хайа, сыбаайбаҕа барбат буоллун дуо? - диэн ыйыттым. Өлөксөйүм эргим-ургум көрдө. Суох, истибэтэҕим ээ. Чэ, манньк гынаах, тахсаргар биир дьааһык арыгыта таһаараар, манна кыратык бэлиэтиэхпит - диэтэ. Массынаҕа ыттан Ваяттан, - аҕаар эппэтэҕин дуо? - диэн ыйыппыһар, - куттанан эппэтэҕим. Маһа (эдьийэ) этиэхтээх этэ да эппэтэх быһыылаах, - диэн соһутта.

Аны сыбаайбабыт биир туспа бэтиэхэлээх буолла. Кулуубу көнүллэтэ тийбиттэригэр, Кривошапкин Георгий Ильич диэн нэһилиэк комсомольскай тэрилтэтин сэкирэтээрэ: - Сыбаайбаны биһиги ытабыт. Иккиэн комсомолецтар, онон комсомольскай сыбаайба оноробут, - диэн, Балбаарам аймахтарын сотон кэбиспит ол оннугар комсомолецтары, ыччаты уонна колхоз, сэбиэт салайааччыларын ыһыртаабыт. Онон оҕонньорбут Миитэрэпээн онно сөбүлэһэн, тэрээһинэ чэпчээтэ диэн үөрэн ахан олороро. Онон ол дьыл биэс комсомольскай сыбаайба буолбутуттан бастакыны Балбаара биһиги онорон турабыт.

Мин Балбаарам Салбантан, партиялаах, бастын ыанньксыт буолан, араас мунньахтарга, слёттарга, конференцияларга үгүстүк киирэрэ. Салбанна тахсар массынатын буларга Миитэрэпээни соруйара. Күтүөтүм колхоз конторатыгар хас уонна кырынарын бэйэтэ билэн

эрдэҕэ. Бука эрэйдэнэр буолан, Балбаарабын массынаҕа олордон ыттаҕына кириэстэнэр буолбута буолуо ээ.

Макар Жирков

СУОХТУУБУН, ИЙЭКЭЭМ. ЭЙИГИН

Суохтуубун, ийэкээм, эйигин
Бакыгыр тарбахтаах илиигин.
Үлэттэн чэрдийбит ытыһын
Төбөбүн таарыйар сылааһын.
Сымнаҕас да этэ ытыһын.

Суохтуубун, ийэкээм, эйигин
Мин ыалдьар күннэрбэр ыксыыргын.
Үрдүкү күүстэртэн көрдөһөн
Мин туспар тобуктаан тураргын.
Оо, уйан да этэ эн дууһан.

Суохтуубун ийэкээм эйигин.
Бу баарды өрүүтүн саныыбын,
Оройбун сылаастык сыллыыргын,
Олоххо сипсийэн алгыыргын.
Ол ону олус да ахтабын.

Суохтуубун, ийэкээм, эйигин,
Оҕонньор да буолан олорон.
Ол иһин эйиэхэ аныыбын
Бу сырдык ийиилээх ырыабын.
Оо, ийээ, ийэкээм, суохтуубун.

05.05.90.

ТӨЛӨӨБӨТӨХ ИЭНИМ

Мин бу орто дойдуга олонзон иэспин ситэ төлөөбөтөх күндү киһим - Эдьийим Огдооччуйа, Дьэбдьиэй. Адьас кыра сылдьан кини тикпит танаһын таннан, астаабыт аһын аһаан улааттабым. Сарсыарда уһуктан сытан эдьийим күөрчөх ыттыдабына биһилэбэ тыһыргырын олус да сэргээн истэrim, билигин да чуумпуга иһиллэргэ дылы. Сайынын чараас тири уллуннаах, танас түүпүлэ тигэн, олус үчүгэй сибэкки быысыбайдаан кэтэрдэрэ, кыһынын халын уллуннаах баллабар төбөлөөх этэрбэс тигэн үөрдэрэ. Сэри иар сылларыгар ийэбин Мария Гаврильевна Жиркованы (кыыс эрдэбинээзи араспаанньата Куличкина) уонна миигин - наар үөрөбү хаһан тахсар быраатын аһатаары араас кыайар үлэтин үлэлээн муннанара. Ийэм эрэйдээх мин биэстээхпэр, аҕам Мунхаа Ньюкулай өлбүтүн кэннэ, тобо эрэ Быков Мыска балыкка утаарыллыбыт. Аҕам өлбүтэ дуу, аччыгы абаҕам Макара Иннокентьевич Жирков репрессияламмыта сабыдыаллаабыта дуу, икки оҕолоох дьахтар хоту көспүт. Онно тийэн, биһигини иитэр баҕаттан кэргэннэммит. Биһиэнэ биһинин курдук, олус улаханлык ыалдыа сытан, төбөтүгэр оҕустардаҕа буолуо, ийэбин ынтыран ылан, суорҕан иһигэр укта сыппыт быһабынан сүрэххэ аспыт. Ийэм илиитин хамсатан түөһүгэр тоһуйбутун быһах унуор-маһаар тахсан эмиийин кэрэтин дьөлө саайбыт. Ийэм охтон түһэр, мин сарылаабытынан ол киһи оронун анныгар түспүһүн, эдьийим кыламмытын таһырдыа ыстаммыт. Дьон өйдөнүөн ыккардыгар ол киһи бэйэтин иккитэ аннынан өлбүт. Баһырбыт дьахтар арыый ама буолбутун кэннэ оҕолорунуун дойдутугар утаарыллыбыт. Ийэм эрэйдээх ангар илиитэ такыччы тардан ыарахан үлэни кыайбат буолан, сайынын эрэ үлэ сыһын булан үлэлиирэ. Иннэ гынан эдьийим барахсаһна икки эбии аһах адабалара буолбуттук. Эдьийим Дьэбдьиэй колхоз араас үлэтигэр күүһэ кыайарынан мөхсөрө, ыанньыксыттаабыта, окко

үлэлээбитэ, бурдук ыһытыгар учурба баайара. Сороҕор колхоз турук үлэһиккэ биэрэр үс киһи бурдугуттан кыракый лэппиэскэ онорон, чиэппэрдээн баран, биир чиэппэрин ийэм миэхэ, биирин эдьийбэр биэрэрэ, биир чиэппэри бэйэтэ ылаара, биир чиэппэри үөһээ долбуурга уурара. Мин бэйэм өлүүбүн начаас бүтэрэ охсон, олоп-чолоп көрөрүм. Ийэм эрэйдээх бэйэтин өлүүтүтэн тоһутан бэрсэрэ. Мин обургу ону уоба охсоот, били үөһээ баар лэппиэскэ диэки олоотуурум. Оччобуна ийэм набыл баһайытык: - Сыччыай, ити лэппиэскэни күүстээх үлэбэ сылдьар киһи эдьийин сиэн сэниэ киллэриниэ. Кини хоргуйан үлэни кыайбат буоллабына биһи бүтэр буоллахпыт - диэхтиирэ. Биһиги дьукаахтарбыт Анныыскалаах Сиэнкэ хоргуйан өлбүттэрэ. Биир сарсыарда үлэлэригэр барбатахтар. Биригэдьиир “туох буоллулар” - диэн кэлбитэ, дьон куустуһан баран, көмүскэлэригэр харах уулаах бараахтаабыттар. Мин көрдөхпүнэ адьас доп-доруобай, пөс курдук буолбут этилэр. Ону ийэбиттэн дьиктиргээн ыйыппыппар, аччыктаан иһэн ыалдыбыттар диэбитэ. Биһигини ити дьылҕаттан улахан абаҕам Лөглөрүэй Мэхээчэ тыаҕа олонзон, бултаабыт куобаһын тон быарын, быһыйын мунһан ытара. Эдьийим Дьэбдьиэй дьүөгэтэ эмиз Дьэбдьиэй диэн дьахтар Пермьяковтар кийииттэрэ этэ. Дьүһүнүнэн адьас буһараайысса, дууһатынан Аанньал эбит этэ. Киһи аайы миин иһэллэр, кырбас эт сииллэр. Көнөс баһайы ыаллар, тугу да биһиги диэки ууммат дьон. Астарын ийэлэрэ эмээхсин дьаһайар быһыылааҕа. Дьэбдьиэйинэн таһырдыа аһаҕас күүлэбэ турар күлүүһүнэн хатаммыт даар дьаһыктан эт киллэттэрэр. Дьэбдьиэй тахсан иһэн эдьийбэр: - Тохтуу түһэн баран тахсан, даар кэнниттэн куһуоччук эттэ ылаар, онно кистээн ууруом, - диир эбит. Эдьийим Дьэбдьиэй кэнниттэн тахсан эти ылан, сарсыныгар “аймахтарбытыттан бэриһиннэрдим” диэн этинэн миин онороро. Дьэ, үчүгэй да киһи буолара. Ыалтан эттэрин унуоһун көрдөһөн ылан мииннэнэрбит. Ол үрдүнэн топкоко үксүн ытаан ийэлээх эдьийбин ытата сыһарым.

Иэдэйиэх дьону Ленин колхоз оччотоо у бэрэссэдээтэлэ Иван Николаевич Бурнашев оройуо а оппуорунай оскуола а эдьийбин остуораһынан көһөрөн а алла. Онно эдьийбэр, ийэбэр, миэхэ нуорма быһытынан күн аайы талонунан килиэп биэрэллэр. Дьэ, күн аайы килиэп сиэн иһим көппөйөр буолла. Килиэп ыла барарбытыгар о олор үһүө буолан барабыт, килиэппитин продавец Стариков о онньор адьас кыра да тоорохой эбии кэлбэт гына быһара. Ону албастан, биир эмит аһылык толуонун биэрбэккэ гынан баран, быһан бүппүтүн кэннэ ууннаһытына "Ай, хитрецы"-диэн күлэ түһэн баран, эбии биэрээччи, эбэтэр орубуна быспыт килиэбин, ойо быһан баран килиэппит үрдүгэр ол куһуоччугу уурар буолара. Эдьийбэр кизһэ оскуола а баран паарталары и нэри уурарым, сирэйдэрин соторум. Дуоска сотуута, ыскаап үрдүн ыраастааһына мин үлэм этэ. Эдьийбэр кыра да буоллар көмөлөһөрбүттэн үөрэрим. Колхозтаахтары ыскайдаатылар диэтэхтэрэ буолуо, төттөрү ы ыран ылбыттара. Сэрии кэнниттэн син ас-үөл баар буолбута. Интернатка олорбутум, онно аан бастаан саппыкы диэн та аһы кэппитим. Интернаттан эдьийбэр күүлэйдии бардахпына аһын басты ын уурбут буолара. Үлэһит буолан, Салба а олорон Хама атта а киридэппинэ бэрэски буһаран, төбө мэйиитин соркуойдаан тоһуйара. Эдьийим о олоро Айталаах Маайа эмиэ ийэлэрин үтүктэн миэхэ кэһии уура сатыллара. Биридэ мин "өйүүн киирэбин" диэн баран Салба а хас да хонук тутулан хааллым. Кэнники Хама атта а дьоммор киирдим, балтыларым үөрдүлэр. Эдьийбэр чэйдии олордохпуна былдьаһа-былдьаһа:

- Таай, биһиги эйиэхэ кэһиибитин уурбуппут,- диэн ча аардылар.

- Бу үчүгэйи! Тугу уурдугут?- диэн мин күө-дьаа буоллум.

- Үчүгэй минньигэс ба айы бэрискини,- дэстилэр.

- Дьэ эрэ, а алы эрэ сиэн мотуйуохпун,- диэтим, аһыырбын тохтоттум.

- Онтон киирбэтэ и дии. Ол иһин сиэн кэбиспиппит,- дэһэн о ой-чо ой көрдүлэр. Эдьийим аах - "кэпсиэ да суох эбиккит"- дэстилэр, күлүстүлэр. О олор курус гына түстүлэр. Онуоха мин:-"Бээ эрэ, о олору күлүмэ , таайдарын санаан син кэһии уурдахтара дии, ол бэрэскилэр минньигэстэрэ уонна мин кэмигэр киирбэтэ им буруйум. Баһыбалары , сыччыыдар, кэлин эмиэ уурар буолаары "- диэн үөрдүм-көттүм, балтыларым барахсаттар үөрэн сэгэс гына түстүлэр.

Эдьийим эрэйдээх сиэннэрин үөрэнэр тэриллэрин, сэриилэһэр сэптэрин-сэбиргэллэрин ыһан кэбиспиттэрин хомуйан уура сылдыар буолара. Онно үөрэнэн хаалан сарсыарда үөрэххэ баралларыгар уруучукаларын, кинигэлэрин, үөрэнэн кэлэн баран, оонньуу тахсаары бэстилиэттэрин, аптамааттарын эбээлэриттэн көрдүүллэрэ.

Биридэ кизһээ кэлээт: - Эбээ, мин бэстилиэтим, мин аптамаатым ханнаны? А ал!- диэн үүйэ-хааһа туттулар. Онуоха мин: - Маа ын сарсыарда эбээ ит таһараа Ааныс эмээхсини кытта бэстилиэттээх: - Тү ! Өллү ! - дии-дии сүүрэ сылдыара диэбиппэр, өс киирбэхтэрэ дэлэ дуо. - Кырдык дуо? Эбээ, бэстилиэппин ханна бырахты ? Ааныс илдэ барбыта дуо?- диэн эбээлэрин ынна алаталлар. Эбээлэрэ, кураана ынан өрө сы ан баран: "Хоспоххо оһох үрдүгэр уурталаабытым", - диэн ыйан биридэ. Сиэттэр оонньуу ыстаннылар, биһиги күлсэ хааллыбыт. Эдьийим барахса а махталым олус улахан да тыыннаа ар утары ууммутум кэмчи эбит. Ол а ыйах кус, куобах. Биир эмэ бытыылка арыгыны ууннаһына тутта исиһэн кэбиһэрим. Үтүө дьон хас кэллэхтэрин аайы дьахталларыгар сибэкки дьөрбөтүн ууналлар. Онтон мин саатар биир чоро сибэккини уумматах эбиппин. Дьэ, киһи бө өбүн. Аны кэлэн туох көннөрүө баарай. Бу хомойорбун бэйэбиттэн кэлэнэрбин эдьийим үөһэ ырайга көтө сылдыар дууһата билэрэ буолуо дуо?

и

ЭДЬИЙИМ ДЬЭБДЬИЭЙ КЭРИЭНИГЭР

Эйигин тihэх суолгар атаараары
 Сир үрдүн кэрэтин дьэ кэлэн санатардыы,
 Эдьийиэм, тулабар сэрэнэн уурдубут
 Сүр элбэх тимир сибэкки веноктары.
 Бырастыы гыныый дуу, эдьийиэм,, тыыннааххар
 Күннээби кыһалбабын кыайан абыйаппатахпар.
 Иппит-аһаппыт үтүөбүр махтанан
 Соботох тыыннаах сибэккени уумматахпар.
 Кэмсинэн мин дууһам кыланар хаһытын,
 Сүрэм кымаахтыыр ыарыытын биллэргин!
 Үөрэби хаһыспыт “үтүөлээх” эбиппин.
 Үлэттэн солону булбатах тойооску эбилпин.
 Быраһаай, эдьийиэм — мин ыстаал куйабым!
 Дьылба хаан эйигин соһуччу былдыаата.
 Хааллыбыт күтүөппүнүүн санныйа, санааргыы,
 Ыраас халлаан биһиэхэ лүнкүрө хараарда.

03.09.93.

МИИТЭРЭПЭЭН ҮС УЛАХАН АЛБАҤА

Миитэрэпээн бэйэтин кэпсээнинэн бастакы албаһынан ааҕар: Сибиинньэ ийтиитигэр уһулуччу ситиһиилэрин иһин сибиинньэ ферматын сэбиэдиссэйигэр Москвага ТХ БСБ кыттарга путевка кэлбитин, мин эдэрбин кэнники да барыам - диэн akkaастанан, кырдыаҕас киһини Авксентьев Н.Н. ытыт - диэн эппит. Инньэ гынан Москвага Соосторо-Микииттэ баран, мэтээллээх кэлбитэ. Эһиилигэр 1941с. Сибиинньэ көрөөччүлэр эмиэ аатырбыттар, бу сырыыга Миитэрэпээн бараары гыммытын оробуочайга диэн суруллубут диэннэр, эмиэ Микииттэни ыппыттара, сэрии буолан, аараттан төннөн кэлбитэ.

Иккис албаһа: Кыайы буолбутугар парадка бөлөмнээри, кинини ылаары кэлбиттэр. - Үөрөххэ бастын саллааттары ылаллар үһү, кыратык үөрэтэн баран, эдэр саллааттары үөрэттэрээри хомуйаллар үһү. Бачча уһуннук сэриилэһэн баран, өссө сана эдэр саллааттары үөрэтэ, дойдугар барбакка, хаалаары гынабын дуо?- диэбиттэрин кырдыктанан буолумматах. Онон биир эдэр уолу, уордыана да мэтээлэ да суох уолу илдэ барбыттар. Ол уол чааһыгар төннөн кэлбит, параднай формалаах, “Слава” уордыаннаах үһү. - Мин эн акаарыгыттан историческай парадка сырыттым, сэриилэспэккэ эрэ уордыан ыллым, - диэбит. Ол сағана ынырыктаах сэрииттэн тыыннаах ортум, илиим-атабым бүтүн, онтон ордук наадата суох,- диир этим. Дьэ улаханник сыыстарбыппын,- диир этэ.

Үһүс албаһа: Биирдэ куоракка санаторийга барбыт онтон кэлиэ 3-4 хонук иннинэ биир киһи: - Миитэрэпээн хаһан кэлэрий?- диэн эдьийбиттэн ыйыппытыгар, Дьэбдьиэй “үс хонук хаалла быһылаах”, - диэн хоруйдаабыт. Ол киһи олортохтуу түһэн баран - Чэ, наадыдагына сарсын тахсыа, - диэбит. Ол түүн ошонньор гараһа, массыыната умайан хаалар. Миитэрэпээн тахсан көрбүтэ 30-ча илимэ, “куукулата”, мунһан таһаарбыт хаартыскалара, докумуона умайбыттар. Милицияларга дьыала онотторбутун биир

следователь: - Силиэстийэ бүтэн, түмүктэнэрэ эрэ хаалла. Бэйэлээх бэйэн аймагын киһи дыһайбыт, бырастыы гынар буоллаххына аатын этиэм, - диэбит. Миитэрэпээн наһаа көнө буолан, - Бырастыы гынаары дыалаласпыт үһүбүн дуо? - диэн соһуйбутугар, оччоҕо эппэппит - диэбиттэр. Офонньор ол кэнниттэн дыалатын сөргүтэн, икки төгүл следствиие бара-бара түмүгэр тийэн, биир следователи пенсияҕа ыттаран, иккис следователи атын үлэҕэ атын сиргэ күрэтэн дыала сабыллан испит. Аһара көнө сүрүннээх соботоһо офонньордооһор билсии-көрсүү, улахан кириэһилэлэр күүстээх буолбуттар.

Офонньорго бэйэтигэр мин этэrim:- Бырастыы гынабын диэх этин, - диэн ол киһи аатын истэн баран, оройун тонсуһа сылдыһан этэ буоллаҕа, дии диэбитим. - Оннук гынаахпын суобаһым буолуммат,- диирэ.

Макар Жирков

—●—

**УЛАХАН КЫЫҔА
АЙТАЛИНА МИТРОФАНОВНА СИВЦЕВА
АХТЫЫЛАРА**

САППЫКЫ

Эһээбит сэрииттэн хром саппыкылаах кэлбит үһү. Ол саппыкыны Прага куораты ылбыттарын кэннэ, Кыайы күнүгэр парад онороору сырыттаһтарына командира бэлэхтээбит. Офонньор ол саппыкытын сотон-сууйан, баахсалаан баран уура сылдыһан Улуу Кыайыы бырааһынньыгар кэтэрэ. Сороһор эдэр специалист уолаттар кэнсиэргэ кэтээри көрдөстөхтөрүнэ, эрэммит эрэ киһитигэр, тута аһалан биэрэр буоллаххына диэн уларсара.

- Түүл-бит мөлтөх, саппыкыбын чугас уура сылдыһын, -

диэн кэлинни кэмгэ ыарытһан, балыһһаланар буолан, этэр буолбута. Биһиги, арай сэмээр көрдөөн булбатыбыт, куттана-куттана офонньорго биллэрбиппитигэр, кимиэхэ эмэ уларсыбыккыт буолуо, эбэтэр бөҕү кытта бырахпыккыт буолуо, - диэн сэрэйэн, сэмэлээһин бөҕө.

Биһиги хоспоһу күн аайы хас да хас, саппыкы мэлигир!

Биирдэ эһээбит Партизанна реабилитационнай киингэ киирдэ. Сааһыары. Хаар халыһ, тибии бөҕө. Офонньорбут: - Дьэ, түһээн көрдөхпүнэ саппыкыбын бөх уһаатыгар бөҕү кытта уган баран, Садыакка таһыгар бырахпыккыт, булгуччу булан киллэрин, - диэн бирикээс эттэ. Соботоһун тахсыахпын салламмын, дьүөгэбэр Ольга Ивановна Новгородоваҕа эттим. Хата, тута сөбүлэһэн, иккиэн Садыаккаҕа тахсан, хаар бөҕөнү оймоотубут да, уһаат да сытара көстүбэт гына тибии типпит. Хаар чараһаатаһына тахсан көрүөхпүт, офонньор онуоһа диэри тулуктаһар ини, дэстибит. Ол сылдыһарбытын мас кэрдээччи, тийээччи дьон дьиктиргээн көрбүттэрэ аһай, биһиги кыбыстыы бөҕө.

Саппыкытын ыраастаан баран, сайынны бачынкатын кытта бииргэ танаска суулаабыт уонна макарон кумааһы куулугар уган эрийбит, пресс быатынан ыһа баайан, хоспоһ истиэнэтигэр тоһоһоһо илэн кэбиспит эбит. Ону биһи ол куул быһыла бэрт буолан, туох эрэ бөх-мал буолуо диэн көрбөтөхпүт. Ыксал тирээн, ону сүөрэн көрбүппүт айдааннаах саппыкыбыт буолан үөрдүбүт да этэ. Офонньор дьэ һуу гынна, үөрдэ аһай, Өлбүтүгэр таай Макар саппыкытын кэтэрдэн ыһтын, бачынкатын аттыгар уурун, аны түүлбүтүгэр ирдэһэ сылдыһа, - диэбитин ыһынан, оннук таныннарбыппыт.

Кэлин офонньор саппыкытын уолаттар кэнсиэргэ кэтээри уларсаары гыналлара. Офонньор илдэ барбыта диэтэһпитинэ соһуйаллар этэ.

—●—

КУОБАХ

Энээбит сиэннэрин Митроштаах Баанньысканы оттууругар төһө да кыраларын иһин илдэ сылдыра, оттуурга, балыктыырга үөрэтэрэ, айылҕаны кытты алтыһыннара. Энээтэ ордук Митроһу атаахтатара, арааһа бэйэтин аатын биэрбиттэн буолуо, тугу да көрдөстөр, арааһа akkaастаабат быһыылааҕа.

Биирдэ күһүн балаҕан ыйыгар Митрош энээтиттэн: - Кустуу барабын, сааҕын уларыс, - диэбитигэр, кыратык сүбэлиин түһэн баран, саатын туттаран кэбистэ. Уол энээтэ кэтэспитин аҕай кэннэ киэһэ хойут кэллэ.

- Хайа төһө кустааххыный?, - диэн энээтэ ыйытар.

- Кус суох, ол оннугар биир куобахтаахпын - диэн сиэнэ сэмээр эппитигэр оҕонньор үөрэн омоннура түһэр, - Кустааҕар куобах көп аһылык буоллаҕа, эбээҕэр биэр, сүлэн буһарыаҕа, хата куобах сиир дьон буолбуппут. Оҕом бултаан аһатар киһи буолан эрэр, - диэн үөрдө - көттө.

Митрош ол аайы омоннурбат, аа-дьуо таһаһын уһулар.

- Сааны аҕал эрэ, сууйан-сотон аһынахтаан ууруллуо, - диэн оҕонньор ойон турбутугар, сиэнэ Митрош төбөтүн өрө көтөхпөтө.

- Энээ, саа суох! - эрэ диэтэ

- Хайдах суох, сүтэрдиг дуо? - оҕонньор - лэппийэн ыйытар.

- Садыакка таһыгар милициялар бэрэбиэркэлээн, былдыаан ылбыттара. Хата куобахпын көрбөтөхтөрө - диэн сиэнэ үөрбүт курдук кэпсээннээх киһи буолла. Оҕонньор тылыттан матан балаҕа турбахтаата, оттон эмээхсинигэр:

- Дьэбдьиэй, ити куобаһын уолга бэйэтигэр буһаран сиэтээр, - диэн мас-таас курдук этэн кэбиспитэ. Куобаһы амсайбатаҕа даҕаны.

Саатын хас да күн тиэстэн, көрдөһүү бөбөнөн милииссийэлэртэн ылбыт этэ. Онтон ыла саатын кимиэхэ да уларсыбат буолбута.

БУЛТУЙУУ

Аҕам балыксыт бастына этэ. Сэдэнэ арыыга, кэлин Абааһылаахха да илимнээн биһигини балыгынан аһаппыта аҕай. Онуоха эбии уус бэрдэ. Бэйэтэ онорбут наһаа уйуктаах, сыыдам сырыылаах тытынан сарсыарда аайы эрдэ баҕайы илимнэрин көрбүтэ, бэрийбитэ эрэ баар буолара. Ол онорбут тытынан 4-5 киһини биирдэ олордон өрүһү туоратара.

Биир сарсыарда энээбит омоннуран, нэһиилэ тыынын ыла-ыла кэпсээн үлэннэтэн кэллэ. Биир илимитигэр сүрдээх улахан кус (аатын умнан кэбиспиппин) уонна сүүнэ улахан сордон иннибиттэр. Дьэ ону хайдах көрбүтүн, араарбытын, сүкпүтүн кэпсээн бөҕө.

Олус улахан куһу, оһуобай улахан сордону көрөн биһиги эмиэ үөрбүппүт. Сордон буоллун даҕаны, куһу илимнэ ылары остуоруйаҕа эрэ истэрбит. Сорох дьон оҕонньору кэриэлитэн байанайа аһаттаҕа, сотору өлөрө буолуо диэн сэрэхэчийбиттэрэ. Энээбит ити да кэнниттэн балаҕа олорбута, арааһа байанайа үчүгэй киһини үгүөрүтүк күндүлээтэҕэ. Энээбит сэриигэ да саха аатын түһэн биэрбэтэх саалаахтан-самныбатах саллаат этэ. Сэрииттэн да кэлэн баран дьонго-сэргэҕэ сирдэрбэт оһуобай үлэхит, кырдыан өлүөр диэри кырдыгы эрэ өрө туппут, эппит тыла этириэс киһи этэ. Ийэбитигэр, эбээбитигэр итии-истин сыһаннаҕа, биирдэ да куолаһын сонопотоҕо. Эбээбит мөхтөбүнэ күлэн-үөрэн аһарара, “Дьэбдьиэй,” - диэн унаарыччы соҕус ыһыра.

Табаарыстарыгар олус эйэҕэс сыһаннааҕа. Эн-мин дээр чугас табаарыһа Наум Николаевич Протопопов этэ.

ЮМОРЕСКАЛАР

МИЭНЭ ҮӨНЭ ӨТТӨ ЭТЭ

Айта биэхэ, Маайа түөрдэ. Сайын таһырдыа оонньуу тахсаары ыксаан, чэйдэрин ситэ испэккэ, биир чааскыга холбоот, тилир гынан хааллылар. Оонньоомохтуу түһээт, утаттахтара буолуо, дыиэвэ сүүрэн киридилэр. Улахан киһи Айта урут кирирдэ, остуолга турар толору чааскыттан:

- Чуур, анаара миэнэ! - диэт, чэй анарын иһэн киллиргэттэ. Маайа ытаан сарылаабытынан муостаҕа охтон түстэ.

- Айта мин чэйбин истэ! - диэн айдаарда.

- Сыллыыр, анаарын ордордо дии, ис ээ, эйиэнэ эмиэ чааскы анаара этэ буолбат дуо? - диэн быһаарабын.

- Суох, Айта мин чэйбин истэ буолбат дуо? Миэнэ үөһээ өттө этэ ээ, - диэн кэлиилии кэбэр.

“НЬОН-НЬОН ЭТЭ”

Маайа олох хойут тылламмыта.

- Бу кыыс тыла суох, - диэтэххэ, тылын былтас гыннаран көрдөрөрө.

- Ээ, тыллаах эбит, - диэн күлсэрбит.

Күһүн сүөһүнү өлөрдүлэр. Киэхэ этиттэн буһаран сиэри гынныбыт. Маайаҕа миин кутгулар, эт биердилэр.

- Кэл, сыччыый, “маа” этэ, сизэ, - диибит. Кыыспыт эт да сиэбэт, миин да испэт. Кыра эрдэбиттэн көрөр сүөһүтүн аһыйан олорор эбит. Ону өйдөөн атын куһуоччугу ууран баран:

- Кэл, чэ, бу “ньон-ньон” этэ, - диэбиппитигэр, дыэ сиэн барда.

ОБУС ЭРЭЙДЭЭНИНЭ

Аатырбыт кэйиик орус, мин Үөттээххэ бырааппынаан Митроштуун от кэбиһэн ортолоон эрдэхпитинэ, мөбүрүү-мөбүрүү биһиги диэки күлтэйэн кэллэ. Уолбар: “Отунан күлүктэнэн ойуурга куотуохха”, - диэт, от кэннигэр түстүм. Орус кэлэн оппут муннугун тобута анһа турдаһына, ойуур диэки куоттубут. Оппутун тула хаама сылдьан, үлтү кэйиэлээн, ыһан-тозон баран, сүөһүлэрин диэки күскэйдэ. Хат кэбиһэн, бугул аҕалан үрдэтэн эрдэхпитинэ, эмиэ бу сүүрэн бөскөһүйэн иһэр эбит.

- Түргэнник куотуох, дыэбитигэр баран арагаакката оностон, ытыалаан кэһэтэн үүрүөх, - диэт ойуурга түстүм. Уолум батыста. Дьэ, кыһыылаах кыыл буулаата. Дыэбитигэр кэлэн волейбол алдыаммыт хаамыратынан биирдии арагаакканы оноһуннубут, доруобунньугу сиэппитигэр кутуннубут, оппутугар бардыбыт. Дьэ дыаабы көстүү! Оппут ыһыллан ньалбайан хаалбыт, сүөһү сааҕа бөбө. Саахтаах отун атырдыаһынан баһан туора чөмөхтөөтүбүт, эмиэ саналы кэбиһэн от эрэ анарын онордубут. Арай орус мөбүрүүр. Көрө түспүппүт - оруспут бу иһэр.

- Митрош, оуһу кулгааһын, быттыгын кыһаан ытыалаа, - диэт от муннугар сөрүөстэн туран ытыалаан бардым. Кулгааһын таптаһа, төбөтүн буккуйар, ойоһонунан буоллаһына, быттыгар ыттаһа, тэбиэлэнэн силлиргэтэр. Балачча оннук турбахтаан баран, тэскилииргэ барда. Митрош кэнниттэн ытан, тээһэнкэтин тапта быһыылаах, оруспут ньохчос гынаат, сүүрэн көөһөкөччүйдэ. Биһиги: - Дьэ кэһэттибит ээ, - диэн үөрдүбүт.

Ыларытын умуннаҕа буолуо, тохтуу түһэн баран, эмиэ иһэр эбит. Бу сырыга көрөр сиригэр туран ытыалаатыбыт, сотору төнүннэ. Аһаан баран оппутун түстээри сырыттаһытына, бу силтэйэн кэллэ. Арагааккабытын аһаабыт сирбитигэр умнан кэбиспиит. Ыксал буолла.

Утары тахсан арагаакканан ытар курдук туттубуптугар, төбөтүн буккуйбахтаан баран, төннөн алтахтыы турда.

Киэһэ оппугар күрүө маһа бэлэмнээтибит. Мин ойуурга киирэн тоһоҕо маһа быһа сырыттым. Арай ол сылдьан иһиттэхпинэ, тэйиччи баҕайы: “Аа-а, аай” - диэн хаһыы иһиллэр. Ойууртан тахсыбытым, уолум көстүбэт. Хантан эрэ: “Таай!” - диэн хаһыытыыр сангата иһиллэр, оҕус мөзүрүүр. Өйдөөн көрбүтүм, бэйэтэ да аҕыйах талах мастаах бөлкөйгө адаархай титирик сыһыгар уолум тахсан, мас чыпчаалын кууһан олорор эбит, аттыгар оҕус буору хаһан ыһыллангатар. Оҕуһа аҕыйахта быттыкка ытыалаабыллар куотан, сүүрэн көскөйдө. Уолум маһыттан чэпчэки баҕайытык ыстанан түстэ уонна туох буолбутун кэпсээн дэлби күллэрдэ.

Ходуһаҕа сытар сиэрдийэни соһон аҕалаары көтөбөн эрдэбинэ, оҕус сүүрэн иһэр эбит. Куотар сирэ суох. Аҕыйах талах, 2-3 миэтэрэлээх титирик эрэ баар. Толкуйдуур түгэн суох, титириккэ ыттан хачыгыраабыт, хас да лабааны тоһута үктээн суулла сыһан ыксаабыт, синньигэс баҕайы титирик төбөтүн кууһан 2 эрэ миэтэрэ үөһэ олорбут. Оҕуһа тула хаама сылдьан муһунан талахтары эрийэ-эрийэ силистэри турута тыталаабыт. Хата титириги кэйбэтэх. Кэйбитэ буоллар, уолу сиргэ түһэрэрэ хаалбыт. “Арагаакканан ытыаххын”, - диэбиһэр, “Оппут таһыгар танаспар хаалларан кэбиспиһин”, - диэн билиммитэ. Дьэ кутталлаах балаһанһаҕа киирэ сылдыбыт.

ТУҤАХТААХ КУОБАХ

Баанныйска миигин кытта оттоһо сылдыар. Өлөксөй Хомустааҕа диэн кэрэ көстүүлээх кыра алааска от охсобут. Тэлиибит уһуна чаас анардаах айаннаах сир, ол бүтүүтүгэр анаар өтүгэр сойбут чэй, биэдэрэлээх уу, анаар өтүгэр ымдааннаах бөтүнчүк, бытыылкалаах уу. Охсон тийэн Баанныйска көхсүгэр күн уотуттан сылайыт ууну кутабын

- Дьэ, доҕоор, тиритэн-итиригээн көхсүг адьас кытарбыт

тимири курдук буолбут, бэрээмэнэ сырылыырга дылы гынар, дьэ оту охсуох киһи эбиккин, - диибин.

- Ээ, даа, - диир, ымдаан иһэр.

Төттөрү эмиэ охсон тэлэмээттибит. Оҕурдук үксүүтэ төттөрү-таары айаннаахпытына, аһылык буолар. Эбиэккэ чаас устата сынһанабыт, мин киһигэ ааҕабын. Уолум толору чаас буолбакка, отун охсо охсоору: “Таай, чэ, барыахха”, - диэн ыксатар. Ити курдук оттоон начаас бири оту туруоран кэбистибит.

Киэһэ аһылыкка эттэнээри куобахха үс туһаҕы иппиппит, күн өрүү-өрүү син куобаҕы сиибит. Бүтэһик күммүтүгэр сарсыарда туран туһахтарбын көрбүтүм, туох да иннибэтэх. Сиэрдийэ сыһа, тоһоҕо маһы кэртибит. Уолум тоһоҕо маһын күрүө таһыгар илдэ барда, мин сиэрдийэ соһоору тийибитим, бири куобах синньигэс биилиттэн иннэн олорор эбит. Чугас сыппыт куобах мас кэрдэр тыаспытыттан үргэн иннибит. Сиэрдийэбин ылан, Баанныйскабар тийэн ойуур диэки ыйбыппар, үөрэ түстэ: “куобах иннибит дуо?” - диэтэ. Мин: “Тыыннаах олорор, сэрэн. Искин хайа тэптэриэн. Үрдүгэр түһэн кэлин атахтарын бобо тутуар уонна өрө көтөҕөөр, сүннүүн быһа охсуохпут”, - диэтим. Уолум куобахха чугаһаан, адьас сүдү кыылы кытта киирсэрдийэ хараҕа уоттанна, сымыһаҕын быһа ытырбахтаата, салгыны эҕирийээт, куобах үрдүгэр саба түстэ. Мин: “Атахтарын туту оҕус, искин сэрэн”, - диибин. Уолум куобаҕы хам баттыы сытан, илиитин бэйэтин анныгар уган, куобах икки атаҕын көрдөөн булумахтанар, аҕылыыр. Балайда тийһэн куобаҕын өрө көтөхтө. Мин: “Ытыһың кырытынан куобах кэтэһин оҕус”, - диибин. Киһим охсон саллырзатар, куобах туох да буолбат. Кэлин бэйэм ылан кэлин атахтарыттан тутан туран, ытыһым кырытынан олус күүскэ оҕустум быһыылаах, куобаҕым төбөтө туура ыстанан хаалла. Баанныйска: “Хайа, таай, оһуобайдык саайар эбиккин дии”, - диэн сөхтө. Ол куобахпытын билиннэ диэри өйдүү сылдыар эбит.

ДЬИЭНИ СУУЙБАТЫЛАР

Күтүөт Миитэрэпээннэ уопсайга квартира биэрдилэр. Үөрүү бөҕө. Ыалдыттары ыныран дьэни сууйуу-малааһын буолла. Кэлбит ыалдыттар хаһаайыны кытта тэннэ үөрдүлэр-көттүлэр, эҕэрдэ бастынын эттилэр. Малааһын бүтэн дьон тарбаһан бардылар. Киһи абыаан истэбин аайы түөртээх Дуунньуска ыксаан иһэр. Кэлин тулуйбата:

- Мама, ыалдыттар дьэбитин сууйбакка барыталаан эрэллэр буолбат дуо? - диэн айдаарда.

Айнат, 3 саастаах

Оргуйбут үүт сойон үрүмэлэммит. “Эбээ, үүт тириитин миэхэ биэрээр, мин сиэбим”, - диэн үлэхэр.

Уолаттар төрдүн Баишев күөлүгэр сөтүлүү сылдыаллар. Айнат хааһын хайа түһэн ору-сары бөҕө. Суһал көмөнү ыныран оройуонна илдьэн тиктэрбиттэр. Ийэлэрэ бэтиэхэлэнэн “Дьэ, Айнат биир хааһа суох буолла. Хайабыт хааскытыттан бэрсэбит?” - ыйытар. Айтал: “Бэйэбэр да хааһым суох”, - диир. Хааһа убаҕас, кугас буолан көстүбэт. Быраат Славик олорбохтуу түһэн баран: “Оччобуна мин биир хааспын биэриэм”, - диэн тылланна.

Хомуйда Макар Жирков

МИТРОФАН ДМИТРИЕВИЧ ЭДЭРДЭРГЭ СҮБЭТЭ

1. Сэриигэ командир бирикээһэ булгуччу толоруллуохтаах. Бирикээс - сокуон. Өстөөбү кыайан арбаа диэки үүрэн иһэбит. Сэп-сэбиргэл үчүгэй, ас-үөл дэлэй. Дэриэбинэлэргэ, куораттарга киирдэххэ подвалларыгар ас, буочукалаах арыгы баһаам, иһин төһө ыларынан аһыгын. Сорохтор өссө «өстөөх аһа диэннэр ыһар-тобор, буочукалаах арыгы кыраанын саппакка хаалларар этилэр, кинилэр да аччыктаатыннар диэн. Верховнай кылаабынай командующай, табаарыс И.В. Сталин бирикээһэ тахсыбыта: Эһиги кэннигиттэн эмиэ сэрии чаастара иһэллэр, олор аһахтарын наада, онон ким аһы-үөлү тохпут-ыспыт, бэрээдэги кэспит байыаннай трибунал иннигэр туруоҕа, ытыллыабы, - диэн. Арааһа инники чаастар аһары көңүл барбыттарын биллэрдэхтэрэ. Биһиги чааспыт биир разведчик уола, уордьана, мэтээлэ олус элбэбэ, дьоруой курдук киһи этэ, биһиги харабыллыыр кыбартаалбытыттан атын сиргэ баран, аһаан айбардаан, итирэн баран, биир немец кыһын эһэлээх эбээтин ытыалаан баран күүһүлээбит уонна «иэспин ситистим, мин балтыбын итинник гыммыттара, - диэн айдааннаах үһү. Атын чаас патрула тутан ылан начальствоҕа иппит. Аһыйах хонон баран биһигини ойуур саҕатын диэки хайыһыннаран стройдаттылар. Иннибитигэр хас да киһи, кура суох атаһа сыгыннах били уолбутун бэйэтинэн иин хастардылар. Чычаас баһайытык хаһан эрдэбинэ, эйиэхэ ити да сөн буолуо, иннигиттэн табыс диэтилэр уонна иинин иннигэр биһиги диэки хайыһыннаран туруордулар. Биэс автоматчик, биир эпписиэр кэлэн чугас кини иннигэр турунан кэбистилэр. - Бэстилиэнэйбин табахтатын, - диэбитин, командир: - Сейчас дадим прикурить, - диэтэ. Дьининэн өлөөччү бэстилиэнэй көрдөһүүтүн толоруллуохтаах эбитэ буолуо, ол суох буолла. Командир: - Бэлэмнэниг, кыһаан, ытын, - диэтэ. Биэс автомат биирдэ тачыгыр гынна да уолбут иннигэр суулан түстэ. Биһигини уһа-ханас хайыһыннаран тохтообут сирбитигэр иллиттэрэ.

Ол уолбутун көмөн эрэллэрин көрбөтөхпүт. Көмтүлэр ини, ама сүрүн. Дьэ хомолтолоох, туһата суох өлүү. Сталинтан бырастыы гынарыгар көрдөспүтүн ылымматах үһү. Үөрөх буоллун диэтэҕэ. Онон диссипилиинэ хайаан да тутуһулуохтаах диибин.

2. Оборонаҕа да траншеяттан мээһэ быгыалыыр, түүнүн табахтыыр, кыра наадаҕар соботоҕун барарын кутталлаах. Өстөөх снайпера ытыан, табаҕын уотун көрөн разведчиктар билиэн ылыахтарын сөп. Мин табаарыһым Лабейкай Петр Иванович полковой снайпер этэ, бэйэтин счегугар 30 гитлеровеһы суруттарбыта. Биридэ кини саһан туран ыппыт сириттэн уларыаатын кытта, чааспытыгар сана кэлбит биир уол өгөйөн көрөөт “ых” диэт сууллан түспүтэ. Баран көрбүһүтү сүүһүгэр түһэттэрбит этэ. Оттон биир сааһырбыт саллаат ойуурга киэһэ баран табахтыы-табахтыы көбүрөттэ олоодоҕуна немецтэр илдьэ барбыттар этэ. Табаҕа хаалбытын булбуттар.

3. Быстах кэмнэ саһаргар окопа хастабын. Онтукан синньигэс бэйэҕин тула өртүгүттэн хаххалыыр буолуохтаах, диирэ Захаров. Итиннэ мин (М.Н.Ж.) эбэн биэрэбин. Окопа өссө арыый дирингэ ордук үһү. Биһиги Читаҕа сулууспалыы сырыттаһпытына, ханна эрэ, сэриигэ майгынныыр үөрэҕи ыппыттар этэ. Онно биир саллаат окуопатын чычаасгына хастыбыт эбит. Ону түүн биир таанка өлүү болдьохтоох окуопатын үрдүнэн баран ол саллаат көхсүн ибили үктээн өлөрбүт үһү.

Мин связист буолан окуопа хастыбатабым. Биһиэхэ көнүллэммэт.

4. Сиргэ сытар күндү малы, эбэтэр өлбүт киһи харытын чаһытын, сизбин хаһан ону-маны ыла сатаама. Өстөөх онно соруйан миинэ иитэр идэлээх.

5. Билбэт чааһын саллаатыгар да, эписиэригэр да чааһын цүөмөрүн, хамандырын араспаанньатын, сыбаанньатын этимэ, билсэ сатаама. Москва анныттан чугуйан Украинаҕа тийдибит. Арай биир билбэт саллаатым миигиттэн араһпат: - Сотору мин дэриэбинэм кэлэр. Онно хаалыахха,

кэргэннэниэн, баайдык олоруон - диэн хаайар. Мин тугу да өйдөөбөтөх курдук мээһэнэн көрөбүн, тугу да эппэппин. Биридэ өйдөөн көрбүтүм, ол саллаатым суох буолбут этэ, өлбүтэ дуу, саһан хаалбыта дуу, билбит суох. Айдаарбытым буоллар өлөрүөх этэ.

6. Үчүгэй табаарыс куйах тэнэ буолар. Мин нуучча уолаттара табаарыстарым өйөбүллэринэн тыыннаах ордон дойдубар кэлбитим. Кыра үөрэхтээх, нууччалыы билбэт саха киһитигэр фронттааҕы нуучча дьоно табаарыстарым үтүө, аһыныгас, туруору көнө сыһыаннарынан мин бойобуой сырыылары сылдыбытым диэн этиэх тустаахпын. (Д.Д. Петров. Ветераннар ахтыылары кинигэттэн М.Д. Захаров Бойобуой сырыыларбыттан ахтытыттан, 12 стр.)

ОЛОХТОРУН СИРГЭ АНААБЫТТАРА

Митрофан Дмитриевич 1915 сыллаахха балаган ыйын 10 күнүгэр Ленскэй (уруккута Куһаҕан Ыл) нэһилиэгэр дыданы бааһынай ыалыгар төрөөбүтэ.

Уончалааҕар пансионатка ылыллан үөрэххэ кирибитэ., 15-гэр төрдүһү бүтэрбитэ.

1934 с. Хамаҕатта нэһилиэгэр тэриллит “Үүнэр олох” лиэн колхозка бири бастакынан кирибитэ. Сүрэхтээх, үлэһит, тыллаах-өстөөх уолу дыоно таба көрөннөр, сыаналааннар сити сыл Хатыҥ Арыы нэһилиэгэр аһыллыбыт биригэдьиридэр 6 ыйдаах курстарыгар үөрэтэ ыппыттара уонна сана тэриллэр уустук салаа сибииһиннэ иитэр ферма сэбиэдиссэйинэн аныыллар. Бу салааны сүһүөҕэр туруорсубутун кэннэ, трактористар курстарыгар ытталлар. Онтон ыла сэриигэ ыҥырыллыар диэри тракториһынан үлэлиир. 1941 с. Аҕа дойду Улуу сэриитигэр ыҥырыллан барар. Сэрииттэн кэлээт да, 1946 с. үрдүк үүнүү звенота тэриллэн, Митрофан Дмитриевичи звеневодаһунан аныыллар. Хаар типтэриитэ, ноһуом тизэйиитэ, бааһыналары тупсаран оноруу, агрономическай ирдэбиллэри толоруу - бу барыта үрдүк үүнүүнү ыларга кытаанахтык ирдэниллэр усуллубуйалар этэ. Оччолорго гектартан 12-лии ц үүнүүнү ылбыттара, бу звеноҕа кини 2 сыл үлэлээбитэ. 1949 с. Дьокуускай куоракка комбайнер-механиктар курстарыгар ыппыттара 1 сыл үөрэнэн саҥа кэлиэхтээх самоходнай комбайннары ытар, үлэлэтэр киһи буолбута.

Нам оройуонугар 1951 с. 2 самоходнай комбайн кэлбитигтэн Митрофан Дмитриевичка биэрбиттэрэ. Оччолорго Хамаҕатта нэһилиэгин Ленин аатынан колхоз, бири өлгөм үүнүүлээх Нэлэгэр бааһынаһыгар аан бастаан самоходнай комбайны үлэлэтэн Митрофан Дмитриевич олуһун сөхпүтэ, сэргээбитэ. Онтон ДТ-75 трактор уруулун туппута, 1961 с. диэри үлэлээбитэ. Биздэрэлээх бензин чүмэчи уотуттан умайан, Митрофан Дмитриевич улаханлык уокка сизтэн, техникаттан уурайарга күһэллибитэ, ороскуот

тахсыаһын умайа сылдыар биздэрэтин туппутунан таһырдыа ыстанан тахсан быһаабыта. 1952 с. сайын бурдук быстара сырыттаһына, Чехословакияҕа Прага куорат сурунаалыгар Митрофан Дмитриевич комбайнынын аттыгар турарын бэчээттээбиттэрин партия райкомун үлэһитэ аҕалан биэрэн, олохтоохтору бу дыкти сонун олус сөхтөрбүтэ. Бу хаартыска Митрофан Дмитриевич эйэлээх олоһу тутуу фронугар хорсундук-хоодуоттук үлэлирин чаһылхай туһутунан буолар.

Митрофан Дмитриевич үлэ, сэрии ветерана, Нам улуһун бастакы комбайнера, Саха республикатын норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ.

Эңсиэли. - 2009. - Балаган ыйын 12 к.

МИТРОФАН ДМИТРИЕВИЧ РУКОПИСЬТАН

1915-е-ге чыып чыгарып тарагъа турду.
 Дарыкъа бахытлыкъташ мекъи мезе,
 Эдил, Эдил, Эдил тарагъа турду.

Дарыкъа бахытлыкъташ мекъи мезе,
 Эдил, Эдил, Эдил тарагъа турду.
 Эдил, Эдил, Эдил тарагъа турду.

Мекъи бахытлыкъташ мекъи мезе,
 Эдил, Эдил, Эдил тарагъа турду.
 Эдил, Эдил, Эдил тарагъа турду.

1935-е-ге чыып чыгарып тарагъа турду.
 Эдил, Эдил, Эдил тарагъа турду.

1940-е-ге чыып чыгарып тарагъа турду.
 Эдил, Эдил, Эдил тарагъа турду.
 Эдил, Эдил, Эдил тарагъа турду.

Эдил, Эдил, Эдил тарагъа турду.
 Эдил, Эдил, Эдил тарагъа турду.
 Эдил, Эдил, Эдил тарагъа турду.

1944-е-ге чыып чыгарып тарагъа турду.
 Эдил, Эдил, Эдил тарагъа турду.

1945-е-ге чыып чыгарып тарагъа турду.
 Эдил, Эдил, Эдил тарагъа турду.
 Эдил, Эдил, Эдил тарагъа турду.

Мур, Эрзурум тарагъа турду -
 Эдил, Эдил, Эдил тарагъа турду.
 Эрзурум тарагъа турду.
 Эрзурум тарагъа турду.

2. Митрофан, Эрзурум тарагъа турду.
 Эрзурум тарагъа турду.
 Эрзурум тарагъа турду.

Мур, Эрзурум тарагъа турду.
 Эрзурум тарагъа турду.

1. Эрзурум тарагъа турду.
 Эрзурум тарагъа турду.
 Эрзурум тарагъа турду.

2. Эрзурум тарагъа турду.
 Эрзурум тарагъа турду.
 Эрзурум тарагъа турду.

3. Эрзурум тарагъа турду.
 Эрзурум тарагъа турду.
 Эрзурум тарагъа турду.

3 Эрзурум тарагъа турду.

Эрзурум тарагъа турду.

ИЙНЭЭБИТЭ

<i>Касьянов Г.С.</i> Саха биир ньургун уола	
Захаров Митрофан Дмитриевич.....	5
Таайым Сотой туһунан.....	11
Кыайыы күнэ.....	14
Хоһооммун аныбын.....	15
Тойон сэргэ.....	16
<i>Жирков М.</i> Уоттаах сэриигэ аттаны.....	17
<i>Сэки.</i> Уот будулбаны ортотунан.....	19
Сэриигэ көрсүһүүлэр.....	21
<i>Жирков М.</i> Миитэрэпээн Сахаарап	
мүлчүргэннээх сырыыларыттан.....	25
Кэритиилэр тустарынан.....	33
АРААС САНААЛАР, ТҮБЭЛТЭЛЭР ТУСТАРЫНАН	
Үлэһит буолан тыыннаах хаалбытым.....	35
Хайбаныы.....	36
Куттаныы.....	37
Чөөрө.....	39
Сорохтор туоратар этилэр.....	41
Гусев В.И. суруга.....	43
Лабецкай Петр Иванович фроннаабы доһоругар	
Захаров Митрофан Дмитриевичка суруктарыттан.....	44
Лабецкай П.И. “Кыымна” суруга.....	46
Захаров М.Д. Россия Президеныгар Ельцин Б.Н.	
суруйбут суругар Ласточкин В. эппиэтэ.....	48
ЭБИЛИК ЭТИИЛЭР	
Самсааһын санаалар.....	49
Сэрииттэн төннөн кэлиитэ.....	49
Эбии этии.....	51
Бастың табаарыһа Наум.....	52
<i>Москвитин И.</i> Нууччалыы ыһаахха.....	54
Миитэрэпээн олус чэнчис.....	57
<i>Жирков М.</i> Тайабы бултааһын.....	58
<i>Жирков М.</i> Уот алдьархайа.....	60

<i>Жирков М.</i> Миэхэ үтүөтэ үгүс.....	61
Суохтуубун, ийэкээм, эйигин.....	65
Төлөөбөтөх иһим.....	66
Эдьийим Дьэбдьиэй кэриэһигэр.....	70
<i>Жирков М.</i> Миитэрэпээн үс улахан албаһа.....	71
Улахан кыыһа Айталига Митрофановна	
Сивцева ахтыылара	
Саппыкы.....	72
Куобах.....	74
Бултуйуу.....	75
ЮМОРЕСКАЛАР	
Миэнэ үөһэ өттө этэ.....	76
“Ньон-ньон этэ”.....	76
Овус эрэйдээһинэ.....	77
Туһахтаах куобах.....	78
Дьэни сууйбатылар.....	80
Митрофан Дмитриевич эдэрдэргэ сүбэтэ.....	81
Олохторун сиргэ анаабытгара.....	84
Митрофан Дмитриевич рукопиһыттан.....	86

Литературно-художественное издание

Жирков Макар Николаевич
Уол оњо унуктааба, киһи киэнэ килбиэннээрэ
Кэпсээннэр

Комп. верстка А.С. Колпашникова

Подписано в печать 18.06.2010 . Формат 60x84 1/16
Тираж 50 экз. Заказное.

Отдел информационных технологий
Намская централизованная библиотечная система